Neapolis University

HEPHAESTUS Repository **http://hephaestus.nup.ac.cy**

Department of Economics and Business Master in Public Administration (MPA)

2016-04

þÿ Ÿ Á Ì » ¿ Â Ä · Â · ³ µ Ã ¯ ± Â Ã Ä · Ã Ç ¿ þÿ ¼ ¿ ½ ¬ ´ ± ³ ¹ ± Ä · ´ ¹ ± Ç µ ¯ Á ¹ Ã · Ä · Â þÿ µ À ¹ ¸ µ Ä ¹ º Ì Ä · Ä ± Â - µ º Æ ¿ ² ¹ Ã ¼ ¿ Í

þÿ ¤ Ã ¹ ² ¯ º · Â , š É ½ Ã Ä ± ½ Ä ¯ ½ ¿ Â

þÿ Á Ì ³ Á ± ¼ ¼ ± " · ¼ Ì Ã ¹ ± Â " ¹ ¿ ¯ º · Ã · Â , £ Ç ¿ » ® Ÿ ¹ º ¿ ½ ¿ ¼ ¹ º Î ½ • À ¹ Ã Ä · ¼ Î ½ º ± ¹ " ¹ ¿ ¯ º
þÿ ± ½ µ À ¹ Ã Ä ® ¼ ¹ ¿ • µ ¬ À ¿ » ¹ Â ¬ Æ ¿ Å

http://hdl.handle.net/11728/8792

Downloaded from HEPHAESTUS Repository, Neapolis University institutional repository

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΝΕΑΠΟΛΙΣ ΠΑΦΟΥ

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΔΙΟΙΚΗΣΗ ΣΤΗΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟ ΕΡΩΤΗΜΑ: «Ο ρόλος της ηγεσίας στη σχολική μονάδα για τη διαχείριση της επιθετικότητας - εκφοβισμού των εφήβων».

ΟΝΟΜΑΤΕΠΩΝΥΜΟ ΦΟΙΤΗΤΗ: Κωνσταντίνος Τσιβίκης

Υπεύθυνος καθηγητής: Κωνσταντίνος Τσιούμης

Θεσσαλονίκη, Απρίλιος 2016

Εκπονηθείσα Διπλωματική Εργασία απαραίτητη
για τη λήψη του Μεταπτυχιακού Διπλώματος Ειδίκευσης

Πίνακας Περιεχομένων

ΕΙΣΑΓΩΓΗ 1

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ – ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΕΣ ΕΝΟΙΕΣ 3

Χαρακτηριστικά γνωρίσματα του σχολικού εκφοβισμού 3

Διαφορά του εκφοβισμού (bullying) από το πείραγμα 4

Αίτια, παράγοντες, χαρακτηριστικά 5

Παραβατική, παθολογική - αποκλίνουσα συμπεριφορά 6

Μορφές της εφηβικής παραβατικότητας 10

Ο χώρος του σχολείου – σχολικός εκφοβισμός 11

Παράγοντες της εφηβικής παραβατικότητας 12

Έργο και ρόλοι του εκπαιδευτικού (ηγέτη) 17

Τεχνικές επικοινωνιακού κλίματος 18

α) Ενσυναίσθηση (empaphy) 18

β) Ενεργητική ακρόαση 19

γ) Το χιούμορ ως επικοινωνιακό εργαλείο 20

δ) Ο ρόλος της συναισθηματικής νοημοσύνης 20

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ – ΚΥΡΙΟ ΜΕΡΟΣ ΤΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ 23

Τεχνικές διαχείρισης 23

Α. Απόκτηση κοινωνικών δεξιοτήτων 23

Εργαστήριο 8ο - Αντιμετώπιση του εκφοβισμού και της βίας στο σχολείο 25

Β. Στρατηγικές ελέγχου των συναισθημάτων και η ενσυναίσθηση - κατανόηση του τρόπου σκέψης του άλλου. Ενσυναίσθηση και αλληλεγγύη.....29

Εργαστήριο 4ο - Ενσυναίσθηση και αλληλεγγύη 29

Η ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΕΡΕΥΝΑΣ.....31

Το δείγμα της έρευνας.....31

Τεχνική συλλογής δεδομένων- Ερωτηματολόγιο 31

Ερευνητική διαδικασία.....33

Μέθοδος ανάλυσης δεδομένων 33

Αποτελέσματα Έρευνας του Α΄ ερωτηματολογίου.....34

Ατομικά στοιχεία δείγματος.....34

Στατιστικά αποτελέσματα του Α΄ ερωτηματολογίου.....36

Αποτελέσματα Έρευνας του Β΄ ερωτηματολογίου Δυνατοτήτων και δυσκολιών του Goodman.....40

Στατιστικά αποτελέσματα του Β΄ ερωτηματολογίου 40

Πρόληψη- συμπεριφοράς των παιδιών.....47

Αποτελέσματα Έρευνας του Γ΄ ερωτηματολογίου για Κυβερνοεκφοβισμό..48

Συμπεράσμαστα.....60

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ 68

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ.....73

Α΄ Ερωτηματολόγιο.....73

Β΄ Ερωτηματολόγιο.....83

Γ΄ Ερωτηματολόγιο 87

Ηλεκτρονικές φόρμες των ερωτηματολογίων 92

Προβληματισμοί.....**Error! Bookmark not defined.**

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η παρούσα εργασία αποσκοπεί στη διαχείριση της επιθετικότητας - εκφοβισμού των εφήβων στο Επαγγελματικό Λύκειο, μέσω της εφαρμογής ενός σχεδίου δράσης στη σχολική τάξη με την ονομασία:

«Ο ρόλος της ηγεσίας στη σχολική μονάδα για τη διαχείριση της επιθετικότητας - εκφοβισμού των εφήβων».

Εφαρμόστηκε σε 48 μαθητές του ΕΠΑ.Λ. Καλαμαριάς σε διάρκεια ενός διδακτικού έτους. Οι μαθητές μέσα από δραστηριότητες και συζητήσεις εξοικειώθηκαν με τα συναισθήματά τους και κυρίως του θυμού. Βελτίωσαν τη συμπεριφορά τους, ανέπτυξαν τεχνικές αποφυγής συγκρούσεων, υιοθέτησαν εναλλακτικές στρατηγικές αντίδρασης. Επίσης, χρησιμοποίησαν μεθόδους χαλάρωσης και εκτόνωσης και βελτίωσαν τη συνεργασία τους αναβαθμίζοντας τις διαπροσωπικές τους σχέσεις.

Το φαινόμενο του **σχολικού εκφοβισμού** μελετήθηκε για πρώτη φορά το 1978 στη Νορβηγία και 9 χρόνια μετά, το 1987, σε πολλά επιστημονικά περιοδικά εμφανίζεται ο σχετικός όρος "**bullying**". Ενώ σαν φαινόμενο επισημαίνεται και καταγράφεται τη δεκαετία του 1970, δεν θα πρέπει να θεωρηθεί ότι εμφανίζεται και τότε. Εξάλλου, αποτελεί μια ακόμη έκφραση της βίαιης συμπεριφοράς η οποία υπάρχει με τη γέννηση του ανθρώπου. Στο φαινόμενο του bullying εμπλέκονται πολλά μέρη, όπως το παιδί που δέχεται βία, το παιδί ή ομάδα παιδιών που ασκεί βία, τα παιδιά θεατές, οι εκπαιδευτικοί και οι γονείς.

Στην ουσία αναφέρεται στην βία μεταξύ παιδιών. Στην ιστορία του Όλιβερ Τουίστ - που διαδραματίζεται τον 19ο αιώνα - υπάρχουν πολλά στοιχεία βίας μεταξύ παιδιών τα οποία επιβιώνουν μέχρι σήμερα. Στα μυθιστορήματα για το Αγγλοσαξονικό εκπαιδευτικό σύστημα ο εκφοβισμός των μεγαλύτερων είναι ένα αποδεκτό καθεστώς.

Ενώ, λοιπόν, ο σχολικός εκφοβισμός δεν είναι πρόσφατο φαινόμενο, μόλις τα τελευταία χρόνια έχει τύχει ιδιαίτερης επιστημονικής προσοχής. Όπου, έχουν γίνει έρευνες έχουν δείξει την ύπαρξη εκφοβισμού στα σχολεία. Αποτέλεσμα αυτών είναι να δημιουργηθούν πρωτοβουλίες για την αντιμετώπιση και πρόληψη του φαινομένου.

Έτσι, και στην Ελλάδα δημιουργήθηκαν σχετικές έρευνες αλλά και προγράμματα παρέμβασης, δράσεις σε τοπικό, εθνικό αλλά και ευρωπαϊκό επίπεδο. Οργανώνονται, επίσης, δίκτυα που συντονίζουν τις δράσεις, υλοποιώντας επιμορφωτικά συνέδρια και ημερίδες με σκοπό την ανάδειξη του προβλήματος, την ενημέρωση και ευαισθητοποίηση των εκπαιδευτικών. Ακόμη, έχει αναπτυχθεί ηλεκτρονικό σύστημα καταγραφής περιστατικών σχολικού εκφοβισμού.

Η εργασία αυτή, πέρα από το θεωρητικό της μέρος, υλοποιήθηκε ως ένα εγχείρημα παρέμβασης σε ένα σχολείο που συνυπάρχουν μαθητές από διαφορετικές οικονομικές και κοινωνικές δομές. Φοιτούν μαθητές από περιοχές οικονομικής ευμάρειας της Ανατολικής Θεσσαλονίκης, αλλά και από περιοχές με υποβαθμισμένες εργατικές κατοικίες. Ένα ποσοστό γύρω στο 20% των μαθητών είναι παιδιά οικονομικών μεταναστών (κυρίως από Αλβανία). Περίπου το 1/5 των μαθητών είναι παιδιά με μαθησιακά προβλήματα. Αυτές οι διαφορετικότητες, συχνά, δημιουργούν φαινόμενα προκατάληψης ρατσισμού και εκφοβισμού, που έχουν αντίκτυπο στο σχολικό χώρο. Επίσης, ευνοούν τη δημιουργία ομάδων, άσχετων με τις σχολικές δραστηριότητες (Αλβανοί, Ρώσοι, Φοινικιώτες, Θερμιώτες κ.λπ), που υποσκάπτουν τη σχολική κοινότητα.

Έγινε, λοιπόν, προσπάθεια να εντοπιστούν, τυχόν, υπάρχουσες μορφές αποκλίνουσας συμπεριφοράς, εστιάζοντας στο φαινόμενο του σχολικού εκφοβισμού. Τέλος αναπτύχθηκαν συζητήσεις, δράσεις και τεχνικές με σκοπό την εκμηδένιση του φαινομένου.

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ – ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΕΣ ΕΝΟΙΕΣ

Χαρακτηριστικά γνωρίσματα του σχολικού εκφοβισμού

Στην εργασία αυτή γίνεται προσπάθεια εμβάθυνσης στα χαρακτηριστικά γνωρίσματα του σχολικού εκφοβισμού, που εντάσσεται, συνήθως, στα προβλήματα της **παραβατικής - αποκλίνουσας συμπεριφοράς**. Η τελευταία στα πλαίσια της κοινωνιολογικής θεώρησης, στο σχολικό περιβάλλον, εκφράζεται ως παράβαση-παραβίαση των σχολικών κανόνων, με συνειδητή αγνόηση τους και μή συμμόρφωση με αυτούς. Ο σχολικός εκφοβισμός, όμως, είναι εσκεμμένη, απρόκλητη και επαναλαμβανόμενη **επιθετική συμπεριφορά** (διαταραχή της προσωπικότητας). Αποτελεί κατάχρηση εξουσίας και εμπεριέχει ανισότητα στη δύναμη ως αντικειμενική (σωματική) ή ως αντιληπτή (προσωπικότητας).

Ο σχολικός εκφοβισμός χαρακτηρίζεται από την επαναλαμβανόμενη, απρόκλητη παρενόχληση, κάποιου παιδιού το οποίο δυσκολεύεται να υπερασπιστεί τον εαυτό του. Στις σχολικές μονάδες υπάρχει δυσκολία να οριστεί ξεκάθαρα το φαινόμενο μιας και εκδηλώνεται με διάφορες μορφές.

Σύμφωνα με τον καθηγητή **Dan Olweus**, σχολική βία και σχολικός εκφοβισμός παρατηρείται όταν ένα παιδί «εκτίθεται, κατ' επανάληψη και σε διάρκεια χρόνου, σε αρνητικές πράξεις από ένα ή περισσότερα άτομα» (Olweus, 1993).

Ο όρος «αρνητική πράξη» αναφέρεται στην πράξη εκείνη με την οποία «ένα άτομο προκαλεί εσκεμμένη βλάβη ή συναισθηματική δυσκολία σε άλλο άτομο, μέσω σωματικής επαφής, λεκτικώς ή με άλλους τρόπους.»

Μια σημαντική παράμετρος που τίθεται είναι η έννοια της **επανάληψης**. Το φαινόμενο του σχολικού εκφοβισμού δεν είναι ένα μεμονωμένο γεγονός. Δεν είναι ένας απλός τυχαίος καβγάς μεταξύ δυο παιδιών στη σχολική αυλή. Επίσης, περιλαμβάνει ανισορροπία δύναμης ή εξουσίας (σχέση ασύμμετρης δύναμης), μεταξύ του παιδιού που εκφοβίζει και του παιδιού που εκφοβίζεται. Το αποτέλεσμα αυτής της πράξης είναι η δεύτερη σημαντική παράμετρος. Οι πράξεις σχολικού εκφοβισμού έχουν αποτέλεσμα ή θα μπορούσαν να έχουν ως αποτέλεσμα σωματική βλάβη ή συναισθηματικές δυσκολίες (δυσκολίες συμπεριφοράς) πάνω στο παιδί. Η τελευταία

παράμετρος έχει να κάνει με τις μορφές του σχολικού εκφοβισμού ο οποίος μπορεί να είναι **σωματικός**, **λεκτικός** ή με οποιαδήποτε άλλη μορφή (Olweus, 1993).

Ακόμη μια σημαντική διάκριση που μπορούμε να εντοπίσουμε αφορά στον διαχωρισμό του **άμεσου** εκφοβισμού (οι σχετικά ανοιχτές επιθέσεις προς το θύμα) από τον **έμμεσο** εκφοβισμό. Ο δεύτερος έχει τη μορφή της κοινωνικής απομόνωσης και του σκόπιμου αποκλεισμού από μια ομάδα και χρήζει ιδιαίτερης προσοχής, μια και δεν είναι εμφανής η μορφή του.

Γενικά το Bullying μπορεί να περιλαμβάνει: άσκηση φυσικής βίας, χτυπήματα, τσιμπήματα, δαγκωνιές, σπρωξίματα, εσκεμμένο ή συχνό αποκλεισμό μαθητών από κοινωνικές δραστηριότητες, κοινωνική απομόνωση ή αποκλεισμό, σεξουαλική παρενόχληση, χρησιμοποίηση υβριστικών ή περιπαικτικών εκφράσεων, πειράγματα, παρατσούκλια, κοροϊδία, απειλές και εκβιασμό, υβριστικές ή περιπαικτικές εκφράσεις για τη φυλή, την εθνικότητα, τη θρησκεία, την ταυτότητα αναπηρίας, τη σεξουαλική ταυτότητα του θύματος, κλοπές ή και ζημιές στα προσωπικά αντικείμενα του θύματος, επιδιωκόμενη απομάκρυνση των φίλων, διάδοση κακοηθών και ψευδών φημών, ηλεκτρονικό ή διαδικτυακό εκφοβισμό (cyber bullying).

Το **cyberbullying** περιγράφεται ως «η επαναλαμβανόμενη και εκ προθέσεων βλάβη που προκαλείται διαμέσου της χρήσης ηλεκτρονικών υπολογιστών, κινητών τηλεφώνων και άλλων ηλεκτρονικών συσκευών». Το cyberbulling εμφανίζεται συχνότερα σε ιστότοπους, όπου συγκεντρώνεται μεγάλος αριθμός εφήβων (Σουσαμίδου-Καραμπέρη, Αικ. & Βαβέτση-Τσιβίκη, Σ. 2011).

Διαφορά του εκφοβισμού (bullying) από το πείραγμα

Ο Olweus τονίζει τη διαφορά του bullying με το «πείραγμα» στα πλαίσια του παιχνιδιού. Το «πείραγμα» αυτό συνήθως συμβαίνει μεταξύ φίλων και δεν περιλαμβάνει την πρόκληση σωματικού πόνου των άλλων. Αντίθετα το bullying εμπλέκει άτομα που δεν έχουν φιλικές σχέσεις. Η χαρακτηριστική ανισορροπία δύναμης, διατυπώνει ο Olweus στον ορισμό του, μπορεί να αναφέρεται στα ατομικά ή κοινωνικά χαρακτηριστικά του δράστη και του θύματος.

Το «πείραγμα» μπορεί εύκολα να μετατραπεί σε εκφοβισμό αν συμβαίνει για πολύ μεγάλο χρονικό διάστημα και το σημαντικότερο όταν το παιδί αισθανθεί ότι οι

πράξεις των άλλων δεν διέπονται από αστείο και δεν γίνονται μέσα στα όρια του παιχνιδιού (Olweus, 1993).

Αίτια, παράγοντες, χαρακτηριστικά

Τα αίτια και οι παράγοντες, που προκαλούν το έντονο αυτό φαινόμενο της σχολικής βίας, είναι κυρίως κοινωνικά, ψυχολογικά, αλλά πολλές φορές και παθολογικά. Πολλά από τα παιδιά, που εκδηλώνουν βίαιη συμπεριφορά στο σχολείο, συνεχίζουν να εκδηλώνουν επιθετική συμπεριφορά και ως ενήλικες. Η βία συναντάται παντού, στο σπίτι, στο σχολείο, στις κοινωνικές συναναστροφές. Τα παιδιά που εκδηλώνουν αντικοινωνική συμπεριφορά εμφανίζονται ως μπελάς της οικογένειας, της τάξης, της αυλής, της γειτονιάς (Σουσαμίδου-Καραμπέρη, Αικ. & Βαβέτση-Τσιβίκη, Σ. 2011). Και στην Ελλάδα ο εκφοβισμός και η βία στο σχολείο έχουν αρχίσει να γίνονται αντικείμενα προσοχής, συζήτησης και μελέτης.

Ο εκφοβισμός μπορεί να εξεταστεί ως συνιστώσα ενός πιο γενικευμένου αντικοινωνικού και αντισυστημικού προτύπου συμπεριφοράς (διαταραγμένης συμπεριφοράς), μια αποκλίνουμας συμπεριφοράς. Αυτό ενισχύει την πρόβλεψη της πιθανότητας εμπλοκής σε άλλα προβλήματα συμπεριφοράς (παραβατικότητα, αλκολισμός, ουσίες) αυτών που προκαλούν επεισόδια εκφοβισμού.

Τα βασικά χαρακτηριστικά της **αποκλίνουσας** συμπεριφοράς είναι η επιμονή, η διαχυτικότητα και η νοσηρότητα.

Οι κατηγορίες της **αποκλίνουσας** συμπεριφοράς είναι: τα συναισθηματικά προβλήματα, τα προβλήματα συμπεριφοράς με φτωχή πρόγνωση, ο αυτισμός, η σχιζοφρένεια, η υπερκινητικότητα, και τα προβλήματα μάθησης.

Ο **εκφοβισμός** είναι μια υποκατηγορία **επιθετικής συμπεριφοράς**. Τα αγόρια και τα κορίτσια διαφέρουν ως προς το είδος του εκφοβισμού που χρησιμοποιούν. Επίσης, διαφοροποιούνται και ως προς το είδος που είναι συχνότερα οι αποδέκτες. Περίπου 1 στους 5 μαθητές έχει βιώσει την εμπειρία του εκφοβισμού. Η συχνότητα του φαινομένου είναι μεγαλύτερη στο νηπιαγωγείο, όπου έχουν αναφερθεί ποσοστά έως και 22,6% και στις πρώτες τάξεις του δημοτικού. Αυξητικές τάσεις των κρουσμάτων σημειώνται πάλι στις πρώτες τάξεις του γυμνασίου, ενώ μειώνονται στις τελευταίες τάξεις του γυμνασίου.

Παραβατική, παθολογική - αποκλίνουσα συμπεριφορά

Ορισμένοι κοινωνιολόγοι υποστηρίζουν ότι **αποκλίνουσα συμπεριφορά** είναι οι πράξεις εκείνες που παραβιάζουν τους κανόνες, μπορεί όμως να είναι και πράξεις κοινωνικά μη αποδεκτές, αλλά να μην παραβιάζουν τον ποινικό κώδικα (Νόβα-Καλτσούνη, 2005: 13).

Για άλλους, ως **παραβατική συμπεριφορά** θεωρείται «η συμπεριφορά που στοχεύει στην παραβίαση τυπικών και άτυπων κανόνων. Οι μορφές της μπορεί να είναι από ανώνυμες (π.χ. τροχαίες παραβάσεις, ή μικροκλοπές) έως σοβαρές (π.χ. ανθρωποκτονίες, σεξουαλικά εγκλήματα κ.ά.)» (Αρακά, 2008: 1).

Η παραβατικότητα των εφήβων είναι ένα πολυσύνθετο φαινόμενο με πολλές πτυχές, ατομικές, διατομικές και κοινωνικές και προκύπτει από τον συνδυασμό της προσωπικότητας των ανηλίκων, του κοινωνικού πλαισίου μέσα στο οποίο κοινωνικοποιούνται, της σχέσης τους με τους φορείς εξουσίας, της αντιμετώπισής τους από αυτούς, όπως και από την αντίδραση της επίσημης πολιτείας απέναντί τους. (Καφασάρη, Βλάσσης & Γερουκαλής, 2004)

Οι ερευνητές/-τριες συμφωνούν στο ότι αν και πολλοί παράγοντες συμβάλλουν στην εκδήλωση της παραβατικότητας όλοι ανεξαιρέτως συνδέονται με τρεις βασικούς άξονες: α) τα **προσωπικά χαρακτηριστικά**, β) το **κοινωνικό περιβάλλον** και γ) την **οικογένεια**. Επίσης, ομοφωνία κυριαρχεί και στην άποψη ότι η επίδραση καθενός από παραπάνω άξονες μπορεί να διαφοροποιείται αναφορικά με την **ηλικία** του ατόμου και το στάδιο της ανάπτυξής του (Morgado& Luz Vale- Dias, 2013: 437).

Η αύξηση της παραβατικής συμπεριφοράς παρατηρείται με την αύξησή της κατά την περίοδο της **εφηβείας**. Ο Blonigen (2010) κάνει λόγο για την «age crime curve», την καμπύλη εκείνη, η οποία αναπαριστά τη ραγδαία αύξηση της παραβατικής και αποκλίνουσας συμπεριφοράς του ατόμου κατά την εφηβεία η οποία ακολουθείται από τη ραγδαία μείωσή της την επόμενη περίοδο. Στην προσπάθειά του να εξηγήσει αυτό το φαινόμενο συμπεριέλαβε **βιολογικές** αιτίες, όπως η αύξηση των επιπέδων της τεστοστερόνης, η νευρολογική ωρίμανση του ατόμου, αλλά και **κοινωνιολογικές**, όπως η μεγαλύτερη επίδραση που έχει το οικογενειακό και κοινωνικό περιβάλλον και οι συνομήλικοι κατά την εφηβεία στη διαμόρφωση της

συμπεριφοράς του ατόμου σε σύγκριση με άλλες περιόδους της ζωής του. Ως εκ τούτου, η συχνότητα της εκδήλωσης παραβατικής και αποκλίνουσας συμπεριφοράς είναι μεγαλύτερη στην εφηβεία του (Blonigen 2010. Morgado& Luz Vale- Dias, 2013: 437).

Η ηλικία αποτελεί μια ιδιαιτέρως σημαντική παράμετρο εκδήλωσης της παραβατικής συμπεριφοράς. Στην εφηβεία συνδέεται περισσότερο με την παράβαση κανόνων, αν λάβουμε υπόψη την κοινωνικό - συναισθηματική ανάπτυξη των ατόμων, αφού κατά τη μετάβαση από την παιδική ηλικία στην εφηβεία τα άτομα προσπαθούν περιορίσουν τη σωματική επιθετικότητα και να χρησιμοποιήσουν άλλες μεθόδους προκειμένου να πετύχουν τον σκοπό τους.

Για τον εννοιολογικό προσδιορισμό του όρου «νεανική ή ανήλικη παραβατικότητα» πρέπει να αναφέρουμε ότι ως παραβατικοί ανήλικοι στην ελληνική και διεθνή βιβλιογραφία ορίζονται «τα άτομα της ηλικίας μεταξύ 8 και 18 ετών τα οποία έχουν διαπράξει κάποια αξιόποινη πράξη» (Κουράκης, 2004: 6).

Στα μέσα του 19ου αιώνα στην Αγγλία ιδρύθηκε η εταιρεία «P. Bedford» η οποία αποσκοπούσε στην πρόληψη της παραβατικότητας των ανηλίκων (Σπινέλλη, 1976: 785). Το 1977 ο Kraus επιχειρώντας να αποσαφηνίσει τον όρο αναφέρει τα εξής: «η νεανική παραβατικότητα αποτελεί μια μορφή αντικοινωνικής και παρεκκλίνουσας συμπεριφοράς των ανηλίκων, μεταξύ των οποίων περιλαμβάνεται η πρόκληση εναντίον των αρχών και η απειλή εναντίον της ίδιας τους της ασφάλειας» (Καφασάρη και συν. 2004).

Είναι πολύ δύσκολο να οδηγηθούμε σε στέρεες και ασφαλείς κρίσεις για τα αίτια της παρεκκλίνουσας συμπεριφοράς (Κουτοβίδης& Μηνογιάννη, 2003: 204). Υπάρχει πληθώρα ερευνών και μελετών για την παραβατική συμπεριφορά από διάφορους επιστημονικούς κλάδους, όπως η Ψυχολογία, η Κοινωνιολογία, η Ιατρική κ.ά., γεγονός που επιβεβαιώνει την πολυπλοκότητα του ζητήματος.

Οι κυρίαρχες θεωρητικές προσεγγίσεις για την **παραβατική συμπεριφορά** των ανθρώπων διακρίνονται σε τρεις κατηγορίες: α) τις βιολογικές - ανθρωπιστικές θεωρίες, β) τις ψυχολογικές θεωρίες και γ) τις κοινωνιολογικές θεωρίες.

Πρώτες οι **ανθρωπιστικές** επιστήμες επέδειξαν ανεπτυγμένο ενδιαφέρον, στο να ερμηνεύσουν την παραβατική συμπεριφορά των ανθρώπων και απέδωσαν την παραβατικότητα σε κληρονομικούς και γενετικούς παράγοντες. Οι νεώτερες έρευνες στο πλαίσιο της Ψυχολογίας, συνδέουν την παραβατική συμπεριφορά του ανθρώπου, με εσωτερικές ψυχολογικές καταστάσεις οι οποίες θεωρούνται είτε παθολογικές είτε δυσπροσαρμοστικές (Ζαπάντης & Δημόπουλος, 2007: 183-188).

Οι **βιολογικές** θεωρίες υποστηρίζουν ότι η αποκλίνουσα συμπεριφορά συνδέεται με την κληρονομικότητα, ότι, δηλαδή, οι άνθρωποι, που προβαίνουν σε τέτοιου είδους πράξεις, φέρουν χαρακτηριστικά στην προσωπικότητά τους που κληρονομούνται (Taylor, Walton & Young, 1973: 40-41). Από τις πρώτες έρευνες στον κλάδο της Φρενολογίας και της Φυσιογνωμικής, η παραβατική συμπεριφορά συνδέθηκε με συγκεκριμένα ψυχολογικά και σωματικά χαρακτηριστικά των δραστών (Κουτουβίδης & Μηνογιάννη, 2003: 2).

Με την εξέλιξη της επιστήμης, νεώτερες έρευνες εντόπισαν ορισμένες χρωμοσωμικές ανωμαλίες στα DNA των εγκληματιών, χωρίς όμως να μπορούν αν γενικεύσουν τα αποτελέσματά τους, καθώς υπάρχουν εγκληματίες χωρίς τέτοιου είδους χρωμοσωμικές ανωμαλίες (Παπακωνσταντής 2005: 35). Η γενετική προδιάθεση την οποία επικαλούνται οι βιολογικές θεωρίες, μπορεί να αποτελεί έναν από τους βασικότερους παράγοντες για την εκδήλωση εγκληματικής και παραβατικής συμπεριφοράς δεν αποτελεί ωστόσο, επαρκή αιτιολογία για την εμφάνιση αυτής, απλώς διαθέτει «αποχρώσες ενδείξεις» (Αλεξιάδης, 2011: 51-52. Σπινέλλη, 2005: 202. Κατσιγαράκη, 2004: 32). Έχουν αποδείξει ότι δεν υπάρχει στον εγκέφαλο κάποιο κέντρο ή νευρωτικό σύστημα, από το οποίο να πηγάζει η ανθρώπινη επιθετικότητα ή αυτοκαταστροφική συμπεριφορά, δηλαδή δεν μπορούμε να ενοχοποιήσουμε τη «φύση» μας γι' αυτά τα φαινόμενα (Karli, 1991). Οι σύγχρονες έρευνες στις νευρο-βιολογικές, συμπεριφορικές και κοινωνικές επιστήμες, μας δίνουν τη δυνατότητα να κατανοήσουμε βαθύτερα και σαφέστερα η σημασία των εμπειριών, των βιωμάτων και των πρώιμων σχέσεων κατά την παιδική ηλικία στην εξέλιξη και ανάπτυξη του εγκεφάλου (Shonkoff& Phillips, 2000).

Η **Ψυχολογία** και ειδικότερα η Ψυχιατρική ερμηνεύει από διάφορα πρίσματα τους παράγοντες της αποκλίνουσας συμπεριφοράς (Σπινέλλη, 2005: 204). Οι

θεωρήσεις αυτές εντοπίζουν τους εσωτερικούς παράγοντες της παραβατικότητας στις εγκεφαλικές λειτουργίες, στην αποτυχία κατά τη διαδικασία της κοινωνικοποίησης και γενικότερα στις διαφορές μεταξύ των ατόμων στις στάσεις, στις αξίες και στις πεποιθήσεις (Μακρή- Μπότσαρη, 2010: 39). Η «Θεωρία της Προσωπικότητας» με σημαντικότερο εκπρόσωπο τον Γερμανοβρετανό ψυχολόγο Η. Eysenck υποστήριξε ένθερμα τους ιδιοσυγκρασιακούς παράγοντες της παραβατικότητας. Σύμφωνα με αυτήν τη θεωρία, οι ιδιοσυγκρασιακές ποικιλομορφίες εξετάζονται κατά τρεις ανεξάρτητες διαστάσεις με τις οποίες επιχειρείται να ερμηνευτεί η σταθερή εγκληματική συμπεριφορά που μπορεί και να πιστοποιηθεί από την παιδική ηλικία. Οι **ιδιοσυγκρασιακοί** αυτοί **παράγοντες** είναι οι εξής:

1. Η νευρωτικότητα- σταθερότητα

2. Η ψυχοτικότητα-υπερεγώ,

3. Η εξωστρέφεια- εσωστρέφεια (Eysenck, 1977: 37-57).

Μέχρι σήμερα έχουν υποστηριχθεί πολλές θεωρίες εκ μέρους των **κοινωνιολογικών** σχολών, προκειμένου να ερμηνευτεί το φαινόμενο και οι περισσότερες συγκλίνουν στο ότι η παραβατική συμπεριφορά, προκαλείται όταν υπάρχουν άθλιες συνθήκες ζωής και περιφρόνηση τόσο στο οικογενειακό όσο και στο κοινωνικό περιβάλλον (Παπακωνσταντής, 2005: 36). Στο πλαίσιο των θεωριών της κοινωνικής μάθησης, η παραβατικότητα εξετάζεται ως μια πράξη η οποία μαθαίνεται, υπό την έννοια ότι τα νεαρά άτομα παρακολουθούν αποκλίνουσες συμπεριφορές, όταν ζουν σε περιβάλλοντα που στερούνται αξιών και κανόνων. Έτσι, όταν μεγαλώσουν και βρεθούν σε ανάλογο περιβάλλον εκδηλώνουν παραβατική συμπεριφορά (Αλεξιάδης, 2011: 61).

Καθοριστική σημασία στο πλαίσιο αυτών των θεωριών έχει ο «άτυπος» και «τυπικός» έλεγχος. Στην πρώτη κατηγορία περιλαμβάνεται ο έλεγχος της οικογένειας, του σχολείου, της παρέας των συνομηλίκων, ενώ ο τυπικός ή επίσημος έλεγχος, ασκείται από την κοινωνία μέσω των νόμων και των κανόνων που τη διέπουν (Χάϊδου, 1996: 202).

Μορφές της εφηβικής παραβατικότητας

Η αποκλίνουσα συμπεριφορά των ατόμων εντοπίζεται κυρίως σε τρεις τομείς, α) στην επιθετική συμπεριφορά, β) στα προβλήματα στο σχολείο και γ) στη χρήση εθιστικών ουσιών. Η επιθετικότητα είναι ένα φαινόμενο που χαρακτηρίζεται από έντονη ετερογένεια, γεγονός που δυσκολεύει ακόμη περισσότερο την προσπάθεια των ειδικών να την κατανοήσουν, να την εξηγήσουν με απώτερο σκοπό να την αντιμετωπίσουν αποτελεσματικά. Οι έφηβοι εμπλέκονται κυρίως σε αδικήματα χρήσης απαγορευμένων ουσιών, παράβασης του κώδικα οδικής κυκλοφορίας, μικροληστειών, και άλλων σοβαρότερων αδικημάτων (Κουράκης, 2004: 2-3).

Διακρίνονται δύο μορφές παραβατικής συμπεριφοράς, η «**φανερή**» και η «**συγκαλυμμένη**». Η «φανερή» αφορά την πράξη φυσικής αντιπαράθεσης, όπως ο διαπληκτισμός, η χρήση όπλων για εκφοβισμό, η ανοιχτή περιφρόνηση κανόνων και νόμων κ.λπ., ενώ στη «συγκαλυμμένη» ο δράστης αφού διαπράξει το αδίκημα, επιχειρεί να διαφύγει της σύλληψης, όπως η κλοπή, ο εμπρησμός, η χρήση ναρκωτικών κ.ά. (Conor, 2002: 10-12).

Άλλη μια προσπάθεια κατηγοριοποίησης της εφηβικής αποκλίνουσας συμπεριφοράς που αφορά στη μορφή των αξιόποινων πράξεων είναι αυτή που διακρίνει «την **καταστροφική**» από τη «**μη καταστροφική** συμπεριφορά» και τη «φανερή» από τη «συγκαλυμμένη». Έτσι προκύπτουν τέσσερις κατηγορίες εφήβων:

- Έφηβοι με φανερή μη καταστροφική συμπεριφορά, (πείσματα, απειθαρχία, ανυπακοή, αντιδραστικότητα, λεκτικοί διαπληκτισμοί κ.ά.).
- Έφηβοι με φανερή καταστροφική συμπεριφορά, (σωματική βία, εκφοβισμός, χρήση όπλων κ.ά.).
- Παιδιά με συγκαλυμμένη καταστροφική συμπεριφορά (κλοπές, ψεύδη, βανδαλισμοί κ.ά.).
- Παιδιά με συγκαλυμμένη μη φανερή συμπεριφορά (χρήση ουσιών, μικροαπάτες, φυγή από το σπίτι κ.ά.) (Connor, 2002: 1-27).

Η χρήση **εθιστικών ουσιών** και το **αλκοόλ** εκ μέρους των εφήβων αποτελεί ένα ιδιαιτέρως οξυμένο πρόβλημα. Οι έφηβοι, περισσότερο από ποτέ, καταναλώνουν αλκοόλ από πολύ μικρή ηλικία εντός και εκτός σπιτιού και έχει παρατηρηθεί αύξηση της ποσότητας και της συχνότητας κατανάλωσης αλκοόλ από τους των έφηβους. Οι

λόγοι που κάνουν κάποιον/-α έφηβο να στραφεί στο αλκοόλ, είναι ο μοντέρνος τρόπος ζωής και διασκέδασης, το γεγονός ότι οι γονείς μπορεί να έχουν παρόμοιες συνήθειες και η άποψη ότι το αλκοόλ προσφέρει μια απόδραση από τη δυσάρεστη πραγματικότητα. Ωστόσο, οι συνέπειες στην υγεία τους είναι πολύ σοβαρές και εντοπίζονται κυρίως στον εκφυλισμό του νευρικού τους συστήματος και στην εκδήλωση κατάθλιψης, μαθησιακών δυσκολιών και παραβατικής συμπεριφοράς (Σουσαμίδου-Καραμπέρη, Αικ. & Βαβέτση-Τσιβίκη, Σ. 2011).

Κύρια εστία επίδρασης είναι η καταστολή του κεντρικού νευρικού συστήματος, ωστόσο υπό την επήρεια αυτών των ουσιών το άτομο μπορεί να εμφανίσει παραβατική συμπεριφορά. Οι έφηβοι, που καταναλώνουν τέτοιου είδους ουσίες, εμφανίζουν βίαιη συμπεριφορά προς το οικογενειακό και κοινωνικό τους περιβάλλον, συμμετέχουν σε κλοπές, βανδαλισμούς, παραβάσεις του Κ.Ο.Κ., εγκατάλειψη σχολείου κλπ. (Πετρόπουλος& Παπαστυλιανού, 2011: 168-171).

Ο χώρος του σχολείου – σχολικός εκφοβισμός

Τα τελευταία χρόνια τα περιστατικά βίας και διαταραχών συμπεριφοράς ολοένα και αυξάνονται κάνοντας επιτακτική την ανάγκη να αναγνωρισθεί αυτή η παθογένεια ως «διαταρακτική συμπεριφορά» που χρήζει αντιμετώπισης. Το ανησυχητικό, ωστόσο, είναι ότι πολύ συχνά τέτοιου είδους περιστατικά, συνοδεύονται και από γενικότερη παραβατική συμπεριφορά που αφορά στο σύνολο της ζωής του/της εφήβου, όπως τα ψέματα, οι μικροκλοπές, η επιθετικότητα εκτός σχολείου κλπ.

Η άσκηση βίας από μαθητή/-τρια σε μαθητή/-τρια, ο λεγόμενος δηλαδή, «σχολικός εκφοβισμός» (bullying) είναι τα τελευταία χρόνια ένα φαινόμενο που παρατηρείται έντονα και ανησυχητικά αυξανόμενο. Τόσο οι μαθητές/-τριες θύτες, όσο και τα θύματα, παρουσιάζουν προβληματική συμπεριφορά που καλύπτει τη ζωή του παιδιού εντός και εκτός σχολείου. Οι μορφές, οι αιτίες και οι παράγοντες της επιθετικής συμπεριφοράς στο πλαίσιο του σχολείου και τα χαρακτηριστικά των θυτών και θυμάτων, είναι ζήτημα σοβαρής και εκτενούς συζήτησης. Ωστόσο, η άσκηση σωματικής και λεκτικής βίας, η κλοπή προσωπικών αντικειμένων, ο αποκλεισμός ατόμων από ομάδες δραστηριοτήτων, η διάδοση φημών έναντι του θύματος και της οικογένειάς του κ.ά. είναι οι πιο συχνότερες μορφές bullying

(Πετρόπουλος& Παπαστυλιανού, 2001: 159-171)& (Βαβέτση Σ. Ομαδική συγγραφή,2013)

Παράγοντες της εφηβικής παραβατικότητας

Η **οικογένεια**, αποτελεί έναν από τους βασικότερους παράγοντες εμφάνισης παραβατικής συμπεριφορά των ατόμων, καθώς αποτελεί τον πρωτεύοντα παράγοντα κοινωνικοποίησής τους. Πολλοί ειδικοί υποστηρίζουν ότι «ο εγκληματίας αρχίζει από μικρός» και μέσα στην οικογένεια τα παιδιά μαθαίνουν πώς να συμπεριφέρονται στο κοινωνικό περιβάλλον και εντός του πλαισίου της, αναπτύσσονται οι πρώτες κοινωνικό-συναισθηματικές αναπαραστάσεις, οι οποίες θα αποτελέσουν το υπόδειγμα των μεταγενέστερων κοινωνικών σχέσεων (Morgado & Luz Vale- Dias, 2013: 438). Επομένως, για να ερμηνευτεί η αποκλίνουσα συμπεριφορά των εφήβων, πρέπει να εξετάσουμε τα συστατικά χαρακτηριστικά και το προφίλ της οικογένειάς τους και των γονιών τους.

Τα ερευνητικά αποτελέσματα αναγνωρίζουν ορισμένα χαρακτηριστικά της δομής των οικογενειών ως καθοριστικούς παράγοντες της παραβατικής και αντικοινωνικής συμπεριφοράς των παιδιών. Παράγοντες όπως το διαζύγιο, η μονογονεϊκή οικογένεια και οι διαπληκτισμοί ανάμεσα στους γονείς, κρίνονται ως παράγοντες υψηλού κινδύνου της αποκλίνουσας συμπεριφοράς που εκδηλώνουν τα άτομα κατά την εφηβεία (Hamama &Ronen- Shenhav, 2012).

Οι γονείς πλέον έχουν πολύ λιγότερο έλεγχο στη συμπεριφορά των παιδιών τους και οι σχέσεις των δύο πλευρών είναι περισσότερο τεταμένες και αντικρουόμενες. Ζητούμενο, επομένως, αποτελεί, η διαμόρφωση **οικογενειακών περιβαλλόντων**, στα οποία έχει διασφαλιστεί η καλή συναισθηματική ατμόσφαιρα μέσω της συνεργασίας των μελών, της συναίνεσης και της από κοινού λήψης αποφάσεων, τα οποία διασφαλίζουν τη μειωμένη η πιθανότητα εκδήλωσης παραβατικότητας από πλευράς των νεότερων μελών (Morgado & Luz Vale - Dias, 2013: 438).

Οι Brank &Weisz (2004) σε έρευνά τους απέδειξαν ότι 68,7% των ερωτηθέντων θεωρούν ότι εκτός από τον δράστη, η οικογένεια είναι περισσότερο υπεύθυνη για την παραβατικότητα των εφήβων σε σχέση με τα Μ.Μ.Ε., την παρέα

συνομηλίκων και το σχολείο. Σε έρευνα του Ολλανδικού Υπουργείου Γενικών Υποθέσεων το 2005, αποδείχθηκε ότι η πλειοψηφία του δείγματος ανέφερε τη «γονεϊκή αποτυχία» ως έναν από τους βασικότερους παράγοντες της εφηβικής παραβατικότητας (Sage & Ruyter, 2008: 2).

Σε έρευνα που διεξήχθη σε 8.152 ελληνόπουλα από την Α΄ παιδιατρική κλινική του Πανεπιστημίου Αθηνών σε παιδιά ηλικίας επτά (7) ετών, διαπιστώθηκε ότι ένα στα τρία παιδιά δέχονται σωματική βία μια φορά την εβδομάδα και ένα στα έξι κάθε μέρα (Κουράκης, 1999: 71). Επίσης, αλλού αποδείχθηκε ότι οι ενήλικες παραβάτες υπήρξαν κατά την παιδική τους ηλικία θύματα κακοποίησης μέσα στην οικογένειά τους (Κατσιγαράκη, 2004: 219).

Ο Γεωργούλας (2000) υποστηρίζει ότι τα παιδιά που υφίστανται συναισθηματική κακοποίηση νιώθουν ότι δεν είναι αποδεκτά από την οικογένειά τους και κινδυνεύουν να αναπτύξουν αντικοινωνική συμπεριφορά ως ενήλικες (Γεωργούλας, 2000: σ: 156-160).

Είναι αναμφισβήτητο ότι η επίδραση της οικογένειας την περίοδο της εφηβείας είναι μικρότερη σε σχέση με εκείνη κατά την παιδική ηλικία, αφού το σχολείο και η παρέα των συνομηλίκων, επηρεάζουν πολύ περισσότερο τη συμπεριφορά των εφήβων.

Μετά την οικογένεια, η **παρέα των συνομήλικων** αποτελεί καθοριστικό παράγοντα στην παραβατική συμπεριφορά των εφήβων. Αφού το παιδί μεγαλώσει και μπει στην εφηβεία φεύγει από τους κόλπους της οικογένειας και συμμετέχει σε ομάδες ατόμων με παρόμοια ενδιαφέροντα και χαρακτηριστικά στην προσπάθειά του να αποδεσμευτεί και να ανεξαρτητοποιηθεί από τους γονείς του, κάνοντας παρέες φίλων από το σχολείο και τη γειτονιά (Νόβα- Καλτσούνη, 2002: 67).

Δηλαδή, οι έφηβοι μπορεί να παρασυρθούν σε παραβατικές πράξεις από τους συνομηλίκους τους στο πλαίσιο των ομαδικών παραβιάσεων. Η συμμετοχή σε ομαδικούς βανδαλισμούς, τσακωμούς, κλοπές κλπ. δίνουν στον έφηβο το αίσθημα του κύρους, της ικανότητας και της ικανοποίησης (Φαρσεδάκης, 2005: 77-78).

Στο πλαίσιο της παρέας τα άτομα μυούνται σε συμπεριφορές και συνήθειες, όπως για παράδειγμα το κάπνισμα και η κατανάλωση αλκοόλ. Είναι γεγονός ότι

άτομα που κάνουν χρήση ναρκωτικών ουσιών παραδέχονται ότι κάνουν παρέα με άτομα που κάνουν και αυτά χρήση (Νόβα - Καλτσούνη, 2005: 53-54). Στη περίπτωση των παραβατικών εφήβων ενδιαφέρον παρουσιάζει η άποψη ορισμένων ειδικών ότι οι έφηβοι επιλέγουν ομάδες που τους ταιριάζουν, δηλαδή οι επιθετικοί έφηβοι θα επιλέξουν επιθετικούς φίλους (Nijhof, Schotle, Overbeek& Engels, 2010: 290).

Πέραν των προαναφερθέντων παραγόντων της παραβατικής συμπεριφοράς που επηρεάζουν καταλυτικά την εκδήλωσή της από τους έφηβους, υπάρχουν και άλλοι παράγοντες μικρότερης, ωστόσο, σημαντικής σημασίας. Το **οικονομικό** και **κοινωνικό status** των εφήβων, επηρεάζει την επιθετική τους συμπεριφορά. Η οικονομική κρίση και αστάθεια που συχνά οδηγεί στη συνεχή ανεργία και το χαμηλό εισόδημα των νέων αυξάνει την πιθανότητα εμπλοκής του ατόμου σε παραβατικές πράξεις. Αποτελέσματα ερευνών έδειξαν ότι συλληφθέντες/-είσες έφηβοι προέρχονται από φτωχές και πολυπληθείς οικογένειες, που χρήζουν κοινωνικής πρόνοιας και βοήθειας και έχουν δεχτεί περιορισμένη φροντίδα αναφορικά με την υγιεινή, τη διατροφή και την ένδυση (Morgado& Luz Vale- Dias, 2013:438).

Το **φύλο** των **εφήβων** τις τελευταίες δεκαετίες έχει αποτελέσει αντικείμενο των σχετικών ερευνών, καθώς παρατηρείται μεγάλη απόκλιση ανάμεσα στα αγόρια και στα κορίτσια. Έρευνες έχουν δείξει ότι τα αγόρια είναι πιο επιρρεπή στην επιθετικότητα απ' ότι τα κορίτσια. Οι διαφορές που εντοπίζονται ανάμεσα στην παραβατικότητα των αγοριών και των κοριτσιών, σχετίζονται περισσότερο με τις μορφές παραβατικότητας που εκδηλώνουν τα δύο φύλα. Έτσι, τα αγόρια συνδέονται με τη «φανερή» παραβατικότητα, ενώ τα κορίτσια με τη «συγκεκαλυμμένη». Επίσης, τα ποσοστά παραβατικότητας των αγοριών είναι πολύ μεγαλύτερα σε σχέση με των κοριτσιών, με τα κορίτσια να έχουν μικρή τάση εμπλοκής σε ακραίες μορφές παραβατικής συμπεριφοράς (Tremblay, 2010. Moffit& Caspi, 2001: 369).

Η αύξηση της παραβατικότητας των κοριτσιών συγκεντρώνει το ενδιαφέρον των ερευνητών/τριών προκειμένου να διερευνηθούν τα αίτιά της. Από τις πρώτες κιόλας έρευνες έχει παρατηρηθεί ότι στις σύγχρονες κοινωνίες τα κορίτσια πλέον μεγαλώνουν δοκιμάζοντας αρνητικά μηνύματα για το σώμα, το μυαλό και την αξία τους και πολλές φορές πέφτουν θύματα σεξουαλικής ή συναισθηματικής κακοποίησης. Έτσι, η παραβατική συμπεριφορά που εκδηλώνουν είναι ένας τρόπος

αντιμετώπισης της κακοποίησης που υφίστανται (Hinton, Sheperis& Sims, 2003: 170).

Έρευνες έχουν δείξει ότι έφηβοι, που έχουν υποστεί βία, έχουν περισσότερες πιθανότητες να ασκήσουν βία οι ίδιοι/-ες σε ανηλίκους, όταν μεγαλώσουν.

Η επίδραση της οικογένειας στην εκδήλωση παραβατικής εγκληματικής συμπεριφοράς εκ μέρους των παιδιών απασχόλησε από πολύ νωρίς του ειδικούς. Η κλασσική μελέτη εξετάζει πώς οι διαλυμένες οικογένειες επηρεάζουν την εκδήλωση τέτοιων συμπεριφορών αποδεικνύοντας την καθοριστική σημασία της οικογένειας σε αυτό το πεδίο. Η οικογένεια είναι ο πρώτος κοινωνικός θεσμός στον οποίο συμμετέχουν τα παιδιά. Αν, λοιπόν, στο πλαίσιό της τα παιδιά βιώνουν την **απόρριψη**, λόγω των προβλημάτων και διαμαχών, καθώς και την **περιορισμένη** ή και ανύπαρκτη **επιτήρηση**, διατρέχουν μεγάλο κίνδυνο να εξελιχθούν σε παραβατικούς χαρακτήρες. Οι γονείς είναι αυτοί που δίνουν τις βάσεις για την αποδεκτή συμπεριφορά, τον σεβασμό των δικαιωμάτων των άλλων, αλλά και αυτοί που διδάσκουν την επιθετική, την αντικοινωνική και τη βίαιη συμπεριφορά (Doggett, 2002: 2).

Τα **Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας** και το **Διαδίκτυο**, διαμορφώνουν τη συμπεριφορά των νέων, μέσω των προτύπων που παρουσιάζουν, καθώς διαμορφώνουν και παράλληλα αντικατοπτρίζουν τις κοινωνικές τάσεις και τους κανόνες μιας συγκεκριμένης χρονικής στιγμής μιας κοινωνίας. Η προβολή της βίας από τα Μ.Μ.Ε. και κυρίως από την τηλεόραση, οδηγεί στη φυσικοποίησή της και στην απάθεια μικρών και μεγάλων στο θέαμά της. Στη σχετική βιβλιογραφία, επισημαίνεται η επίδραση της βίας μέσω της τηλεόρασης στην αύξηση των περιστατικών βίας στην παιδική και εφηβική ηλικία. Υπολογίζεται ότι ένα παιδί προσχολικής ηλικίας παρακολουθεί *περίπου 4.000 πράξεις βίας τον χρόνο* στην τηλεόραση (Βρύζα, 1992: 51-52).

Η επίδραση της τηλεοπτικής βίας στα παιδιά και τους νέους, δείχνουν ότι οι σκηνές βίας έχουν βραχυπρόθεσμες επιδράσεις, όπως ο φόβος, η αποδοκιμασία και η δυσαρέσκεια, αλλά και μακροπρόθεσμες, όπως η διαμόρφωση λανθασμένης εντύπωσης για τον κόσμο και η παγίωση της άποψης ότι ο κόσμος αποτελείται από

αυτούς που καταπατούν το νόμο και από αυτούς που τον επιβάλουν (Βουϊδάσκης, 1992: 78-130).

Η διεύρυνση της χρήσης του Διαδικτύου, παρόλα τα θετικά αποτελέσματα στον χώρο της πληροφορίας και της γνώσης, δημιουργεί πολλά προβλήματα σχετικά με την έκθεση των παιδιών σε ακατάλληλο υλικό. Η κακή χρήση του Διαδικτύου μπορεί να αποβεί επικίνδυνη, αφού είναι ο χώρος όπου εκφράζεται κάθε άποψη και γνώμη (Μπουγάδη, 1999: 69-70).

Έργο και ρόλοι του εκπαιδευτικού (ηγέτη)

Η **επικοινωνία** παρέχει συναισθηματική στήριξη στους ανθρώπους, βοηθά στην έκφραση σκέψεων και συναισθημάτων, στη διευκρίνιση προβλημάτων, στην παροχή πληροφοριών και στην επανατροφοδότηση.

Βασικός σκοπός της επικοινωνίας στα πλαίσια ενός εκπαιδευτικού οργανισμού είναι να υπάρξει συντονισμένη δράση σε όλη τη δομή και την ιεραρχική κλίμακα. Χωρίς επικοινωνία ένας οργανισμός θα ήταν απλά ένα σύνολο από εργαζόμενους που απλά θα βρίσκονταν στον ίδιο εργασιακό χώρο με ξεχωριστά καθήκοντα. Ιδιαίτερα, για την ηγετική λειτουργία η διαπροσωπική επικοινωνία αποτελεί σημαντικό μέσο άσκησής της, αφού η αλληλεπίδραση μεταξύ των ανθρώπων επιτυγχάνεται ουσιαστικά μέσω αυτής. Το ηγετικό στέλεχος είναι σημαντικό να γνωρίζει και να κατανοεί τους στόχους, τις απόψεις, τις ανάγκες, τις αδυναμίες και τις δυνατότητες των υφιστάμενων (West-Burnham, 1997).

Η αποτελεσματική επικοινωνία ως ένα ισχυρότατο όπλο στα χέρια ενός ηγετικού στελέχους έχει ως στόχο (DiSalvo et al,1976):

- Να αναπτύξει διάφορες **στρατηγικές επικοινωνίας** τόσο στη διαπροσωπική του επαφή με κάθε συνεργάτη όσο και στο σύνολο του οργανισμού ως συστήματος.
- Να βελτιώσει την **αυτό-εκτίμηση** και τις **δημιουργικές δεξιότητες** όλων των μελών που αποτελούν τον οργανισμό και να τα βοηθήσει να αξιοποιήσουν το προσωπικό τους δυναμικό.
- Να εμφυσήσει την **επιθυμία αλλαγής** βοηθώντας τους να γνωρίσουν τις δυνατότητες επιλογής τους,
- Να συντελέσει στη δημιουργία και διαχείριση των **προσωπικών στρατηγικών** που θα οδηγήσουν στην επίτευξη των στόχων του οργανισμού.
- Να δημιουργήσει και να διατηρήσει σωστές **διαπροσωπικές σχέσεις**.
- Να **επιλύσει** δημιουργικά **συγκρούσεις**, να τόνωσει την εμπιστοσύνη στην επίλυση προβλημάτων.

Τεχνικές επικοινωνιακού κλίματος

Είναι απαραίτητο ο ηγέτης ενός εκπαιδευτικού οργανισμού να ενεργοποιήσει τεχνικές που ενθαρρύνουν την ενεργητική συμμετοχή των μελών του οργανισμού με την ανταλλαγή απόψεων, σκέψεων, συναισθημάτων, προβληματισμών και εμπειριών.

Η αποτελεσματική επικοινωνία ανάμεσα στα μέλη ενός εκπαιδευτικού οργανισμού και τη διοίκηση αναγνωρίζεται ως καθοριστικός παράγοντας για την ανάπτυξη και εύρυθμη λειτουργία του (Hargie, Tourish & Hargie, 1994). Το ηγετικό στέλεχος της εκπαίδευσης θα πρέπει να έχει τις κατάλληλες κοινωνικές και επικοινωνιακές ικανότητες που θα του επιτρέπουν να βοηθά τους ανθρώπους να καταλαβαίνουν τα αισθήματά τους και να αλλάζουν τη συμπεριφορά τους στα πλαίσια ενός περιβάλλοντος εμπιστευτικότητας, αποδοχής και ειλικρινούς ενδιαφέροντος. Οι βασικότερες κοινωνικές και επικοινωνιακές δεξιότητες ενός ηγετικού στελέχους εκπαιδευτικού οργανισμού είναι οι εξής:

α) Ενσυναίσθηση (empaphy)

Είναι η **επίγνωση των συναισθημάτων** και των αναγκών των άλλων, η **αποδοχή της διαφορετικότητας**. Η ενσυναίσθηση είναι απαραίτητη για την ανάληψη νέων ρόλων από τα άτομα, για την διαμόρφωση αντιλήψεων της σχέσης τους με τις ομάδες στις οποίες ανήκουν. Η ικανότητα αυτή δεν είναι μόνο μια απλή αντανάκλαση των λεγομένων του ατόμου σε κάθε στιγμή επικοινωνίας αλλά μια διαρκώς ενεργή κατανόηση όχι μόνο του λεκτικού περιεχομένου αλλά κυρίως των συναισθημάτων του. Η ενσυναίσθηση απαιτεί τη προσεκτική **ακρόαση** και **αποδοχή** της **άποψης** των άλλων και βοηθά τον ηγέτη να συντονιστεί με τα συναισθήματα των ανθρώπων με τους οποίους συνεργάζεται. Η δεξιότητα αυτή θεωρείται σήμερα ιδιαίτερα σημαντική ικανότητα στον τομέα της διοίκησης οργανισμών (Kellett et al, 2002). Η παγκοσμιοποίηση και η συνεχώς αυξανόμενη ανάγκη εργασίας σε ομάδες καθιστά σημαντική αρετή την αντίληψη και διαχείριση της διαφορετικότητα, όχι σαν πρόβλημα αλλά σαν ευκαιρία για καλύτερη και παραγωγικότερη συνεργασία ατόμων. Ο ηγέτης μιας ομάδας που κατέχει την ικανότητα της ενσυναίσθησης, αντιλαμβάνεται το συναισθηματικό κλίμα που δημιουργείται από τα μέλη της ομάδας και μπορεί να το κατευθύνει προς όφελος του έργου και της ομάδας, αποφεύγοντας εντάσεις που καταστρέφουν το ομαδικό πνεύμα και δυσκολεύουν την επίτευξη του στόχου.

β) Ενεργητική ακρόαση

Η αποτελεσματικότητα του προφορικού λόγου δεν εξαρτάται τόσο από τον τρόπο με τον οποίο μιλάνε οι άνθρωποι, αλλά κυρίως από τον τρόπο με τον οποίο ακούνε. Το θέμα αυτό έχει μεγάλη πρακτική σημασία για τα στελέχη των επιχειρήσεων και οργανισμών, που πρέπει να μάθουν τις δεξιότητες ακρόασης (Burley-Allen, 1982). Ο αποτελεσματικός ηγέτης ακούει με σεβασμό και προσοχή παρέχοντας ένα επικοινωνιακό χώρο συναισθηματικής ασφάλειας. Από όλες τις διαστάσεις της επικοινωνίας, η ακρόαση είναι ίσως η πιο σημαντική για την προώθηση της αποτελεσματικής επικοινωνίας στον εργασιακό χώρο. Οι δεξιότητες ενεργητικής ακρόασης βοηθούν στην επίλυση δύσκολων καταστάσεων, την καλύτερη έκβαση συνεδριάσεων, τη σωστή εκτέλεση οδηγιών, την αποτελεσματική διαχείριση ανθρώπινων πόρων και έργων και την καλύτερη επικοινωνία. Με τον όρο «ακρόαση» εννοούμε τη διαδικασία εκείνη που περιλαμβάνει τη «**σύλληψη**» του μηνύματος από τον συνομιλητή μας, την **αποκωδικοποίηση** του, την **κατανόηση** του και την αρχή της διαδικασίας της **ανατροφοδότησης**, δηλαδή της απάντησης. Η ενεργητική ακρόαση θεωρείται ένα απαραίτητο κομμάτι κάθε διαπροσωπικής επικοινωνίας και είναι μια ικανότητα που μπορεί και πρέπει να αποκτηθεί μετά από συστηματική εξάσκηση (Walton, 1989). Στο επιχειρησιακό πλαίσιο η δεξιότητα αυτή βοηθάει τις καλές σχέσεις μεταξύ των μελών του οργανισμού, την κατανόηση των προσδοκιών όλων, την επίλυση προβλημάτων, ενώ επίσης διασφαλίζει την αμοιβαία κατανόηση και την ακρίβεια των ενεργειών. Η ενεργητική ακρόαση είναι δεξιότητα που μπορεί να επιτευχθεί με συγκεκριμένες τεχνικές και μεθόδους όπως για παράδειγμα:

- Διατήρηση **οπτικής επαφή** με τον συνομιλητή καθ' όλη τη διάρκεια της συνομιλίας.
- Έμπρακτη **αναγνώριση** και **αποδοχή** του συνομιλητή.
- **Ενθάρρυνση** του συνομιλητή κάνοντας **χρήση εκφράσεων** που δηλώνουν το ενδιαφέρον για τις απόψεις και τις ιδέες του.
- Συνεχής **απόδοση μη λεκτικής ανατροφοδότησης** προς τον συνομιλητή.

γ) Το χιούμορ ως επικοινωνιακό εργαλείο

Το χιούμορ ως επικοινωνιακό στοιχείο μπορεί να αποτελέσει ένα σημαντικό εργαλείο αποτελεσματικής ηγεσίας μια και θεωρείται ως ένα από τα πιο ισχυρά «όπλα» για την καταπολέμηση του άγχους, την ανύψωση της αποδοτικότητας και την προώθηση της δημιουργικής σκέψης (Duncan, Smeltzer & Leap, 1990). Το χιούμορ, ως φυσικό κομμάτι της επικοινωνίας, βοηθάει επίσης να «σπάσει ο πάγος», επιτρέπει στους ανθρώπους να αισθάνονται πιο χαλαροί και τείνει να οδηγεί σε μεγαλύτερα επίπεδα συμφωνίας και αποφυγής των συγκρούσεων. Το χιούμορ, είναι μια συναισθηματική επικοινωνιακή δεξιότητα, μια ικανότητα προσαρμογής στο περιβάλλον. Γενικότερα, μπορεί να αποτελέσει σημαντικό παράγοντα δημιουργίας θετικού κλίματος εργασίας, θετικών εργασιακών σχέσεων, διάδοσης της συνεργατικής κουλτούρας και αλληλοκατανόησης και ουσιαστικής επικοινωνίας ανάμεσα στις βαθμίδες ιεραρχίας (Jansen, 1994). Ενισχύει την πίστη και την εμπιστοσύνη μας στους άλλους γιατί μας μειώνει τον φόβο και την εμμονή της δυσπιστίας που μας επιβάλλει να εξηγήσουμε τα πάντα, που συμβαίνουν γύρω μας. Το χιούμορ, επειδή ανήκει στην δημιουργικότητα, έχει άμεση σχέση με την αυτοπεποίθηση, δημιουργεί τις δυνατότητες να εκφρασθούν πράγματα, που κάτω από άλλες συνθήκες, θα μπορούσαν να γίνουν αντιληπτά ως εχθρικά και επιθετικά.

δ) Ο ρόλος της συναισθηματικής νοημοσύνης

Πολλοί ορισμοί έχουν προταθεί από τους επιστήμονες για να περιγράψουν την έννοια της συναισθηματικής νοημοσύνης:

Οι Salovey και Mayer (1993) έδωσαν τον πρώτο επίσημο ορισμό της συναισθηματικής νοημοσύνης σύμφωνα με τον οποίο «είναι η ικανότητα αναγνώρισης των δικών μας συναισθημάτων και των συναισθημάτων των άλλων, διάκρισης μεταξύ των συναισθημάτων για την καθοδήγηση της σκέψης και των πράξεων μας». Σύμφωνα με τους ίδιους το άτομο με υψηλή συναισθηματική νοημοσύνη έχει την ικανότητα να **αναγνωρίζει**, να **ελέγχει**, να **κατανοεί** και να **διαχειρίζεται** τα συναισθήματα τα δικά του και των άλλων ατόμων με τους οποίους επικοινωνεί. Οι ικανότητες αυτές σχετίζονται άμεσα με τον ρόλο που παίζουν τα συναισθήματα μας στην ζωή μας και για με το πώς τα συναισθήματα μας επηρεάζουν την αντίληψη μας για τα γεγονότα και τους ανθρώπους. Ένας άλλος

συμπληρωματικός ορισμός αναφέρει ότι η συναισθηματική νοημοσύνη είναι «Η ικανότητα ενός ατόμου να αντιλαμβάνεται, να κατανοεί και να χρησιμοποιεί αποτελεσματικά τα συναισθήματα σαν πηγή ενέργειας, πληροφορίας και επιρροής τόσο του εαυτού του όσο και των άλλων ανθρώπων γύρω του» (Cooper & Sawaf, 1997).

Ο Daniel Goleman (1998a) αναγνωρίζει πέντε βασικές κοινωνικές και συναισθηματικές ικανότητες που απορρέουν από τη συναισθηματική νοημοσύνη: η **αυτοεπίγνωση**, η **αυτορρύθμιση**, τα **κίνητρα συμπεριφοράς**, η **ενσυναίσθηση** και οι **κοινωνικές δεξιότητες**. Ο ίδιος υποστηρίζει ότι το υψηλό επίπεδο συναισθηματικής νοημοσύνης δεν εγγυάται την ύπαρξη των πέντε βασικών ικανοτήτων αλλά απλώς δηλώνει την έφεση προς μάθηση. Η συναισθηματική νοημοσύνη μπορεί να βελτιωθεί στην πορεία της ζωής και οι υψηλότερες δυνατότητες του ανθρώπου για αυτού του τύπου τη νόηση συμβαδίζουν με την ωριμότητα Goleman (1998b). Επομένως, δεν είναι εγγενές γνώρισμα των «εκλεκτών», αλλά μπορεί να αναπτυχθεί σε κάθε άνθρωπο που θέτει ως στόχο την καλλιέργεια ουσιαστικής επικοινωνίας σε κοινωνικό και επαγγελματικό επίπεδο.

Οι ικανότητες συναισθηματικής νοημοσύνης σχετίζονται με ποικίλες μορφές της συμπεριφοράς στο εργασιακό πλαίσιο όπως είναι η **καλλιέργεια διαπροσωπικών σχέσεων**, η **ψυχική υγεία** των εργαζομένων, οι στρατηγικές αντιμετώπισης των αγχογόνων καταστάσεων, **καθοδήγησης** των **εργαζομένων** για ανάληψη καθηκόντων ανάλογα με τις ικανότητες τους (Καφέτσιος, 2003). Ο ηγέτης ενός οργανισμού μπορεί να δημιουργήσει τις κατάλληλες προϋποθέσεις και το κατάλληλο κλίμα, ώστε οι υφιστάμενοι του να έχουν την ευκαιρία να εκφράζουν τα συναισθήματά τους, να εφαρμόζουν διαδικασίες επίλυσης προβλημάτων και συγκρούσεων, να συζητούν για την επιλογή των λύσεων, να αντιλαμβάνονται τη θέση και την οπτική των άλλων και να ασκούνται στον έλεγχο και το χειρισμό των δυσάρεστων συναισθημάτων.

Συμπεραίνουμε, λοιπόν, ότι η γνώση και διαχείριση αυτού του ιδιαίτερα σημαντικού συνόλου συναισθηματικών ικανοτήτων, βοηθάει σημαντικά στην αποτελεσματική επικοινωνία και στη δημιουργία ενός θετικού, ανοικτού και **υποστηρικτικού κλίματος** (Αθανασούλα – Ρέππα, 2001). Καθίσταται, έτσι, φανερό

πως η συναισθηματική νοημοσύνη είναι από τα σημαντικότερα χαρακτηριστικά που πρέπει να διαθέτει κάποιος, για να είναι αποτελεσματικός ηγέτης μέσα, αλλά και έξω από το χώρο εργασίας του.

Στελέχη με αναπτυγμένη συναισθηματική νοημοσύνη κερδίζουν την αφοσίωση των εργαζομένων και εξασφαλίζουν την ενεργητική συμμετοχή τους. Πιο συγκεκριμένα οι έρευνες δείχνουν ότι ηγετικά στελέχη που παρακολούθησαν εξειδικευμένα προγράμματα καλλιέργειας αυτής της μορφής νοημοσύνης έδειξαν ότι (Sosik & Megerian,1999, George 2000, Ciarrochi et al 2002, Wolff et al 2002) :

- Ενισχύθηκε η προσωπική τους αυτοεικόνα και αυτοεκτίμηση.
- Βελτιώθηκαν οι διαπροσωπικές σχέσεις μεταξύ όλων των βαθμίδων διοίκησης.
- Έγιναν ικανοί ως ένα βαθμό να αναγνωρίζουν τα συναισθήματά τους και να αντιμετωπίζουν τις συγκρούσεις με σύμπνοια και κατανόηση, με τεχνικές επίλυσης διαφωνιών που ανακάλυψαν.
- Αναπτύχθηκαν οι δεξιότητες διαβούλευσης, η συναισθηματική ασφάλεια, η επικοινωνιακή ικανότητα, η συνεργασία για την λήψη απόφασης και η ανοχή στη διαφορετικότητα.
- Βελτιώθηκε η ικανότητα αποτελεσματικής αντιμετώπισης των προβλήματικών σχέσεων και των αναπόφευκτων συγκρούσεις αναγκών του προσωπικού του οργανισμού, καθώς αποκτήθηκαν τεχνικές χειρισμού του εργασιακού στρες και ευαισθησίας στις ιδιαιτερότητες της δυναμικής κάθε ομάδας.

Έτσι, αποφασίσαμε στο κύριο μέρος της διπλωματικής εργασία να ενισχύσουμε την συναισθηματική νοημοσύνη των μαθητών του δείγματος και να εφαρμόσουμε τις παρακάτω τεχνικές διαχείρισης.

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ – ΚΥΡΙΟ ΜΕΡΟΣ ΤΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

Τεχνικές διαχείρισης

Η παρούσα εργασία, προσεγγίζοντας τα ζητήματα της επιθετικότητας, στοχεύει να σχηματιστεί μια πιο ολοκληρωμένη εικόνα για τη φύση του προβλήματος του σχολικού εκφοβισμού, μέσα από τις παρατηρήσεις των γονέων και τις μαρτυρίες των παιδιών. Προσπαθεί να κατανοήση τα αίτια, των μορφών και των μέσων αντιμετώπισης του προβλήματος. Αποσκοπεί στη διερεύνηση της συμπτωματολογίας των παιδιών σχετικά με την επιθετική συμπεριφορά καθώς στην πρόληψη της επιθετικής συμπεριφοράς πριν αυτή μετατραπεί σε παραβατική.

Εφαρμόζονται δύο (2) **τεχνικές διαχείρισης** της συμπεριφοράς:

Α. Απόκτηση κοινωνικών δεξιοτήτων

Οι κοινωνικές δεξιότητες, οι οποίες θεωρούνται δομικά στοιχεία της κοινωνικής ικανότητας, εμπεριέχουν τα ακόλουθα:

1) **Διαπροσωπικές σχέσεις**: η συναλλαγή με άλλους ανθρώπους και η δημιουργία και διατήρηση φιλικών σχέσεων είναι παράγοντες σημαντικοί στην πορεία ενσωμάτωσης των νοητικά καθυστερημένων ατόμων στο κοινωνικό πλαίσιο.

2) **Αυτοαντίληψη – αυτοεκτίμηση:** η κατανόηση από τον κάθε άνθρωπο της μοναδικότητάς του και η αποδοχή των προσωπικών του δυνατοτήτων βοηθούν στον προσδιορισμό της πορείας της ζωής του και προσδίδουν σε αυτή ουσιαστικό νόημα. Ο προσδιορισμός του κοινωνικού ρόλου του κάθε ατόμου, της αξίας του και η υπέρβαση των αρνητικών συναισθημάτων, κινητοποιούν τη διάθεση εμπλοκής στα κοινωνικά δρώμενα και την κατάκτηση θετικών κοινωνικών εμπειριών.

3) **Υπευθυνότητα:** η κοινωνική συμπεριφορά, η κατάκτηση των κατάλληλων αντιδράσεων σε ποικίλες συνθήκες, η διατήρηση κοινωνικών σχέσεων, η αποφυγή θυματοποίησης, η ανεξαρτησία και η λήψη αποφάσεων, η αναγνώριση των δικαιωμάτων και των υποχρεώσεων, η αναγνώριση της

προσωπικής ευθύνης στις ενέργειες αποτελούν κρίσιμης σημασίας στοιχεία στην κατάκτηση της ανεξάρτητης και ασφαλούς διαβίωσης.

4) **Επικοινωνία:** η αποτελεσματική λεκτική και μη λεκτική επικοινωνία, η δυνατότητα προσωπικής έκφρασης και κατανόησης του άλλου συνιστούν ουσιαστικά συστατικά των ποιοτικών σχέσεων σε ποικίλες κοινωνικές συνθήκες.

Στην παρούσα εργασία επιλέχθηκαν:

- Κοινωνικές επαφές (επιμέρους στόχοι, αποδοχή της διαφορετικότητας)
- Αλληλεπίδραση
- Δημιουργία σχέσεων (δυναμική της ομάδας) με δημιουργία ενός τραγουδιού από τα παιδιά
- Συμπεριφορά – επικοινωνία (λεκτική – μη λεκτική)

Εργαστήριο 8ο - Αντιμετώπιση του εκφοβισμού και της βίας στο σχολείο

(Από το εγχειρίδιο του ΔΑΦΝΗ)

Α. ΣΤΟΧΟΙ

1. Να ευαισθητοποιηθεί και να κινητοποιηθεί η μαθητική κοινότητα τόσο σε επίπεδο συναισθηματικό, όσο και σε επίπεδο συμπεριφοράς σε σχέση με περιστατικά εκφοβισμού και βίας στο σχολείο.
2. Να προταθούν από τους μαθητές αποτελεσματικοί τρόποι αντιμετώπισης του προβλήματος.
3. Να συζητηθεί ο ρόλος των συμμαθητών, των δασκάλων και των γονέων σε περιστατικά εκφοβισμού και βίας.
4. Να δοθεί έμφαση στο ότι η κοινοποίηση τέτοιων περιστατικών εκ μέρους των μαθητών δεν αποτελεί «κάρφωμα».ον

Β. ΜΕΘΟΔΟΣ

1. Βιωματική διαδικασία ευαισθητοποίησης σε σχέση με τη σημασία και τους τρόπους αντιμετώπισης του εκφοβισμού και της βίας, σε ατομικό και σε ομαδικό επίπεδο.
2. Εμπλουτισμός της ταυτότητας των παιδιών μέσω της προβολής υγιών προτύπων με στόχο την αποτελεσματικότερη αντιμετώπιση του εκφοβισμού και της βίας στο σχολείο.
3. Ενεργητική διαλεκτική διαδικασία σε σχέση με την αποτελεσματική αντιμετώπιση του προβλήματος.

Γ. ΥΛΙΚΑ – ΜΕΣΑ

1. Σχολική τσάντα που θα περιλαμβάνει βιβλία, τετράδια, μολύβια, μαρκαδόρους. Είναι σημαντικό κάποια από τα βιβλία ή τα τετράδια να είναι σκισμένα και γενικότερα η τσάντα να μην είναι σε καλή κατάσταση, δίνοντας την εικόνα πως ο κάτοχός της έχει πέσει θύμα εκφοβισμού και βίας στο σχολείο.
2. Χρωματιστά χαρτόνια, σελίδες Α4.
3. Μαρκαδόροι.
4. Ψαλίδια.

Δ. ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΩΝ

Δραστηριότητα 1η – Εισαγωγή 5΄

Ο εκπαιδευτικός κάνει μια εισαγωγή και σύνδεση με το προηγούμενο Εργαστήριο και κάποιοι μαθητές αναλαμβάνουν να υπενθυμίσουν τις δραστηριότητες της προηγούμενης συνάντησης, η οποία είχε ως θέμα τις επιπτώσεις του εκφοβισμού και της βίας στο σχολείο. Στη συνέχεια συζητούν για τους στόχους και για το τι ακριβώς θα ακολουθήσει σε αυτό το Εργαστήριο. Τέλος, ο εκπαιδευτικός υπολογίζει και τους χρόνους που θα χρειαστούν για κάθε δραστηριότητα.

Δραστηριότητα 2η 15΄

Ο εκπαιδευτικός αφήνει τη σχολική τσάντα, η οποία περιγράφεται στην ενότητα «Υλικά – Μέσα» του συγκεκριμένου Εργαστηρίου, στο κέντρο του χώρου, δίνοντας παράλληλα ορισμένες πληροφορίες. Πιο συγκεκριμένα, εξηγεί στους μαθητές ότι αυτή η τσάντα ανήκει σε ένα παιδί το οποίο ήταν μαθητής του σχολείου και έχει πέσει θύμα εκφοβισμού και βίας στο σχολείο. Στη συνέχεια, ζητά από τους μαθητές να κοιτάξουν την τσάντα του παιδιού, τα πράγματά του και να κάνουν σκέψεις σχετικά με το συγκεκριμένο παιδί. Ενδεικτικά, τους δίνει ορισμένες θεματικές συζήτησης, όπως (α΄) ποιος και με τι τρόπο το εκφόβισε, (β΄) ποια είναι τα συναισθήματα του συγκεκριμένου παιδιού, (γ΄) πώς θα μπορούσε να έχει βοηθήσει τον εαυτό του, (δ΄) οι συμμαθητές και οι φίλοι θα μπορούσαν να το είχαν βοηθήσει και με τι τρόπο, (ε΄) μπορούν, έστω και τώρα, να το βοηθήσουν, (στ΄) η ομάδα των συμμαθητών μπορεί να κάνει κάποιες ενέργειες για να προστατεύσει μαθητές από μελλοντικά επεισόδια εκφοβισμού και βίας στο σχολείο, (ζ) οι γονείς του παιδιού και οι εκπαιδευτικοί θα μπορούσαν να βοηθήσουν με κάποιο τρόπο.

Δραστηριότητα 3η 15΄

Ο εκπαιδευτικός ρωτά τους μαθητές να αναφέρουν αν γνωρίζουν παραδείγματα ατόμων τα οποία κατά τη διάρκεια των μαθητικών τους χρόνων είχαν πέσει θύματα εκφοβισμού και τώρα είναι άτομα δραστήρια, δημιουργικά, με υψηλή δημοτικότητα. Στην περίπτωση που οι μαθητές δε γνωρίζουν τέτοια άτομα, ο εκπαιδευτικός είναι σημαντικό να δώσει ο ίδιος παραδείγματα εμπλουτίζοντας και ανατροφοδοτώντας τη συζήτηση. Ενδεικτική περίπτωση αποτελεί ο γνωστός ποδοσφαιριστής David Beckham, ο οποίος κατά τη διάρκεια των μαθητικών του χρόνων είχε πέσει θύμα

σχολικού εκφοβισμού (ενδεικτικό σχετικό υλικό για την πληροφόρηση του εκπαιδευτικού παρέχεται στο τέλος του Εργαστηρίου). Μέσα από την παραπάνω διαδικασία είναι θετικό να διατυπώσουν οι μαθητές με ενεργητικό τρόπο τις σκέψεις τους σχετικά με το νόημα των παραπάνω περιπτώσεων και το μήνυμα που απορρέει από αυτές. Ειδικότερα, χρειάζεται να υπογραμμιστεί ότι το πρόβλημα του εκφοβισμού και της βίας στο σχολείο μπορεί να αντιμετωπιστεί και ότι αυτός που εκφοβίζεται μπορεί να τα καταφέρει καλά στη ζωή του. Ο εκπαιδευτικός καλεί τους μαθητές να φανταστούν τους τρόπους με τους οποίους αυτό το πρόσωπο κατάφερε να αντιμετωπίσει τον εκφοβισμό (είχε αυτοπεποίθηση, στόχους, πολλούς φίλους, χιούμορ κτλ.).

Δραστηριότητα 4η 25΄

Ο εκπαιδευτικός ζητά από τους μαθητές να φανταστούν ένα παιδί που εκφοβίζεται. Στη συνέχεια, μοιράζει χρωματιστά χαρτόνια και τους ζητά να σχεδιάσουν από μία πατούσα και να την κόψουν περιμετρικά. Κάθε παιδί καλείται να γράψει από μία συμβουλή προς το θύμα (σε β΄ ενικό πρόσωπο) για το πώς θα μπορούσε να αντιμετωπίσει το πρόβλημά του. Στη συνέχεια, μέσα από ομαδική συζήτηση γίνεται διαβάθμιση των συμβουλών, ανάλογα με το τι θα μπορούσε να γίνει ως πρώτο βήμα, τι ως δεύτερο κ.ο.κ. Τα διαβαθμισμένα «Βήματα του θύματος για την αντιμετώπιση του προβλήματος» μπορούν να συγκεντρωθούν σε ένα μεγάλο χαρτόνι που θα αναρτηθεί μέσα στην τάξη.

Σημείωση: Για τη διαβάθμιση των βημάτων αντιμετώπισης του εκφοβισμού και της βίας στο σχολείο ο εκπαιδευτικός είναι χρήσιμο να αναγνώσει προσεκτικά τόσο την εισαγωγή του Εργαστηρίου, όσο και το σχετικό κεφάλαιο της εισαγωγής του εγχειριδίου.

Δραστηριότητα 5η 20΄

Ο εκπαιδευτικός ζητά από τους μαθητές να προτείνουν τρόπους αντιμετώπισης του εκφοβισμού στην υποθετική περίπτωση που το κάθε παιδί ήταν διευθυντής του σχολείου για μία μέρα. Οι μαθητές θα γράψουν τις προτάσεις τους σε ένα φύλλο χαρτί και στη συνέχεια, αφού ολοκληρωθεί η παραπάνω διαδικασία από όλους τους μαθητές, το κάθε παιδί θα διαβάσει τις δικές τους ιδέες και ο εκπαιδευτικός θα τις μεταφέρει στον πίνακα. Ακολουθεί συζήτηση και ανταλλαγή απόψεων μεταξύ των

μαθητών, στην οποία ο εκπαιδευτικός έχει το συντονιστικό ρόλο, χωρίς όμως να περιορίζει την αυτενέργεια των μαθητών. Το σύνολο των προτάσεων που θα προκύψουν είναι χρήσιμο να δοθούν από τους μαθητές με τη μορφή φυλλαδίων στο συμβούλιο των καθηγητών, στο σύλλογο γονέων και κηδεμόνων, σε μαθητές άλλων τάξεων. Επίσης θα μπορούσε να δημιουργηθεί ένα πανό και να αναρτηθεί σε κάποιον κατάλληλο χώρο του σχολείου.

Ε. ΣΥΝΟΨΗ – ΚΛΕΙΣΙΜΟ 10΄

Τελειώνουμε τη συνάντηση με ομαδική συζήτηση και ζητάμε από τα παιδιά να την αξιολογήσουν. Ρωτάμε τα παιδιά: «Τι σας άρεσε περισσότερο από αυτά που κάναμε σήμερα, τι δε σας άρεσε ή τι σας δυσκόλεψε, πώς θα χαρακτηρίζατε τη σημερινή μας δουλειά;».

Ο εκπαιδευτικός εκφράζει και αυτός τη δική άποψη, σκέψη, συναίσθημα.

Β. Στρατηγικές ελέγχου των συναισθημάτων και η ενσυναίσθηση - κατανόηση του τρόπου σκέψης του άλλου. Ενσυναίσθηση και αλληλεγγύη

- Πότε θυμώνω (ερωτηματολόγια)
- Γιατί θυμώνω (ερωτηματολόγια)
- Τι κάνω (ερωτηματολόγια)

Εργαστήριο 4ο - Ενσυναίσθηση και αλληλεγγύη

(Από το εγχειρίδιο του ΔΑΦΝΗ)

Α. ΣΤΟΧΟΙ

Να δοθεί η δυνατότητα στους μαθητές:

1. Να μιλήσουν για τα συναισθήματά τους όταν είναι παρόντες σε περιστατικά εκφοβισμού και βίας στο σχολείο.
2. Να ενισχυθούν η ενσυναίσθηση και η αλληλεγγύη.

Β. ΜΕΘΟΔΟΣ

Δραματοποίηση.

Γ. ΥΛΙΚΑ – ΜΕΣΑ

1. Φωτοαντίγραφο της ιστορίας.
2. Σακουλάκι.
3. Χαρτάκια με ρόλους.

Δ. ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΩΝ

Δραστηριότητα 1η – Εισαγωγή 10΄

Ο εκπαιδευτικός κάνει μια εισαγωγή και σύνδεση με το προηγούμενο Εργαστήριο και κάποιοι μαθητές αναλαμβάνουν να υπενθυμίσουν την ιστορία. Στη

συνέχεια συζητούν για τους στόχους και για το τι ακριβώς θα ακολουθήσει σε αυτό το 4ο Εργαστήριο, δηλαδή η δραματοποίηση της ιστορίας και η συζήτηση έπειτα. Τέλος, υπολογίζουν και τους χρόνους που θα χρειαστούν για κάθε δραστηριότητα.

Δραστηριότητα 2η 70΄

Για να πραγματοποιήσουμε τη δραστηριότητα της δραματοποίησης, πρέπει πρώτα να αποσαφηνίσουμε: τον τόπο (σε ποιο χώρο αναπτύσσεται η δραματοποίηση), το προκείμενο (τι έχει προηγηθεί της κατάστασης που διερευνούμε σύμφωνα με το κείμενο της ιστορίας), το πρόβλημα (σε τι θα επικεντρωθεί η δραστηριότητα) και, τέλος, τους ρόλους.

Η δράση της υλοποίησης αρχίζει. Οι μαθητές αναλαμβάνουν ρόλους με κλήρωση, από το σακούλι διανομής ρόλων, και ζωντανεύουν με λόγο και κίνηση την ιστορία. Στο τέλος οι μαθητές μιλούν για τους ρόλους τους, σχολιάζουν τη συμπεριφορά τους, μιλούν για συναισθήματα που βίωσαν και δέχονται τα σχόλια των συμμαθητών τους.

Στόχος είναι να βιώσουν, να κατανοήσουν την κατάσταση που περιγράφεται στο σενάριο, δηλαδή επεισόδια εκφοβισμού και βίας στο σχολείο. Τα μέλη της ομάδας έχουν τη δυνατότητα να «εμβυθιστούν» στους ρόλους τους, προσπαθώντας να συναισθανθούν και να κατανοήσουν περίπου πώς μπορεί να νιώθει ο χαρακτήρας που υποδύονται. Με το παίξιμο διαφορετικών ρόλων, τον πειραματισμό σε εναλλακτικές συμπεριφορές αναπτύσσεται η επικοινωνία μεταξύ τους, ευνοείται η αλλαγή των στάσεων και ενισχύονται και καλλιεργούνται η ενσυναίσθηση και η αλληλεγγύη.

Ε. ΣΥΝΟΨΗ – ΚΛΕΙΣΙΜΟ 10΄

Το 4ο Εργαστήριο κλείνει με ομαδική συζήτηση. Ζητάμε από τα παιδιά να την αξιολογήσουν. Ρωτάμε τα παιδιά: «Τι σας άρεσε περισσότερο από αυτά που κάναμε σήμερα, τι δε σας άρεσε ή τι σας δυσκόλεψε, πώς θα χαρακτηρίζατε τη σημερινή μας δουλειά;» Ο εκπαιδευτικός εκφράζει και αυτός τη δική του άποψη, σκέψη, συναίσθημα. Ανανεώνουμε το ραντεβού μας για την επόμενη συνάντηση, που έχει ως θέμα τη «Διαφορετικότητα».

Η ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΕΡΕΥΝΑΣ

Το δείγμα της έρευνας

Το δείγμα της εν λόγω έρευνας αποτελούν 75 γονείς που ζουν και κατοικούν στην ευρύτερη περιοχή της Ανατολικής Θεσσαλονίκης. Πιο συγκεκριμένα πρόκειται για γονείς παιδιών που φοιτούν σε ΕΠΑΛ του Δήμου Καλαμαριάς (περιοχές Καλαμαριάς, Χαριλάου, Τούμπας και Ανάληψης, του Δήμου Πυλαίας- Χορτιάτη και Θέρμης).

Για την επιλογή του δείγματος της έρευνας επιλέχτηκε σχολείο το οποίο παρουσιάζει μεγάλο αριθμό μαθητών/-τριών και αντιπροσωπεύουν σε σχετικά ικανοποιητικό βαθμό τους αρκετούς Δήμους της Ανατολικής Θεσσαλονίκης. Έτσι ώστε να σχηματίσουμε το δείγμα για τις ανάγκες και τους στόχους της έρευνάς, ήρθαμε σε επικοινωνία και επαφή με τη Διεύθυνση του Σχολείου και τους γονείς των μαθητών.

Στη συνέχεια διαμορφώσαμε διαδικτυακά ερωτηματολόγια σε μαθητές και γονείς.

Τεχνική συλλογής δεδομένων- Ερωτηματολόγιο

Το μεθοδολογικό εργαλείο που χρησιμοποιήσαμε για τη συλλογή του υπό έρευνα υλικού είναι το ερωτηματολόγιο με «**κλειστού τύπου**» ερωτήσεις. Η έρευνα χρησιμοποιεί την επισκόπηση ως μέθοδο συλλογής δεδομένων, καθώς, αποτελεί την πιο συχνά χρησιμοποιούμενη μέθοδο των κοινωνικών επιστημών, που απευθύνεται σε μεγάλο δείγμα, επειδή παρέχει τη δυνατότητα συλλογής μεγάλου αριθμού πληροφοριών και μπορεί να διαφοροποιείται ανάλογα με τον σκοπό και τη φύση κάθε έρευνας, καλύπτοντας τις ανάγκες ερευνών απλών μετρήσεων έως και ανάλυσης σχέσεων . Τα ερωτηματολόγια που δόθηκαν είναι:

1. ερωτηματολόγια που αφορούν την Δια - προσωπική και Ενδο – προσωπική προσαρμογή (ΕΔΕΠ) Παρασκευόπουλος & Γιαννίτσας (1999)
2. ερωτηματολόγιο Δυνατοτήτων και δυσκολιών του Goodman.

Το πρώτο ερωτηματολόγιο αποτελείται από εκατόν δέκα (110) ερωτήσεις οι οποίες κατανέμονται σε (6) θεματικές κατηγορίες, τα πέντε σύνδρομα του ΕΔΕΠ με τα συμπτώματα του καθενός, καθώς και τα «αταξινόμητα» συμπτώματα.

Στις ερωτήσεις έχουν καταγραφεί μερικά χαρακτηριστικά που παρατηρούνται στην καθημερινή συμπεριφορά των παιδιών (στο σπίτι, στο σχολείο, στο παιχνίδι, στην εξοχή). Στο ερωτηματολόγιο χρησιμοποιούνται ερωτήσεις κλειστού τύπου, η συμπλήρωση της ερώτησης γίνεται ως εξής:

Μπροστά από κάθε ερώτηση υπάρχουν οι αριθμοί : 0, 1, 2.

Για κάθε ερώτηση πρέπει να μπει κύκλος στον κατάλληλο αριθμό, ακολουθώντας την εξής διαβάθμιση:

0: αν το χαρακτηριστικό δεν αποτελεί πρόβλημα για το παιδί.

1: αν υπάρχει πρόβλημα για το παιδί, αλλά είναι σχετικά μικρό πρόβλημα.

2: αν το χαρακτηριστικό αποτελεί σοβαρό πρόβλημα για το παιδί.

Οι ερωτήσεις είναι υποχρεωτικό να απαντηθούν όλες.

Τέλος, πρέπει να σημειωθεί ότι στο ερωτηματολόγιο, αλλά και σε όλη την έρευνα οι όροι «αποκλίνουσα» και «παραβατική» συμπεριφορά χρησιμοποιούνται ως ταυτόσημοι.

Η διαμόρφωση των ερωτήσεων δίνει μεγάλη προσοχή: α) στη διατύπωσή τους, καθώς επιδιώχθηκε η όσο το δυνατόν μεγαλύτερη σαφήνεια, β) στη θέση τους μέσα στην ακολουθία των ερωτήσεων και γ) στη μορφή των απαντήσεων. Ιδιαίτερη προσοχή δόθηκε στη διασφάλιση της αξιοπιστίας και της εγκυρότητας του ερευνητικού εργαλείου. Επιδιώξαμε τη χρήση ενός σταθμισμένου ερωτηματολογίου.

Θα πρέπει να επισημάνουμε ότι επιλέξαμε το συγκεκριμένο ερωτηματολόγιο για την αξιοπιστία του αρχικά, η οποία εξετάζει και επισημαίνει προβλήματα και αδυναμίες, οι οποίες στην κυρίως έρευνα θα μας βοηθήσουν στην σωστότερη διάγνωση, επισήμανση των διαταραχών για να μπορέσουμε στοχευμένα να κάνουμε την παρέμβαση στα άτομα που παρουσιάζουν ειδικές διαταραχές και έχουν επιθετική συμπεριφορά μέσα από δράσεις και παιδαγωγικούς τρόπους παρέμβασης. Ακόμα και στην τροποποίηση της συμπεριφοράς με ψυχοπαιδαγωγική παρέμβαση και αντιμετώπιση.

Τα πιθανά αποτελέσματα αφορούν τις κατηγορίες των ατόμων που παρουσιάζουν :

Α΄ κατηγορία: άγχος - δυσθυμία - ψυχαναγκασμούς

Β΄ κατηγορία: μοναχικότητα-βραδυψυχισμός

Γ΄ κατηγορία: ψυχοσωματικές διαταραχές

Δ΄ κατηγορία: επιθετικότητα

Ε΄ κατηγορία: παραβατικότητα

ΣΤ΄ κατηγορία: υπερκινητικότητα - ανωριμότητα (και άλλα)

Ερευνητική διαδικασία

Μέσα από τη θεωρητική προσέγγιση της επιθετικής συμπεριφοράς των παιδιών και έχοντας μια πλήρη εικόνα, σχετικά με το τι συμβαίνει στο σχετικό ερευνητικό πεδίο στην Ελλάδα και διεθνώς, αξιοποιώντας τα ερωτηματολόγια που χρησιμοποιήθηκαν για τις ανάγκες της έρευνάς, αξιοποιήθηκαν τα στοιχεία για την αντιμετώπιση των επιθετικών συμπεριφορών μέσα στο σχολείο.

Για την πραγματοποίηση της έρευνας και για τη συγκέντρωση του δείγματος που συμμετείχε στην έρευνα, απευθυνθήκαμε στη Περιφερειακή Διεύθυνση Α/θμιας & Β/θμιας Εκπαίδευσης Θεσσαλονίκης και γνωστοποιήσαμε την ταυτότητά μας και τους στόχους της έρευνάς μας. Στη συνέχεια, επικοινωνήσαμε με τον Διευθυντή της σχολικής μονάδας (Επαγγελματικό Λύκειο) ενημερώνοντάς τον για το περιεχόμενο της έρευνας και τη σημασία της συμμετοχής του σχολείου σε αυτή.

Για την διεξαγωγή της έρευνας, αφού είχαμε τη σύμφωνη γνώμη του Διευθυντή, σε συνεργασία με το σύλλογο των καθηγητών, ενημερώσαμε τα παιδιά (μαθητές/-τριες) για το θέμα της έρευνας και βάλαμε τους μαθητές να συμπληρώσουν ηλεκτρονικά τα ερωτηματολόγια. Τηρήθηκε η ανωνυμία. Το ίδιο έκαναν και οι γονείς των μαθητών του σχολείου. Συμπληρώθηκαν συνολικά (75) ερωτηματολόγια. Η διαδικασία της συμπλήρωσης των ερωτηματολογίων πραγματοποιήθηκε κατά το χρονικό διάστημα από τις 20/1/2015 έως 30/3/2015.

Μέθοδος ανάλυσης δεδομένων

Με τη συμπλήρωση των ερωτηματολογίων από τους/τις συμμετέχοντες/-ουσες στην έρευνα ακολούθησε η διαδικασία της επεξεργασίας και της ανάλυσης των συγκεντρωθέντων δεδομένων μέσα από οργανωμένες και συστηματικές ενέργειες. Η επεξεργασία των δεδομένων που συγκεντρώθηκαν έγινε με τη χρήση Στατιστικού Πακέτου. Αυτού του είδους τα πακέτα διευκολύνουν στους υπολογισμούς, μέσω της κωδικοποίησης των συγκεντρωμένων δεδομένων και τη σαφέστερη αποτύπωσή, μέσω των γραφικών παραστάσεων και των στατιστικών αναλύσεων.

Αποτελέσματα Έρευνας του Α΄ ερωτηματολογίου

(που αφορούν την Δια-προσωπική και Ενδο–προσωπική προσαρμογή (ΕΔΕΠ) Παρασκευόπουλος & Γιαννίτσας 1999)

Στο παρόν κεφάλαιο παρουσιάζονται τα δεδομένα που προέκυψαν από την στατιστική ανάλυση των απαντήσεων που έδωσαν οι συμμετέχοντες/-ουσες γονείς στην έρευνα με τη βοήθεια πινάκων και γραφημάτων. Η σειρά παρουσίασης των αποτελεσμάτων, ακολουθεί τη σειρά των ερωτήσεων και των θεματικών του ερωτηματολογίου. Επομένως, αρχικά προβάλλονται τα προσωπικά στοιχεία του δείγματος, στη συνέχεια τα δεδομένα σχετικά με την αποκλίνουσα συμπεριφορά εν γένει όπως: άγχος - δυσθυμία – ψυχαναγκασμούς, μοναχικότητα-βραδυψυχισμός, επιθετικότητα, παραβατικότητα, υπερκινητικότητα - ανωριμότητα (και άλλα) και στη συνέχεια οι αντιλήψεις των γονέων για την αποκλίνουσα συμπεριφορά των παιδιών τους κατά τους τελευταίους έξι μήνες ή και κατά τη διάρκεια της σχολικής χρονιάς μέσα στο σχολικό περιβάλλον.

Ατομικά στοιχεία δείγματος

Η έρευνά μας απευθύνθηκε σε **75** γονείς παιδιών που φοιτούν σε σχολείο της Δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης (Επαγγελματικό Λύκειο) στη πόλη της Θεσσαλονίκης και συνολικά συγκεντρώθηκαν 75 ερωτηματολόγια.

- Αναφορικά με την **ηλικία του δείγματος** το **62%** είναι άτομα ηλικίας από **35 έως 45 ετών**, ενώ το **48%** είναι άτομα ηλικίας **άνω των 45 ετών**.

Γρ 1.

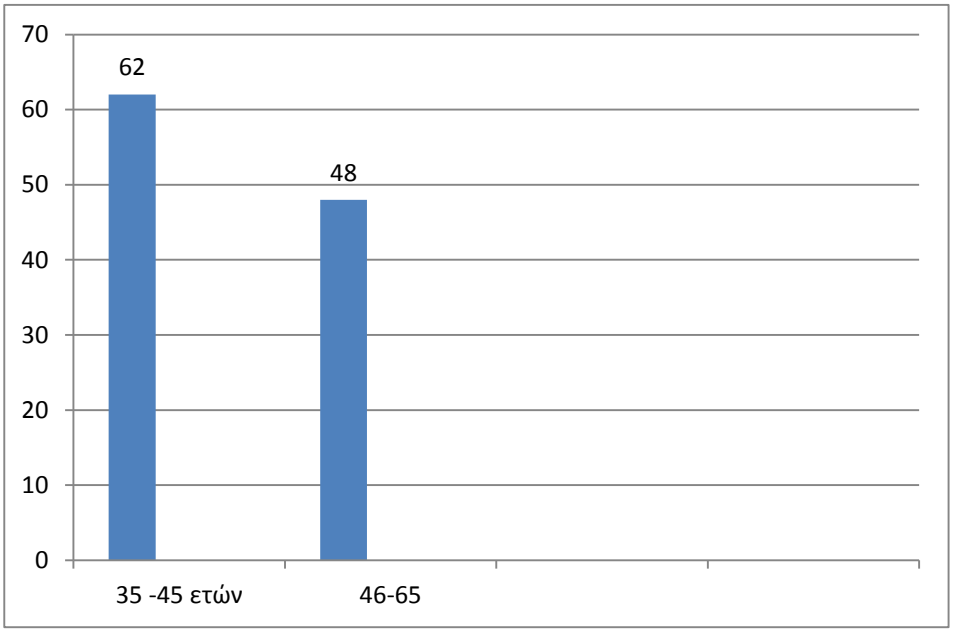

- Σχετικά με το φύλο των ερωτώμενων, το **28%** είναι **άνδρες**, ενώ **72%** είναι **γυναίκες**

Γραφ. 2.

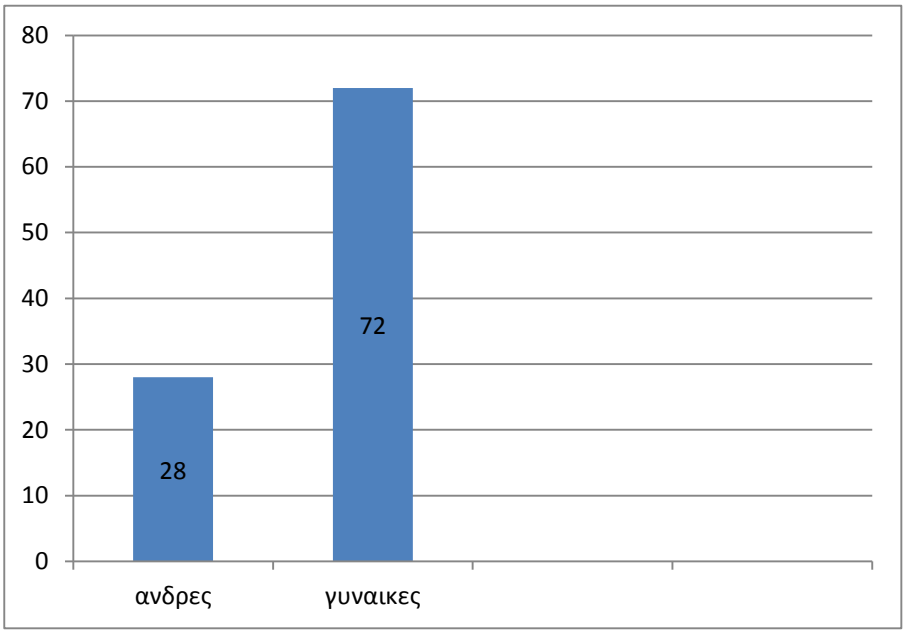

Στατιστικά αποτελέσματα του Α΄ ερωτηματολογίου

Στη συγκεκριμένη υποενότητα παρουσιάζονται αναλυτικά τα αποτελέσματα που προέκυψαν από την στατιστική ανάλυση, για τις ερωτήσεις που εμπίπτουν στις πέντε κατηγορίες του ερωτηματολογίου.

Α΄ κατηγορία: άγχος - δυσθυμία - ψυχαναγκασμούς

Β΄ κατηγορία: μοναχικότητα-βραδυψυχισμός

Γ΄ κατηγορία: ψυχοσωματικές διαταραχές

Δ΄ κατηγορία: επιθετικότητα

Ε΄ κατηγορία: παραβατικότητα

ΣΤ΄ κατηγορία: υπερκινητικότητα - ανωριμότητα (και άλλα)

- Στην **πρώτη θεματική** του ερωτηματολογίου διερευνούνται τα παιδιά που παρουσιάζουν διαταραχές, **άγχος - δυσθυμία – ψυχαναγκασμούς**.

Τα στοιχεία του δείγματος που συμμετείχε στην έρευνα, παρουσιάζονται συνολικά στον ακόλουθο πίνακα:

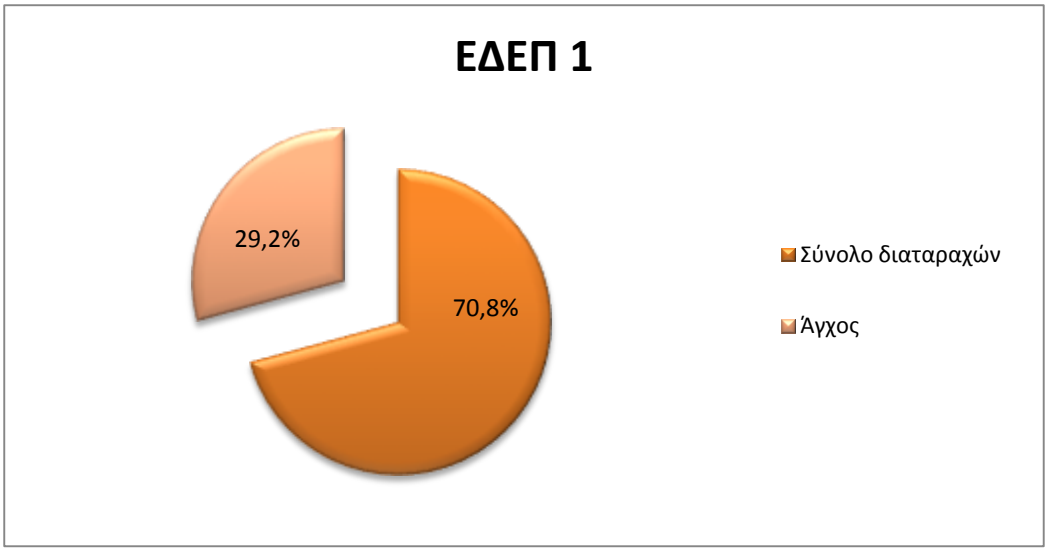

- Στη **δεύτερη θεματική** του ερωτηματολογίου διερευνούνται τα παιδιά που παρουσιάζουν διαταραχές, **μοναχικότητα-βραδυψυχισμός.**

Τα στοιχεία του δείγματος που συμμετείχε στην έρευνα, παρουσιάζονται συνολικά στον ακόλουθο πίνακα:

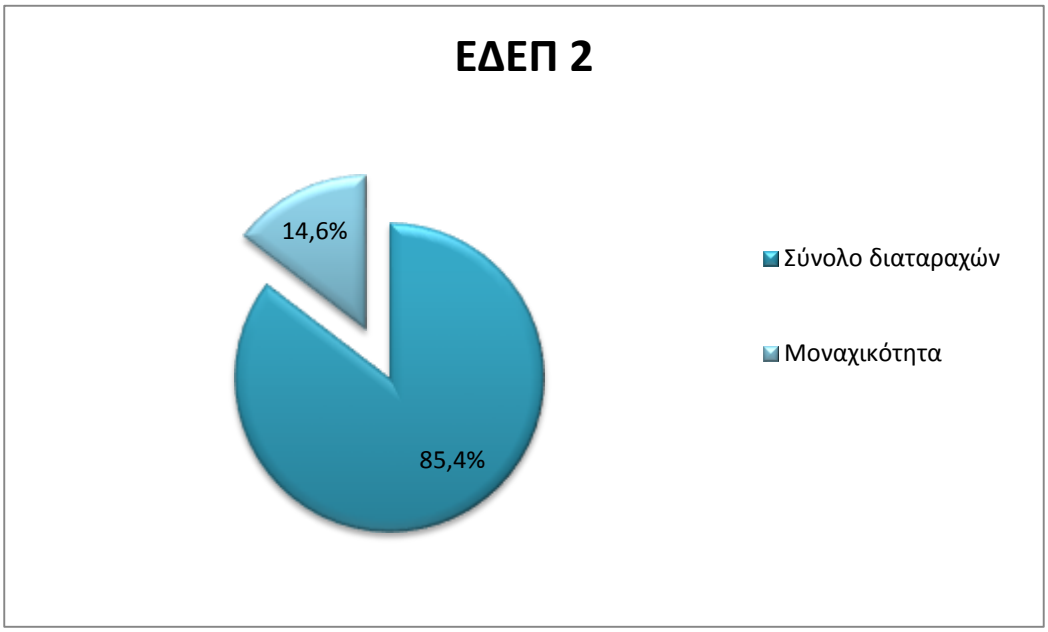

- Στην **τρίτη θεματική** του ερωτηματολογίου διερευνούνται τα παιδιά που παρουσιάζουν **ψυχοσωματικές διαταραχές**.

Τα στοιχεία του δείγματος που συμμετείχε στην έρευνα, παρουσιάζονται συνολικά στον ακόλουθο πίνακα:

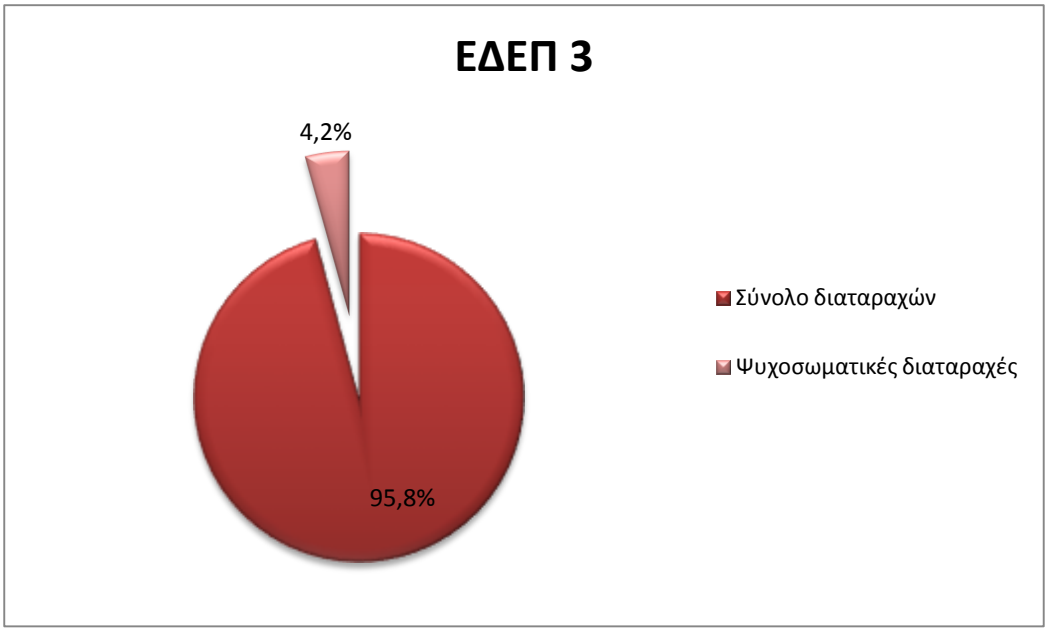

- Στην **τέταρτη θεματική** του ερωτηματολογίου διερευνούνται τα παιδιά που παρουσιάζουν **επιθετικότητα**. Τα στοιχεία του δείγματος που συμμετείχε στην έρευνα, παρουσιάζονται συνολικά στον ακόλουθο πίνακα:

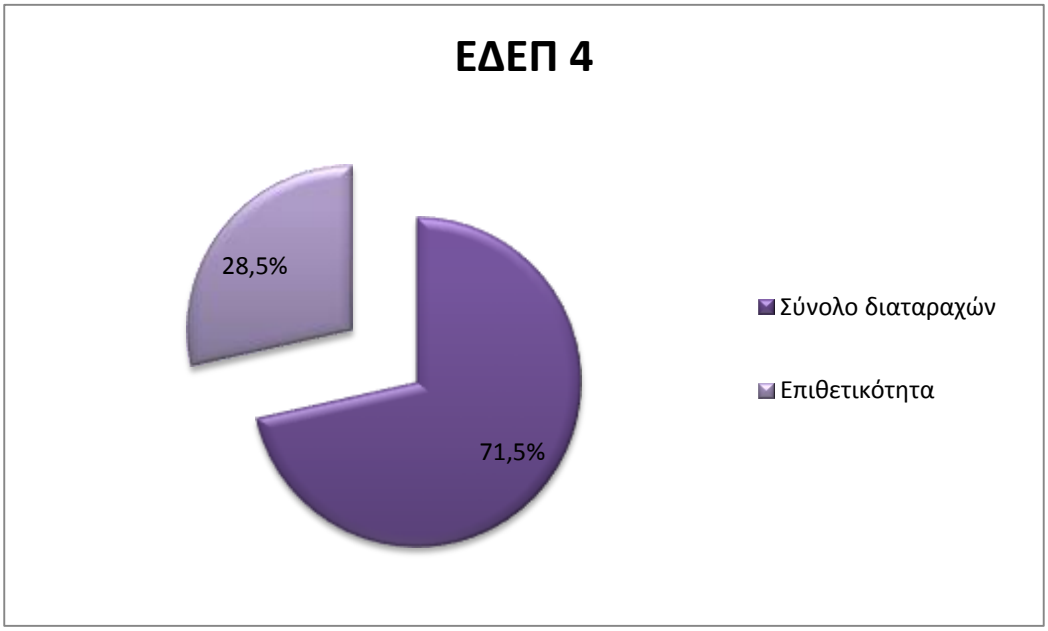

- Στην **πέμπτη θεματική** του ερωτηματολογίου διερευνούνται τα παιδιά που παρουσιάζουν **παραβατικότητα**. Τα στοιχεία του δείγματος που συμμετείχε στην έρευνα, παρουσιάζονται συνολικά στον ακόλουθο πίνακα:

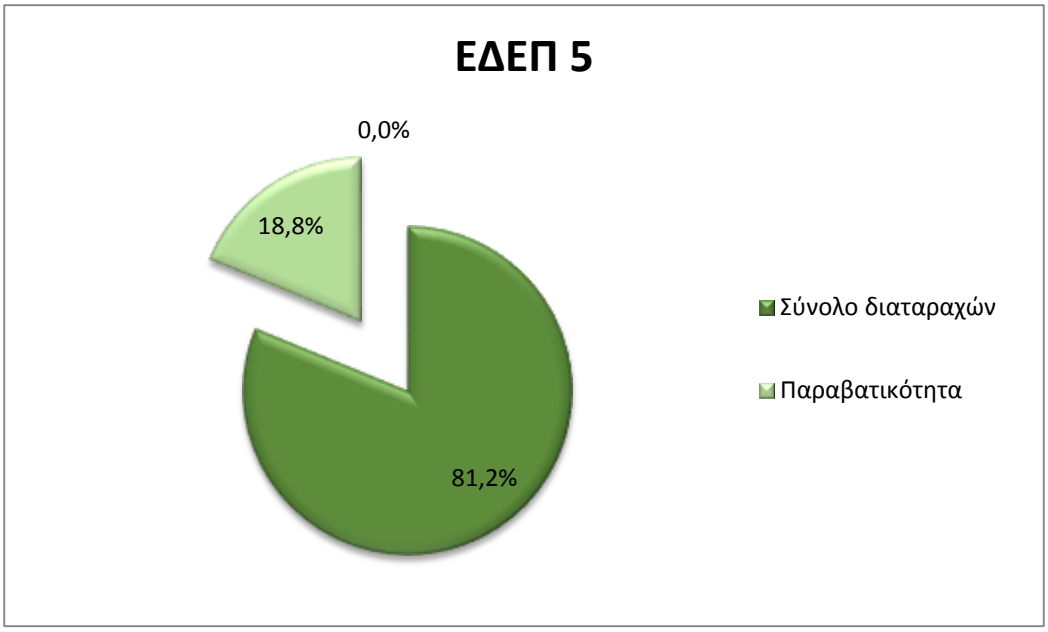

Στην **έκτη θεματική** του ερωτηματολογίου διερευνούνται τα παιδιά που παρουσιάζουν **υπερκινητικότητα - ανωριμότητα (και άλλα).**

Τα στοιχεία του δείγματος που συμμετείχε στην έρευνα, παρουσιάζονται συνολικά στον ακόλουθο πίνακα:

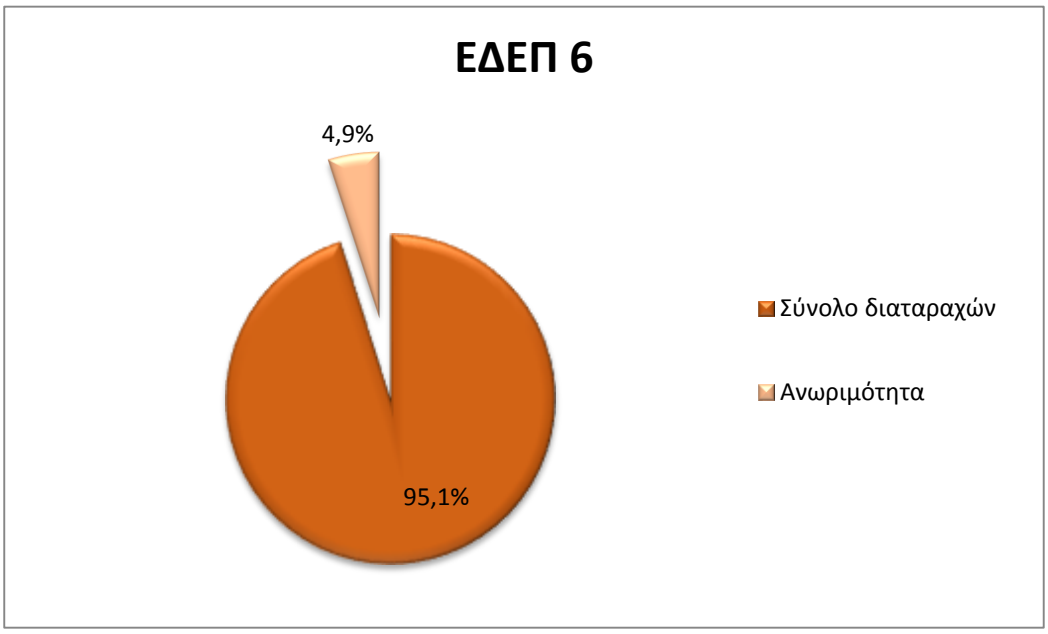

Συγκριτικός πίνακας

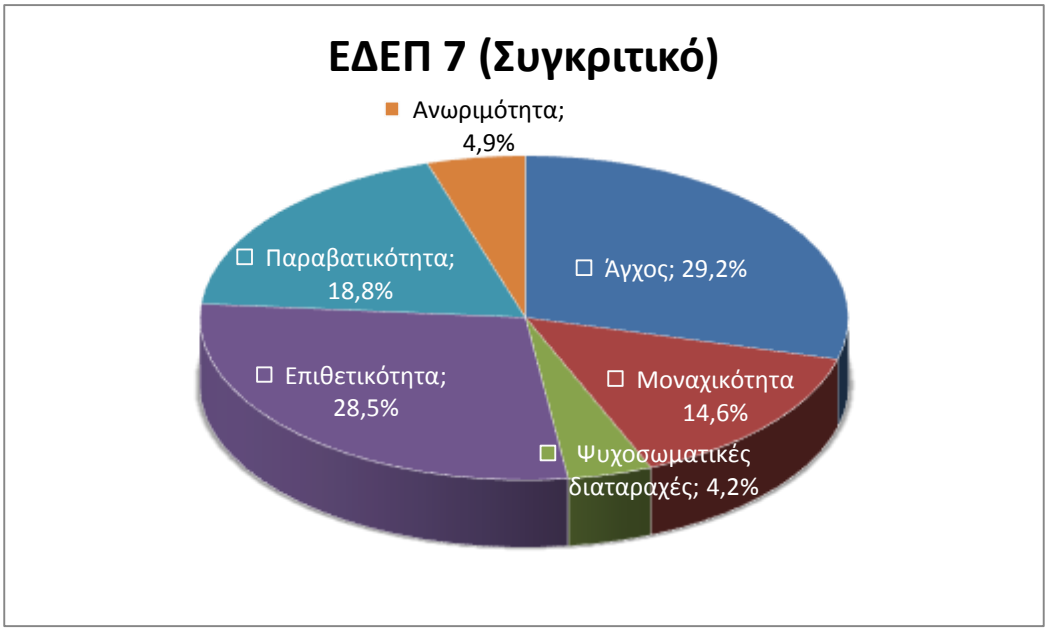

Αποτελέσματα Έρευνας του Β΄ ερωτηματολογίου Δυνατοτήτων και δυσκολιών του Goodman.

Στο παρόν ερωτηματολόγιο παρουσιάζονται τα δεδομένα που προέκυψαν από την στατιστική ανάλυση των απαντήσεων που έδωσαν οι συμμετέχοντες/-ουσες γονείς στην έρευνα με τη βοήθεια πινάκων και γραφημάτων.

Στατιστικά αποτελέσματα του Β΄ ερωτηματολογίου

Η σειρά παρουσίασης των αποτελεσμάτων, ακολουθεί τη σειρά των 25 ερωτήσεων του ερωτηματολογίου.

Επομένως, αρχικά προβάλλεται η δυνατότητα του παιδιού να αντιλαμβάνεται τα **συναισθήματα των άλλων (ενσυναίσθηση).**

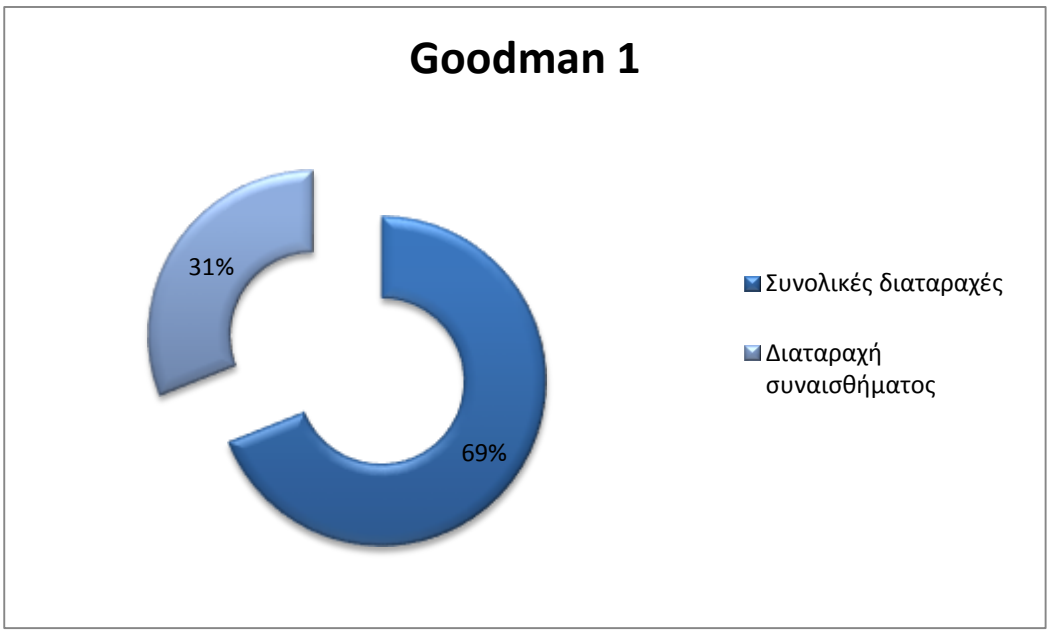

Η δυνατότητα του παιδιού **να επικοινωνεί με τους συνομήλικους του**.

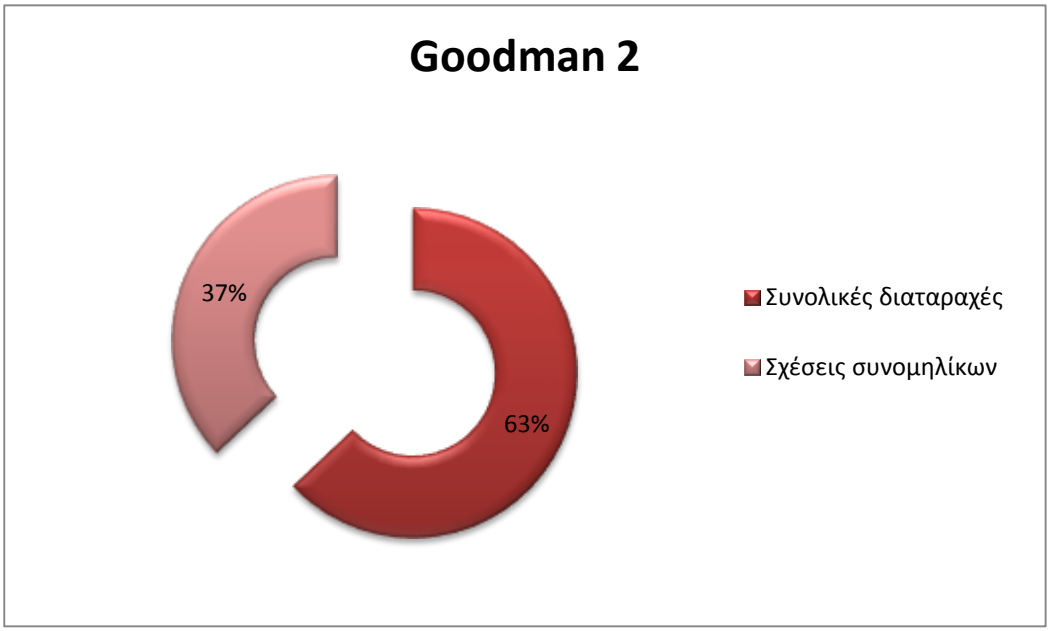

Παρουσία της **διαταραχής της διάσπασης**

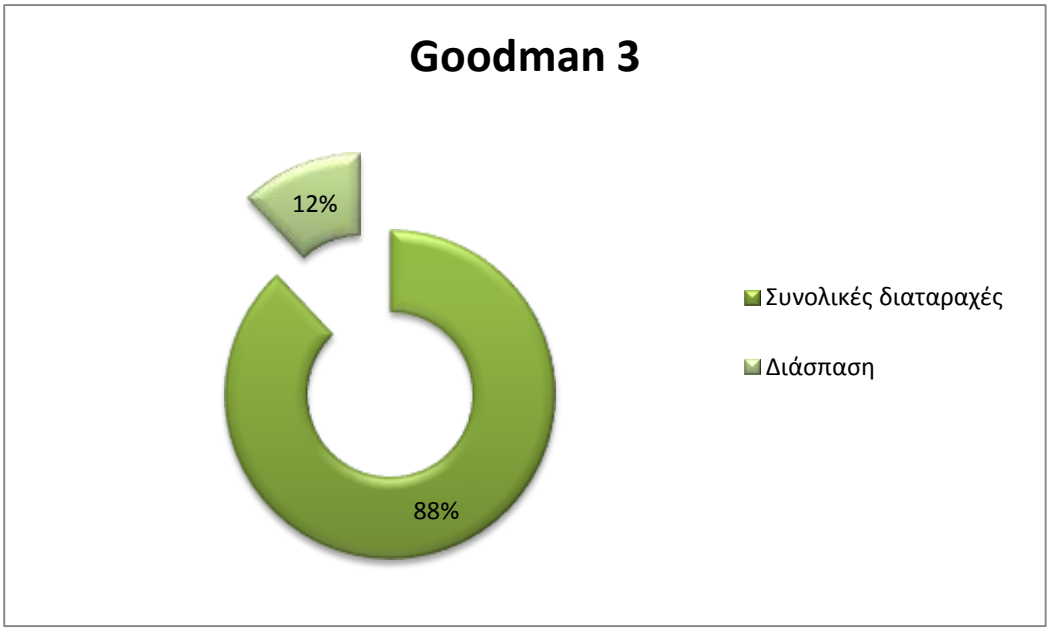

Παρουσία της **διαταραχής της αγωγής**.

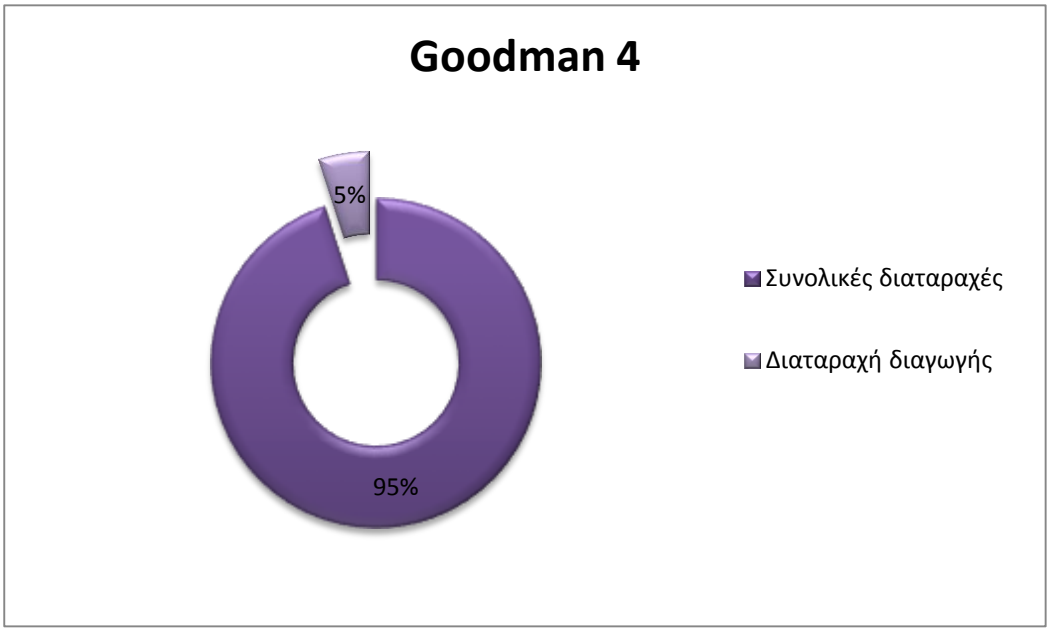

Παρουσία **θετικής κοινωνικής συμπεριφοράς.**

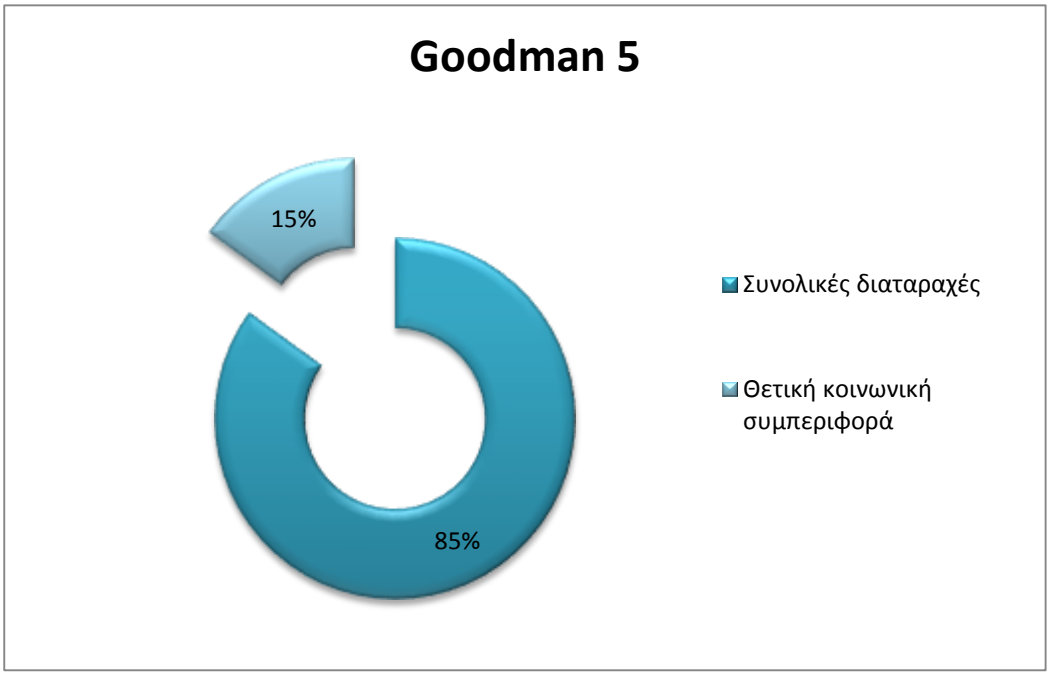

Συγκεντρωτικός πίνακας γραφημάτων

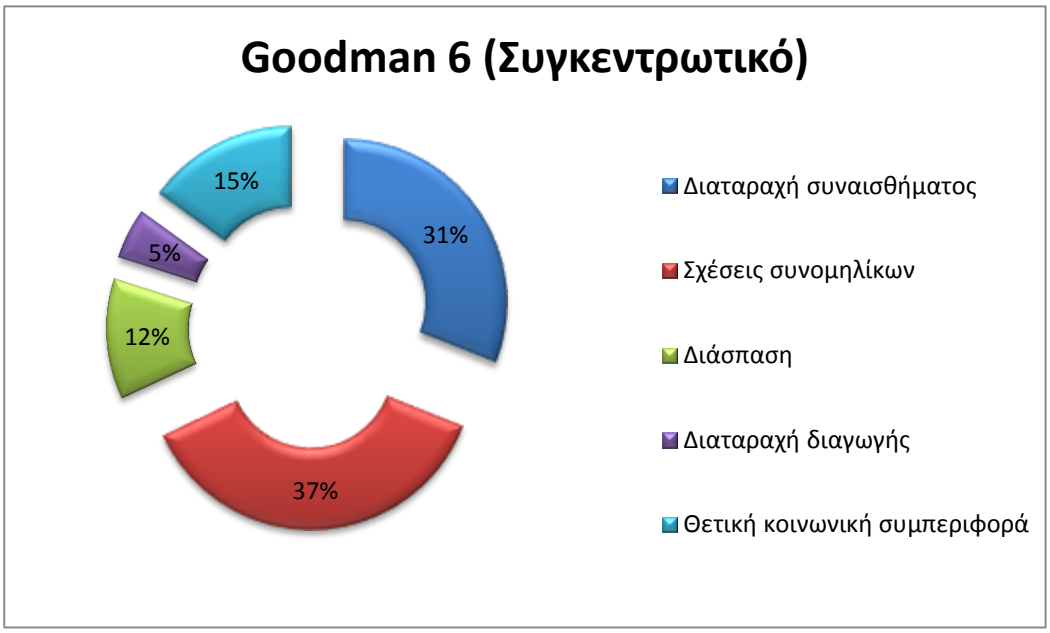

Από πότε υπάρχουν οι δυσκολίες:

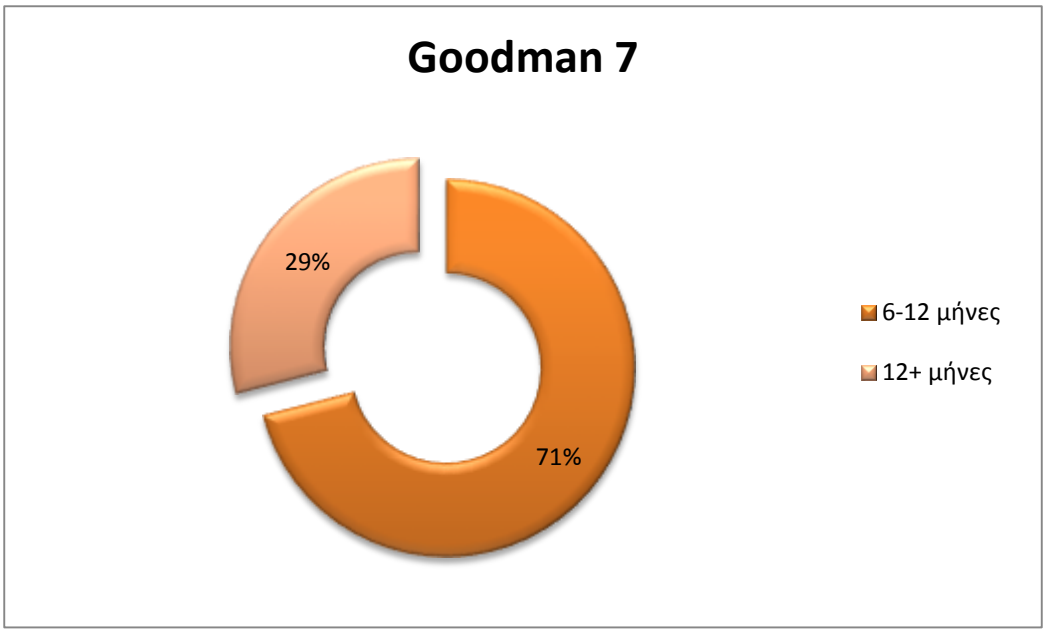

Ανησυχούν ή αναστατώνουν το παιδί

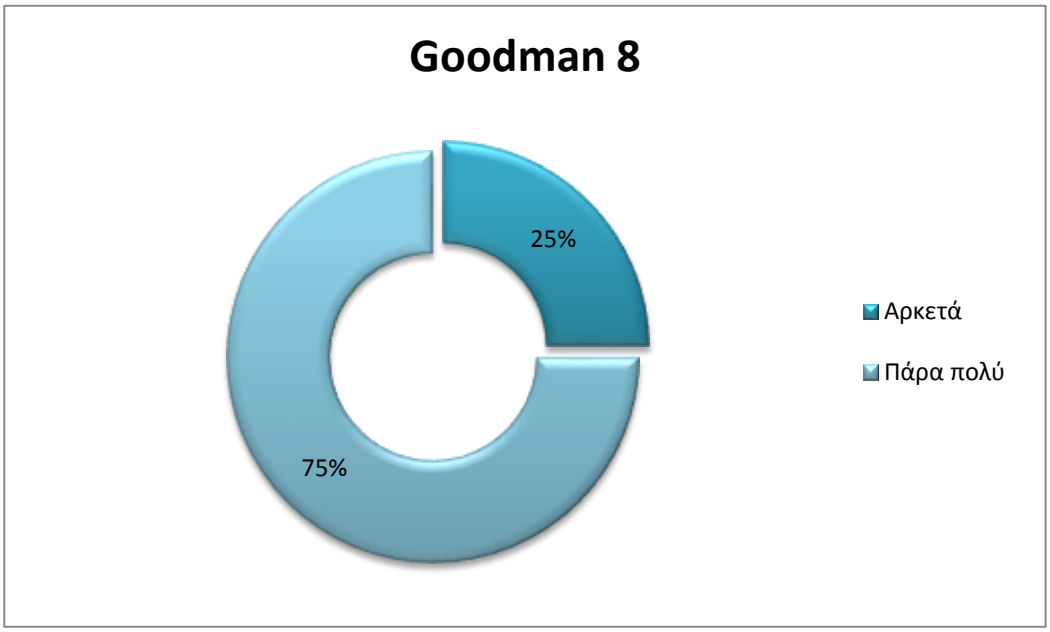

Αποτελούν εμπόδιο στη ζωή στο σπίτι

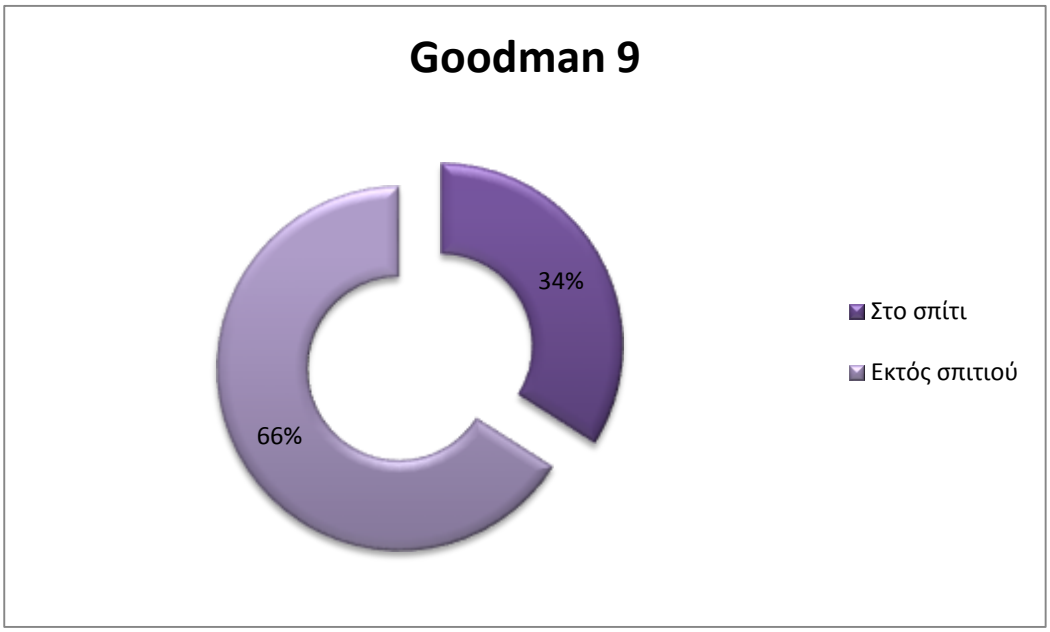

Στις φιλίες

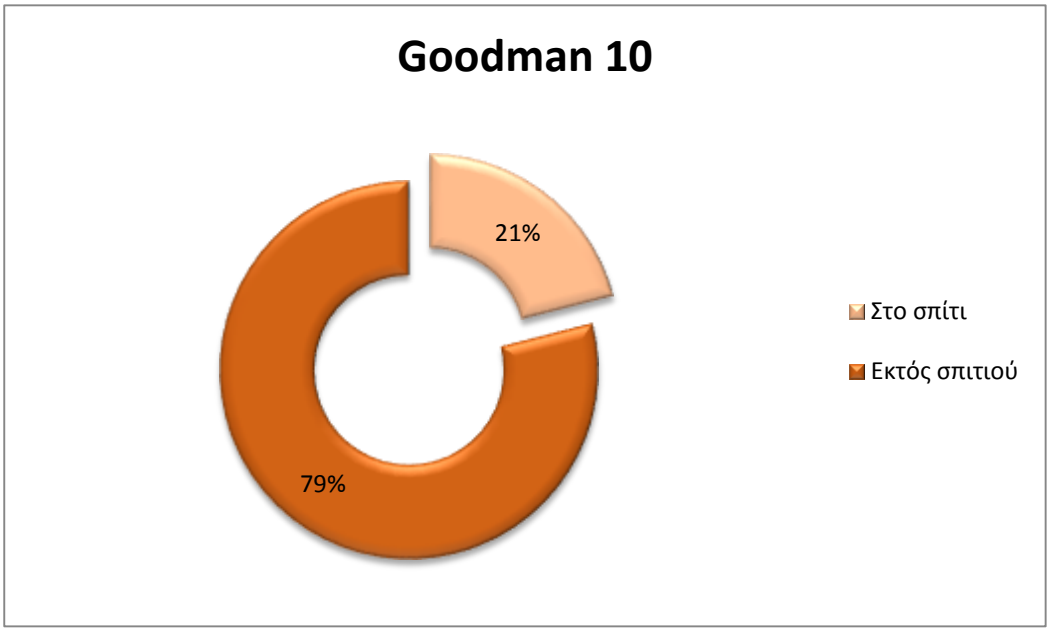

Στη σχολική μάθηση

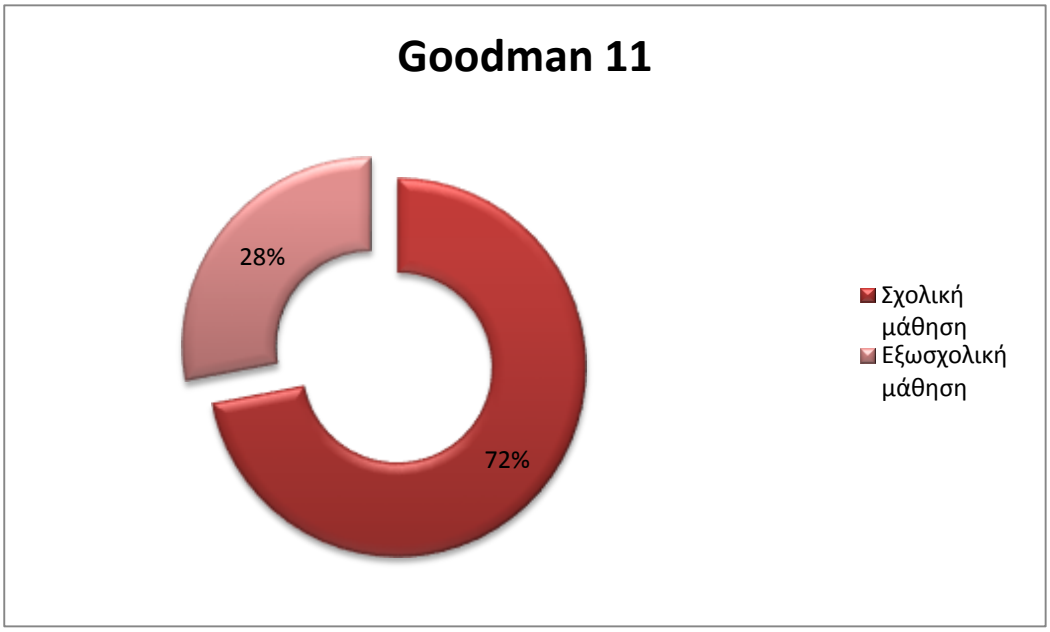

Στην ψυχαγωγία

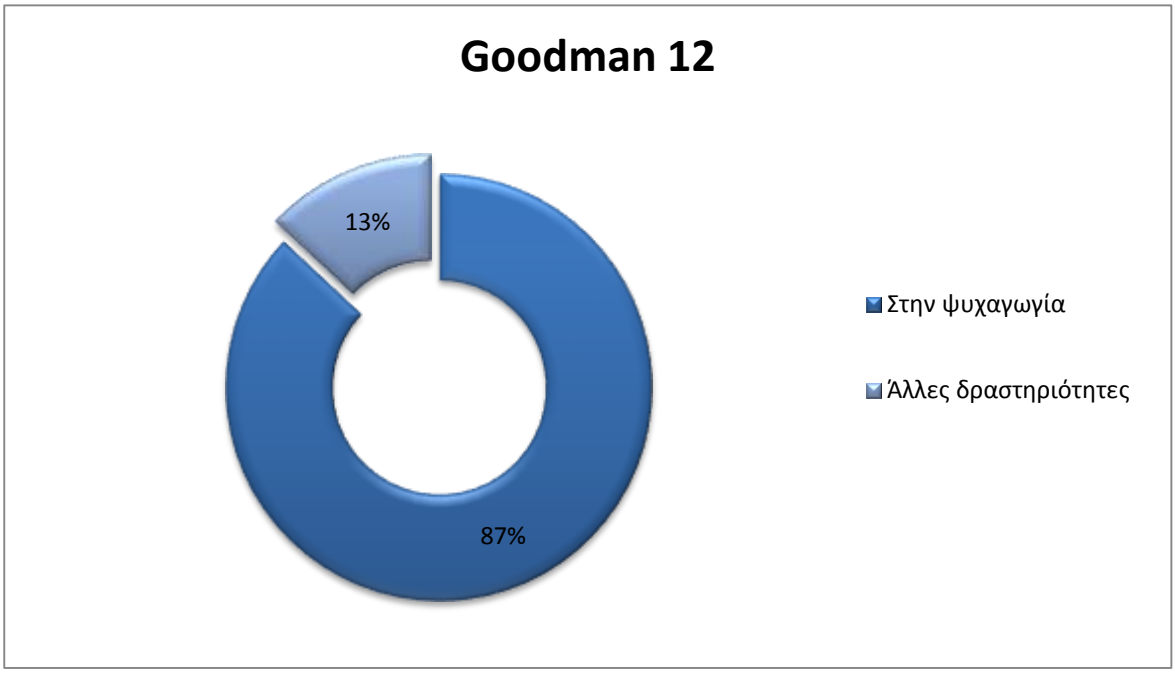

Είναι βάρος για σας ή για την οικογένεια

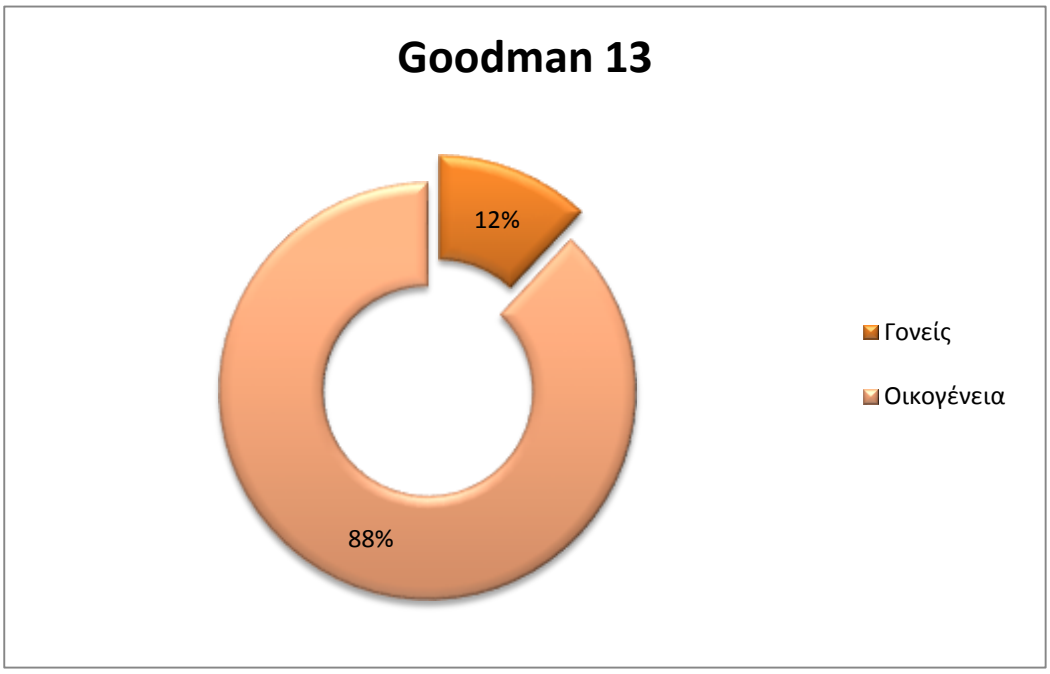

Δράσεις παρέμβασης στο σχολικό πλαίσιο

Πρόληψη- συμπεριφοράς των παιδιών

Διαφορετικότητα

Α. ΣΤΟΧΟΙ

1. Να καλλιεργηθεί η δυνατότητα των μαθητών να εντοπίζουν τις ομοιότητες και τις διαφορές των ατόμων.
2. Να ενθαρρυνθεί η αποδοχή της διαφορετικότητας των ατόμων.
3. Να καλλιεργηθεί η δυνατότητα να χρησιμοποιούν αλληλοσυμπληρωματικά και δημιουργικά τη διαφορετικότητα.

Ενσυναίσθηση και αλληλεγγύη

Α. ΣΤΟΧΟΙ

Να δοθεί η δυνατότητα στους μαθητές:

1. Να μιλήσουν για τα συναισθήματά τους όταν είναι παρόντες σε περιστατικά εκφοβισμού και βίας στο σχολείο.
2. Να ενισχυθούν η ενσυναίσθηση και η αλληλεγγύη.

Αντιμετώπιση επιθετικής συμπεριφοράς των παιδιών

Δράσεις παρέμβασης στο σχολικό πλαίσιο

Αντιμετώπιση του εκφοβισμού και της βίας στο σχολείο

Α. ΣΤΟΧΟΙ

1. Να ευαισθητοποιηθεί και να κινητοποιηθεί η μαθητική κοινότητα τόσο σε επίπεδο συναισθηματικό, όσο και σε επίπεδο συμπεριφοράς σε σχέση με περιστατικά εκφοβισμού και βίας στο σχολείο.
2. Να προταθούν από τους μαθητές αποτελεσματικοί τρόποι αντιμετώπισης του προβλήματος.
3. Να συζητηθεί ο ρόλος των συμμαθητών, των δασκάλων και των γονέων σε περιστατικά εκφοβισμού και βίας.
4. Να δοθεί έμφαση στο ότι η κοινοποίηση τέτοιων περιστατικών εκ μέρους των μαθητών δεν αποτελεί «κάρφωμα».

Αποτελέσματα Έρευνας του Γ΄ ερωτηματολογίου για Κυβερνοεκφοβισμό.

Το ερωτηματολόγιο αυτό περιλαμβάνει ερωτήσεις για τον κυβερνοεκφοβισμό**,** δηλαδή τη χρήση των **ηλεκτρονικών μέσων** επικοινωνίας και των νέων τεχνολογιών όπως τα **ηλεκτρονικά μηνύματα** (e-mail), τα **κινητά**, τις **ηλεκτρονικές ιστοσελίδες**, τα **δωμάτια επικοινωνίας** (chat-rooms, irc), **facebook** κ.α. για την εσκεμμένη, επαναλαμβανόμενη και εχθρική συμπεριφορά ενός ατόμου ή μίας ομάδας που έχει σαν σκοπό να βλάψει κάποιο άλλο άτομο.

1. **Πόσοι από τους συμμαθητές σου πιστεύεις ότι έχουν παρενοχλήσει κάποιον με ηλεκτρονικά μέσα (π.χ. SMS, facebook, email, κ.λπ.)**

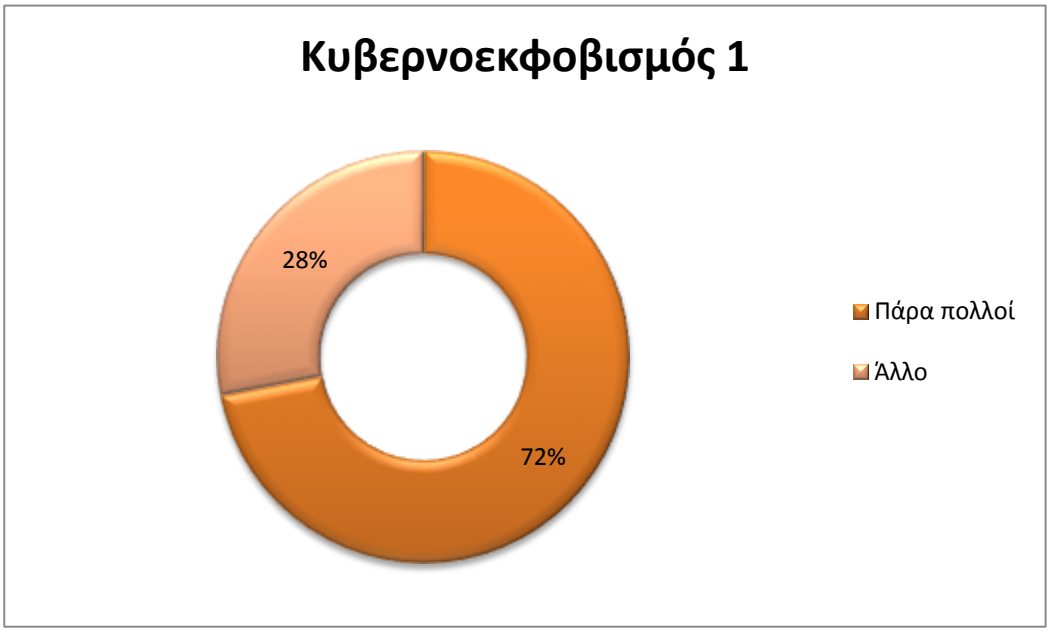

2. **Από τους 5 καλύτερούς σου φίλους, πόσοι έχουν παρενοχλήσει κάποιον με ηλεκτρονικά μέσα;**

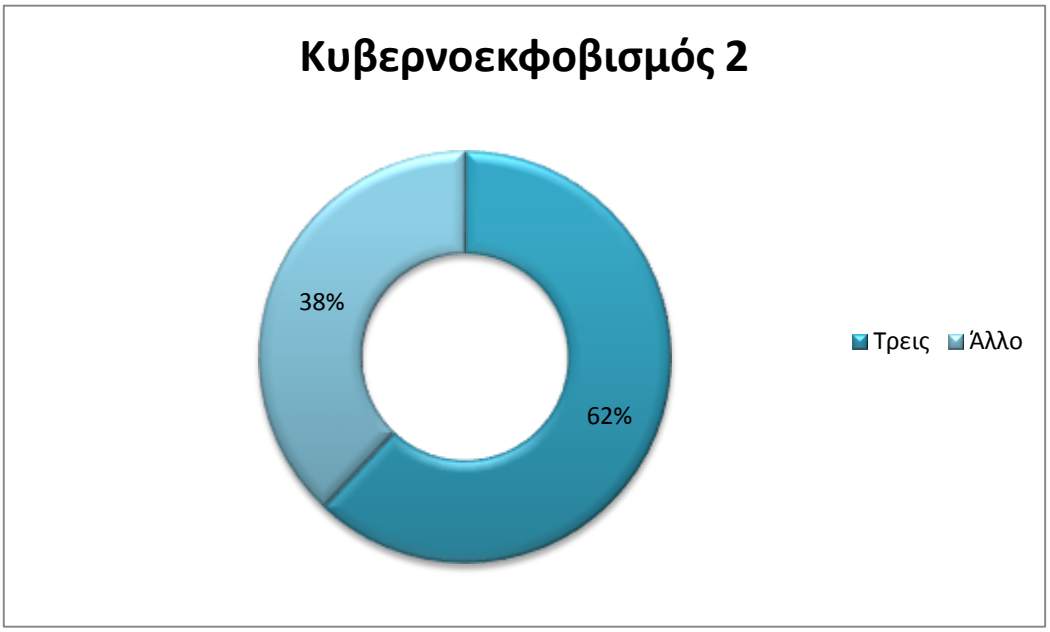

3. **Από 0-100%, πόσα παιδιά στην ηλικία σου στην Ελλάδα πιστεύεις ότι έχουν παρενοχλήσει κάποιονμε ηλεκτρονικά μέσα;**
(%)

4. **Πόσο συχνά έχεις δει ή ακούσει παιδιά στην ηλικία σου να παρενοχλούν κάποιον με ηλεκτρονικά μέσα;**

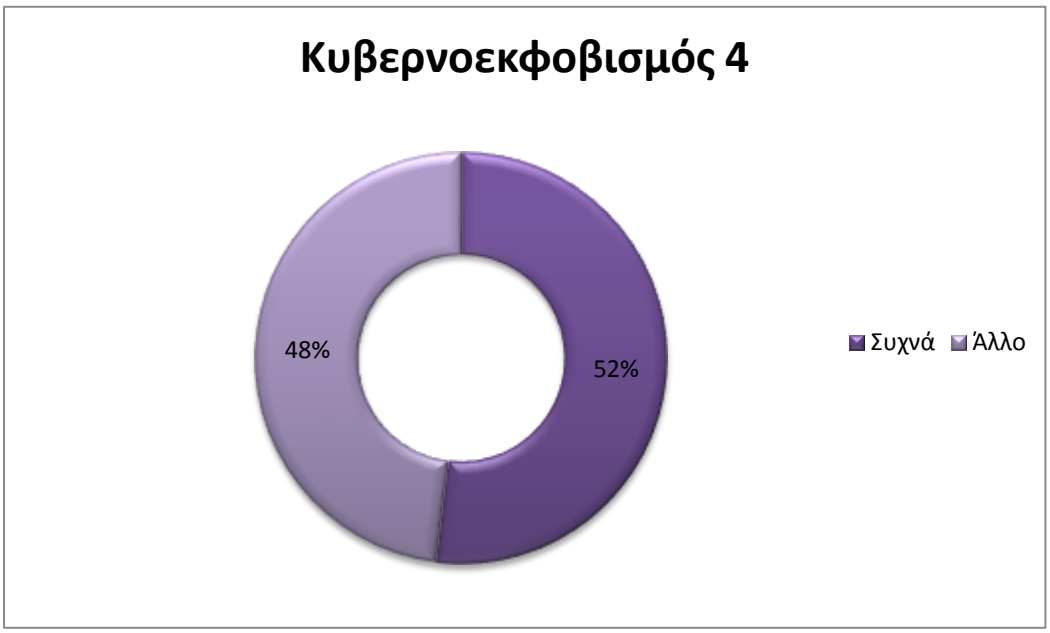

5. **Αν παρενοχλώντας κάποιον με ηλεκτρονικά μέσα, του προκαλούσα πρόβλημα ή τον πλήγωνα…**

6. **Κατά τη γνώμη μου η παρενόχληση με ηλεκτρονικά μέσα είναι …**

7. **Θα μπω στον πειρασμό να παρενοχλήσω κάποιον με ηλεκτρονικά μέσα αν …**

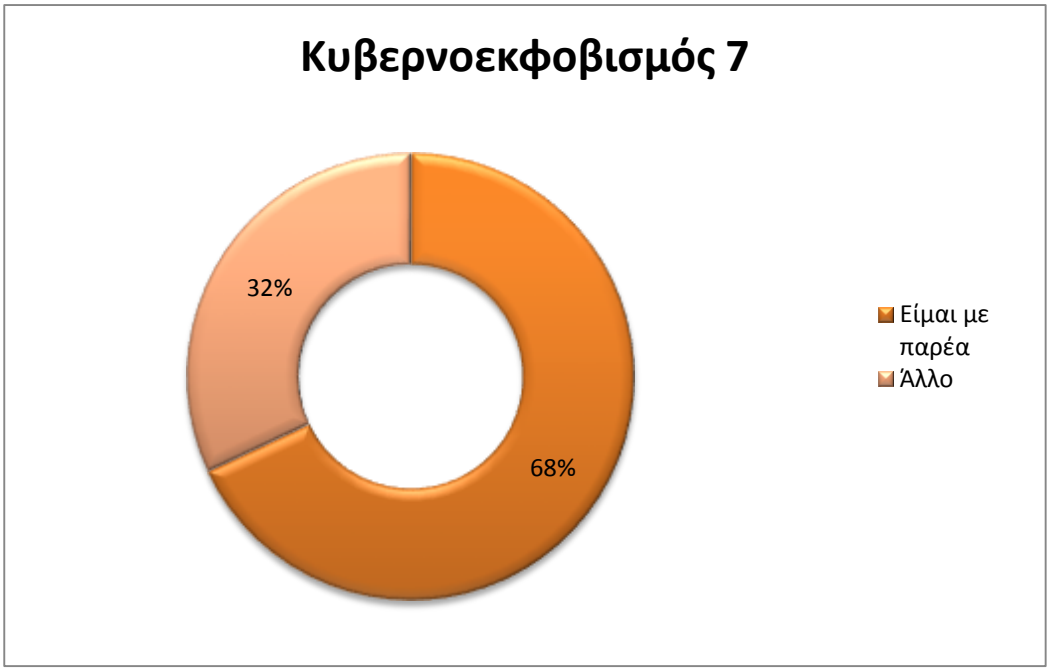

8. **Ας υποθέσουμε ότι λαμβάνεις ένα απειλητικό ή προσβλητικό μήνυμα μέσω Ίντερνετ ή κινητού τηλεφώνου. Πόσο πιθανό είναι να εκδικηθείς απαντώντας με ένα απειλητικό ή προσβλητικό μήνυμα στον αποστολέα;**

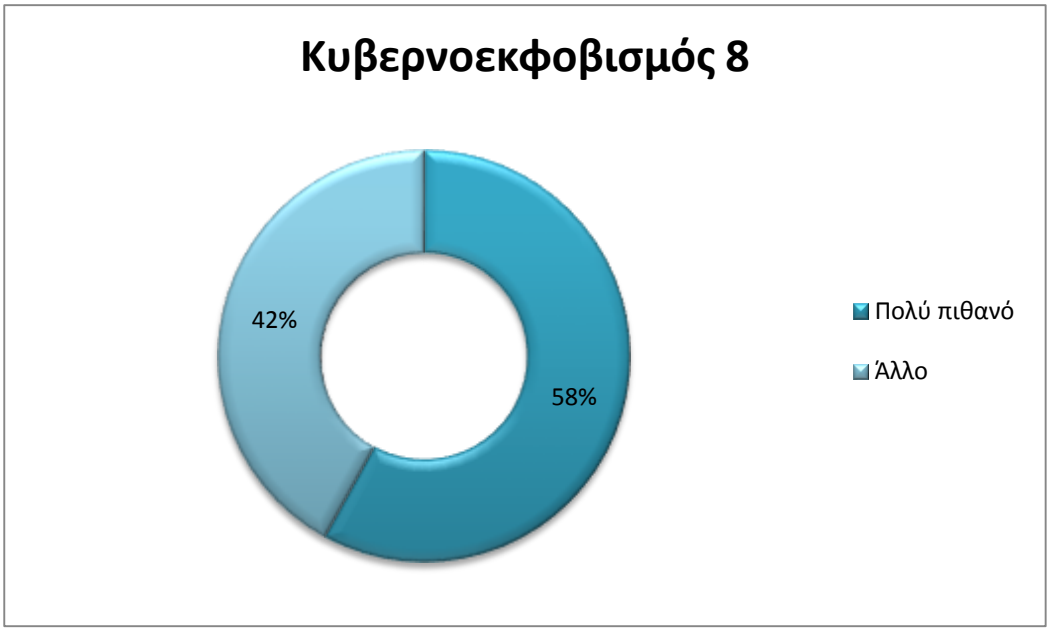

9. **Ας υποθέσουμε ότι έχεις τσακωθεί άσχημα με ένα/μία συμμαθητή/τρια σου. Πόσο πιθανό είναι να στείλεις σε αυτό το άτομο άσχημα μηνύματα μέσω Ίντερνετ ή κινητού τηλεφώνου όταν επιστρέψεις στο σπίτι σου;**

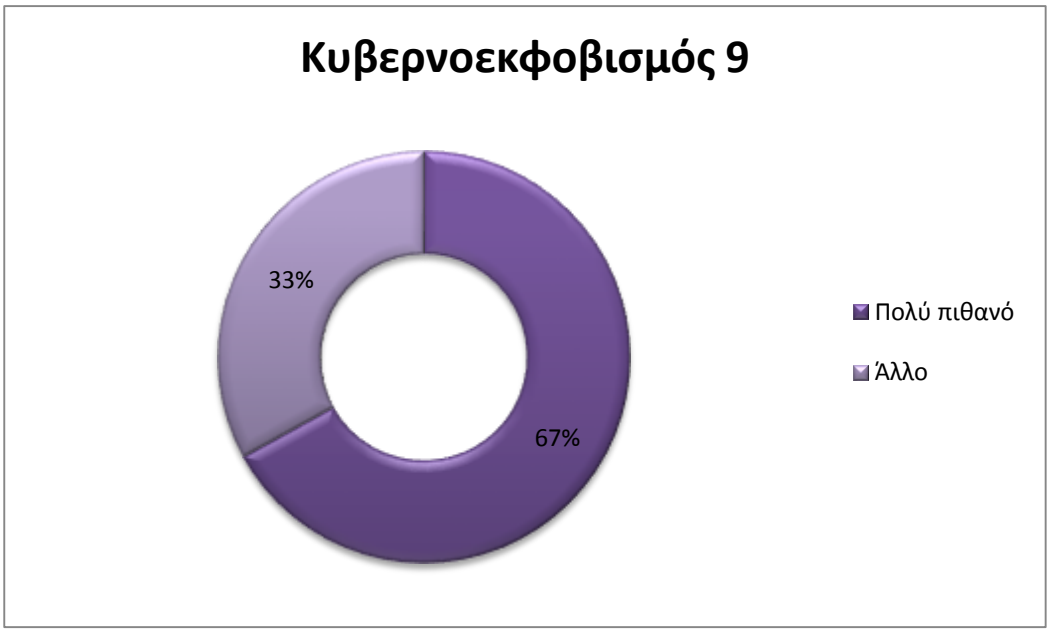

10. Ας υποθέσουμε ότι οι φίλοι σου σκέφτονται να στείλουν απειλητικά μηνύματα ή να αναρτήσουν προσβλητικά βίντεο ή φωτογραφίες ενός ατόμου που όλοι αντιπαθείτε. Πόσο πιθανό είναι να συμφωνήσεις μαζί τους και να τους βοηθήσεις να το κάνουν;

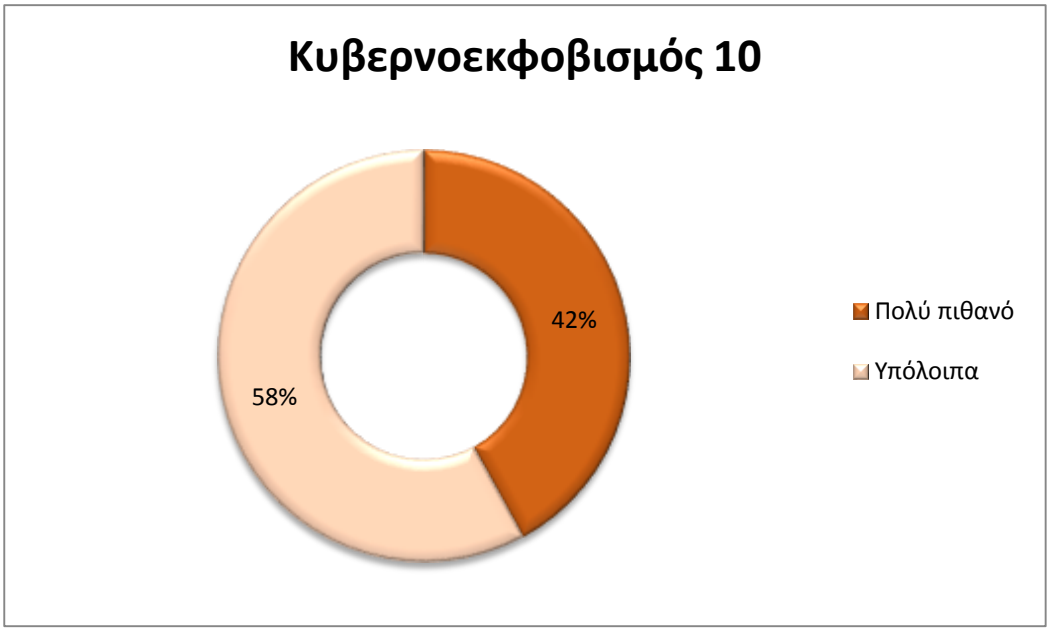

11. Ας υποθέσουμε ότι βλέπεις κάποιον να απειλείται ή να γελοιοποιείται σε ένα online group ή σε chat room. Όλα τα μέλη του online group ή του chat room αντιπαθούν αυτό το άτομο. Πόσο πιθανό είναι να παρέμβεις και να προσπαθήσεις να προστατέψεις το άτομο αυτό από τις προσβολές και τη γελοιοποίηση;

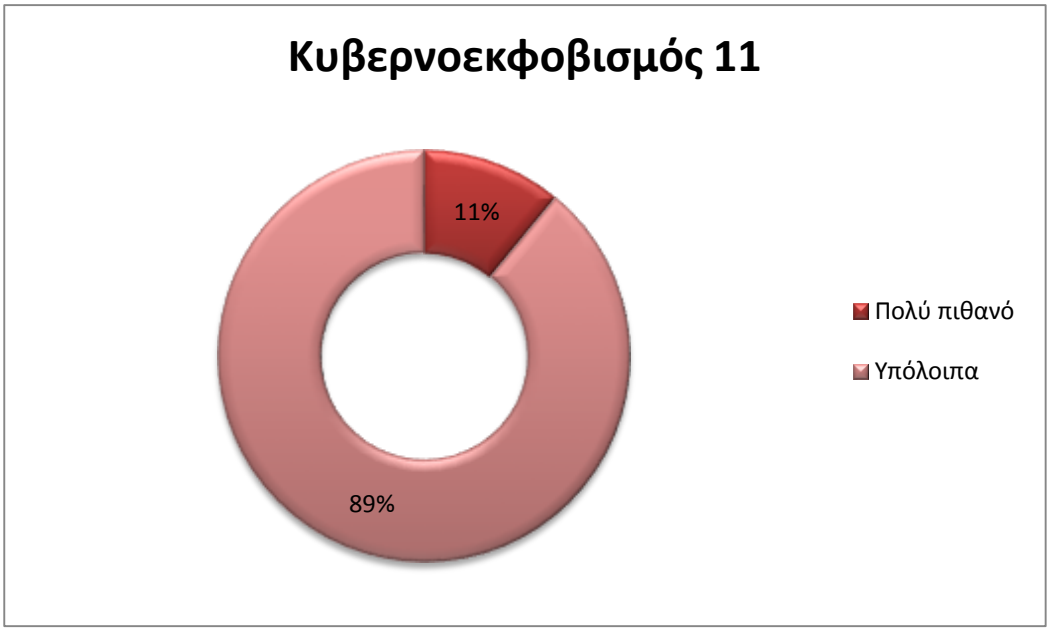

12. **Πιστεύεις ότι θα παρενοχλήσεις κάποιον με ηλεκτρονικά μέσα τους επόμενους δύο μήνες αν σου δοθεί η ευκαιρία;**

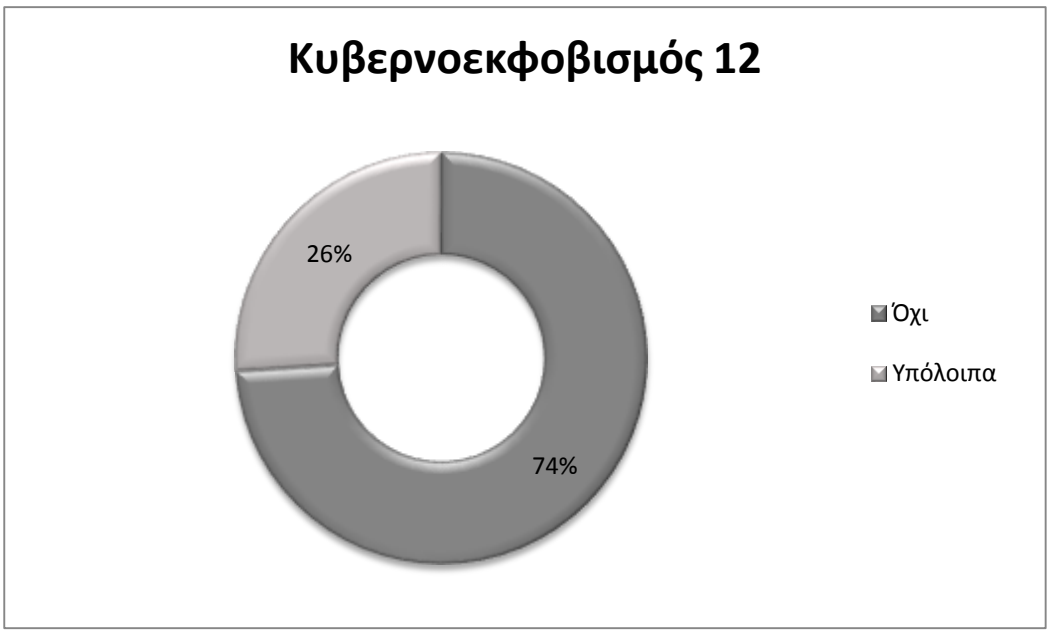

13. **Πιστεύεις ότι θα παρενοχλήσεις κάποιον μέσα στους επόμενους δύο μήνες αν αισθανθείς τη διάθεση να το κάνεις;**

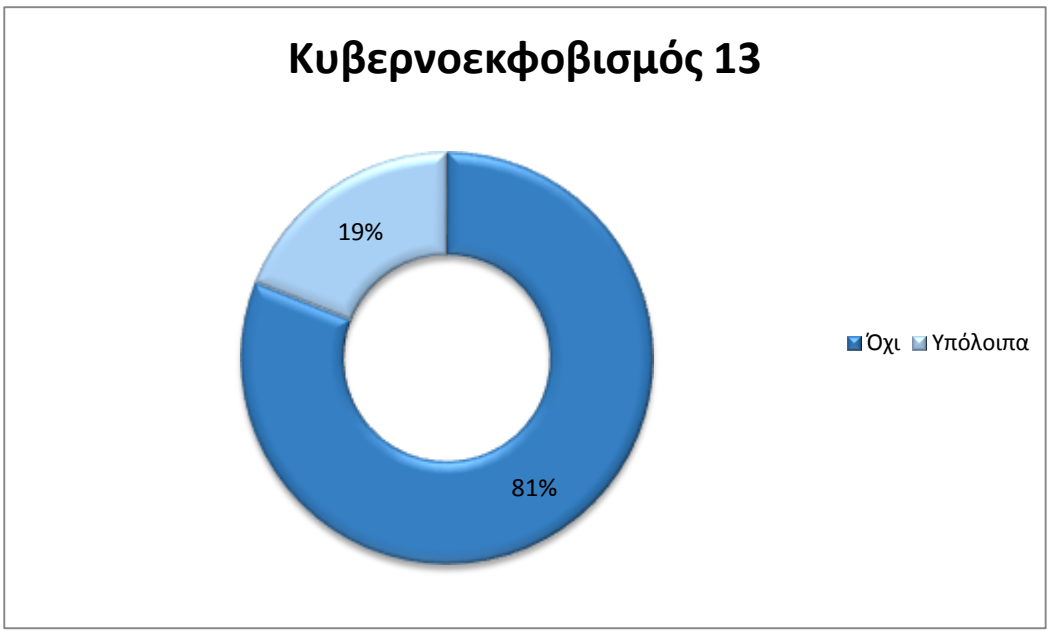

14. Πιστεύεις ότι θα παρενοχλήσεις κάποιον μέσα στους επόμενους δύο μήνες αν αισθανθείς ότι αυτό το άτομο αξίζει να παρενοχληθεί;

15. Όλοι μας έχουμε γνώμη για ορισμένα άτομα. Σε αυτή την ενότητα μας ενδιαφέρει η γνώμη που έχεις για τα άτομα της ηλικίας σου που παρενοχλούν τους άλλους με ηλεκτρονικά μέσα. Σε κάθε ερώτηση βάλε σε κύκλο τον αριθμό που περιγράφει καλύτερα τον/την συνομήλικο/η σου που παρενοχλεί άλλους με ηλεκτρονικά μέσα;

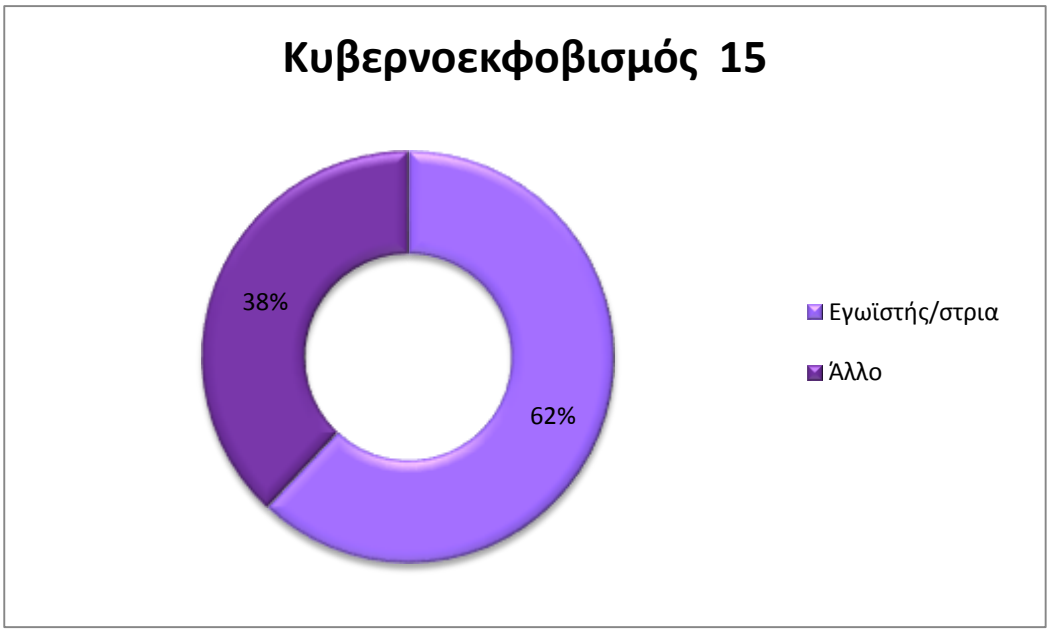

16. Σε γενικές γραμμές, πόσο πιστεύεις ότι μοιάζεις με τους συνομήλικούς σου που παρενοχλούν τους άλλους με ηλεκτρονικά μέσα;

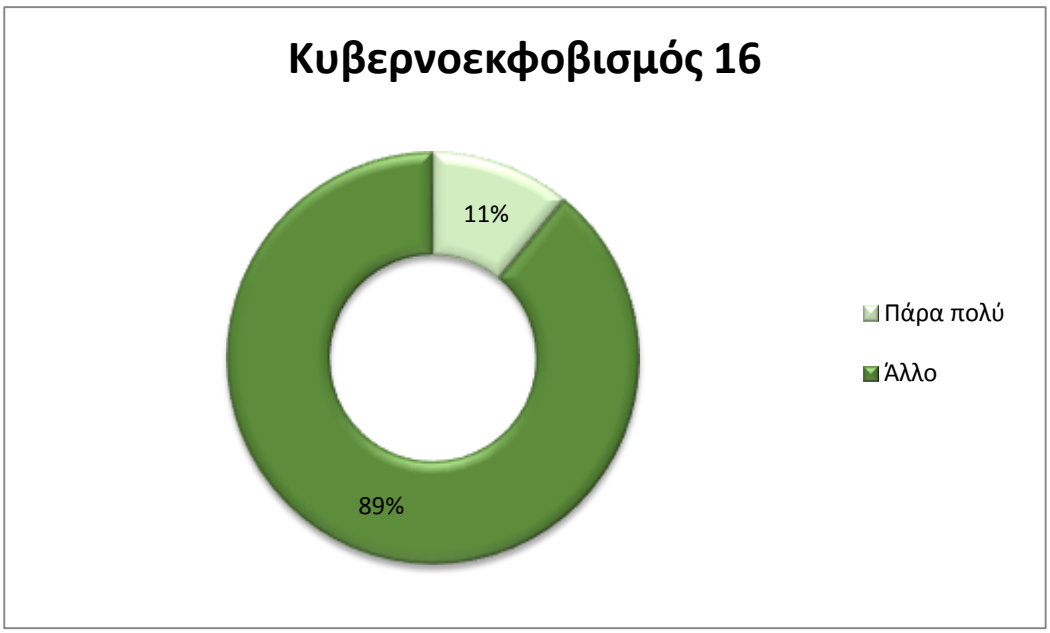

17. Δείκτης ενσυναίσθησης των μαθητών;

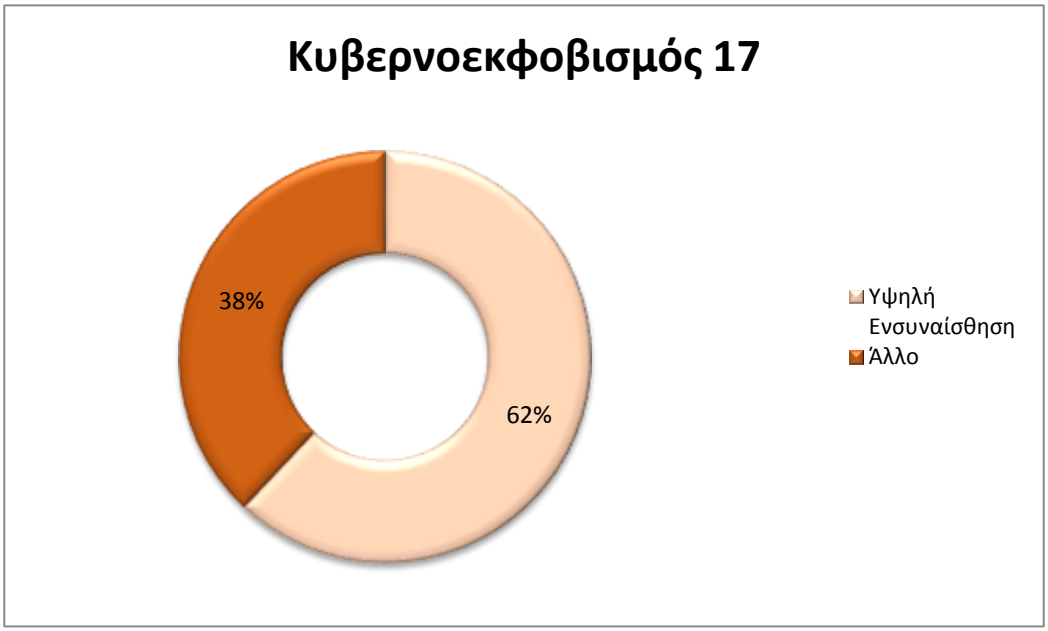

18. Παρουσιάζουν παραβατικές συμπεριφορές;

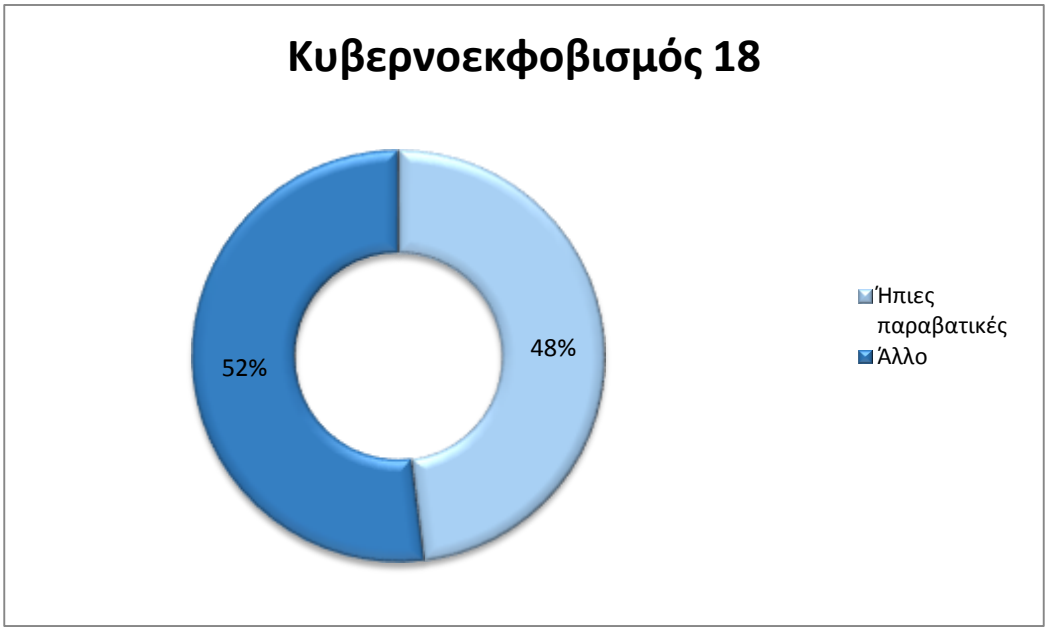

19. Έχουν υποστεί παρενόχληση μέσω διαδικτύου;

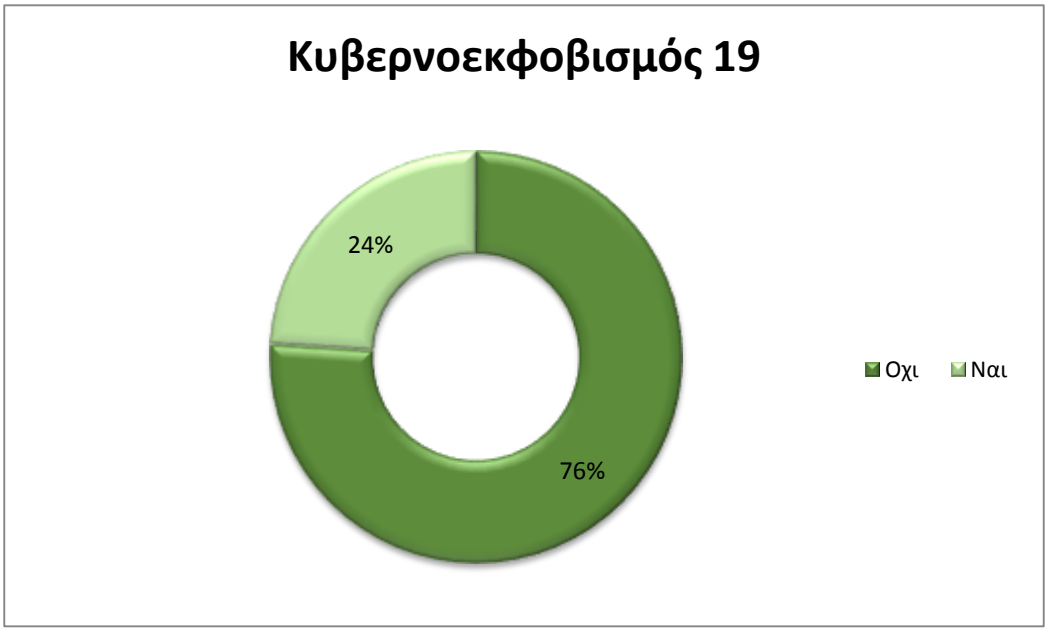

20. Έχουν υποστεί παρενόχληση μέσω διαδικτύου;

21. Έχει υποστεί κάποιος φίλος σας παρενόχληση μέσω διαδικτύου τους 2 προηγούμενους μήνες;

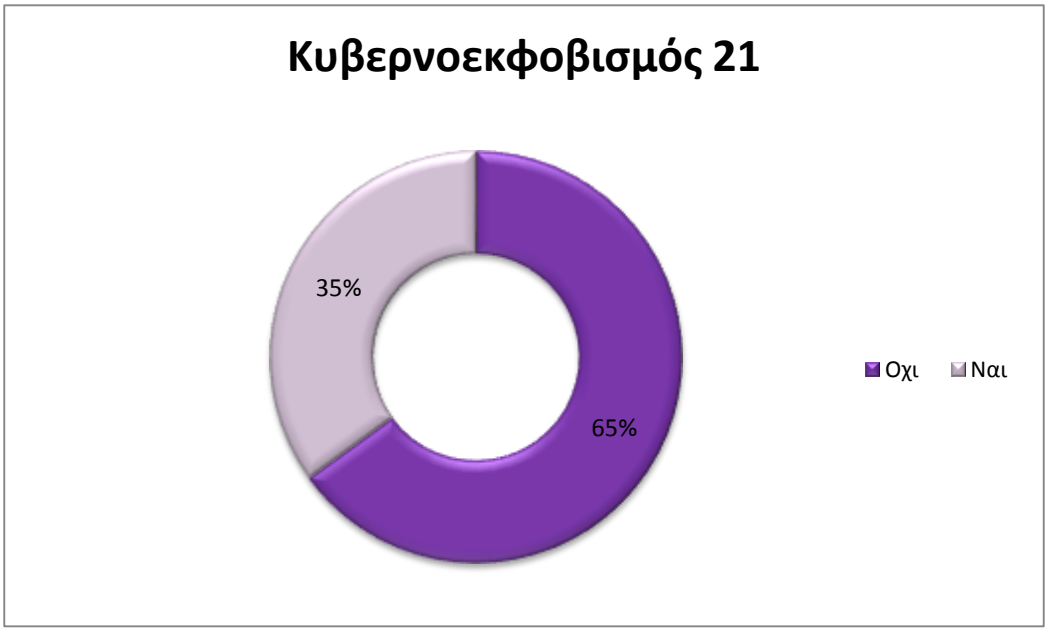

22. Ανέφερες το περιστατικό σε κανέναν;

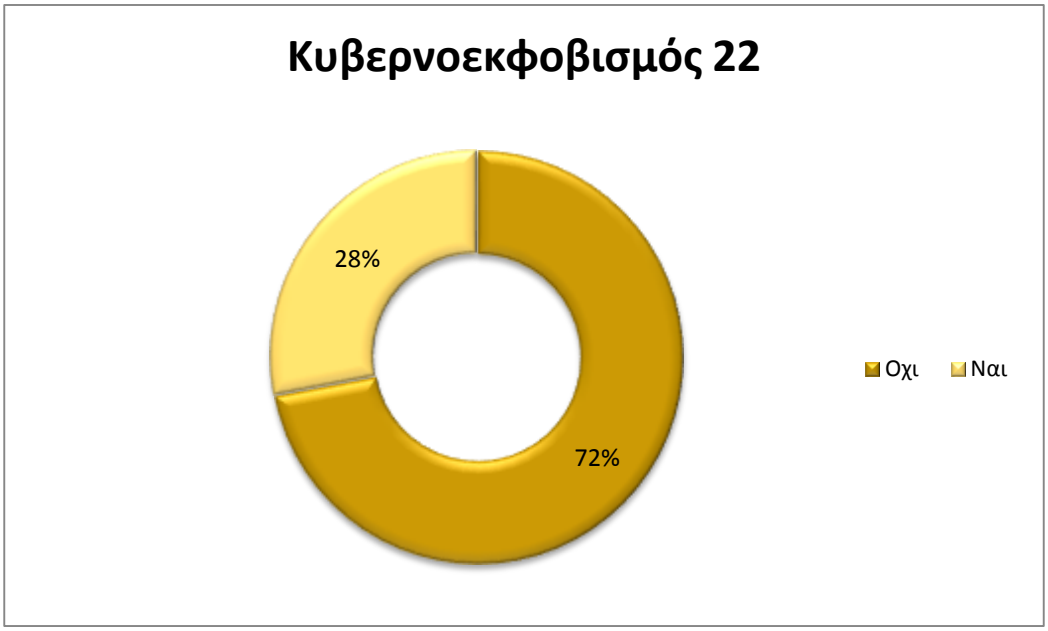

23. Αν η προηγούμενη ερώτηση ήταν ναι, σε ποιον ανέφερες το περιστατικό;

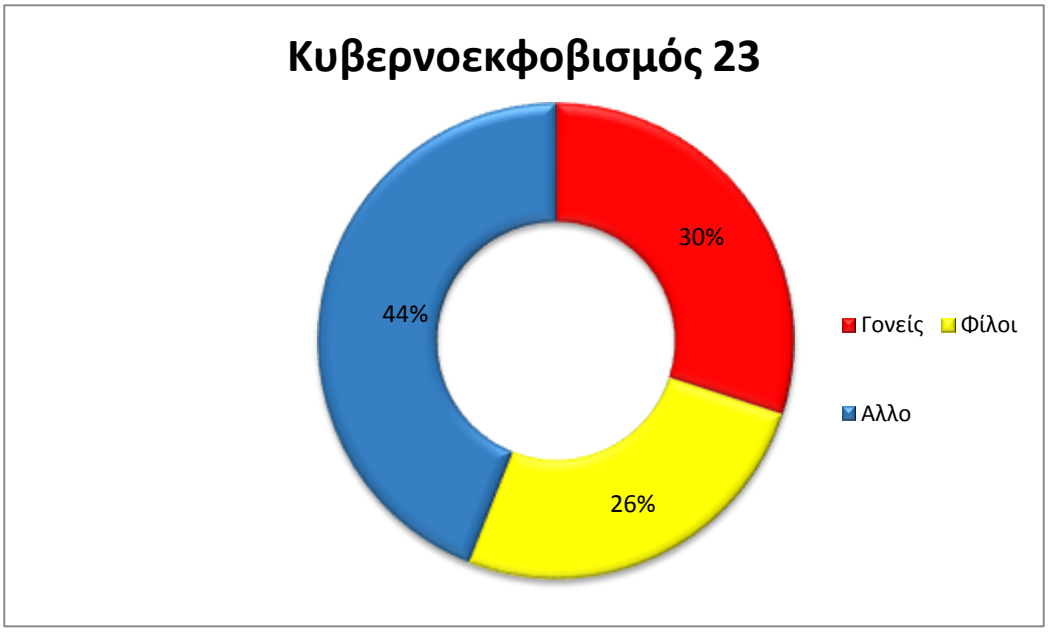

Συμπεράσματα

Η εφηβική παραβατικότητα - αποκλίνουσα συμπεριφορά, που παρουσιάζεται στην οικογένεια, στο σχολείο, στην πολιτεία και στην κοινωνία ιδιίτερα από τους εφήβους, ολοένα και πληθαίνει λόγω των οικογενειακών, κοινωνικών αλλά και των ψυχολογικών παραγόντων. Οι παράγοντες αυτοί τις περισσότερες φορές συνυφαίνονται μεταξύ τους και δημιουργούν ένα σύμπλεγμα διαταραχών ή δυσκολιών που έκδηλώνεται με ένταση. Ενίοτε, βέβαια, υπάρχει και ισχυρή παθολογία, η οποία, λόγω εγκεφαλικής κυρίως δυσλειτουργίας, δημιουργεί ανάλογες διαταρακτικές συμπεριφορές.

Κάποιες φορές οι αποκλίνουσες συμπεριφορές επισύρουν ποινικές κυρώσεις και τα περιστατικά χρήζουν μελέτης και αντιμετώπισης από ειδικούς ή ακόμα και από ομάδες ειδικών.

Οι ερευνητές/-τριες εμπλέκονται στην ερευνητική προσπάθεια διερεύνησης και ερμηνείας της παραβατικής /αποκλίνουσας συμπεριφοράς γιατί το φαινόμενο της παραβατικότητας ολοένα και αυξάνει στις μέρες μας. Οι διεθνείς αλλά και οι ελληνικές έρευνες αναφέρονται στο ρόλο των γονέων και γενικότερα του οικογενειακού περιβάλλοντος, που αποδεικνύεται καθοριστικός στη διαδικασία διαμόρφωσης της προσωπικότητας, του χαρακτήρα και της συμπεριφοράς των εφήβων.

Η παρούσα έρευνα εστίασε στις πληροφορίες των γονέων για τα χαρακτηριστικά της συμπεριφοράς των παιδιών τους, που ζουν στην Ανατολική Θεσσαλονίκη, σχετικά με το πώς νοηματοδοτούν την αλλαγή της συμπεριφορά, ποιες στρατηγικές πρόληψης και αντιμετώπισης είναι ικανές να διαχειριστούν σε πρώτο επίπεδο την επιθετικότητα, μέσα και έξω από την τάξη.

Οι αντιλήψεις των συμμετεχόντων/-ουσών στην έρευνα για την η εκδήλωση της επιθετικής συμπεριφοράς κάποιου/-ας τόσο προς τον/την ίδιο/-ια, όσο και προς τρίτους θεωρείται ως η σημαντικότερη εκδήλωση της συμπεριφοράς που επηρεάζει σε σημαντικό βαθμό τη συναισθηματική και ψυχολογική τους υγεία και διαμορφώνει την προσωπικότητα τους. Σε πολλές περιπτώσεις επηρεάζει σημαντικά όλους τους τομείς ανάπτυξης του ατόμου.

Οι περισσότεροι έχουν συνδέσει την παραβατική συμπεριφορά των παιδιών τους, με την ανυπακοή των κανόνων της οικογένειας ή και της κοινωνίας.

Η άσκηση βίας εντός ή εκτός του σπιτιού, η ύπαρξη ενδοοικογενειακών προβλημάτων, η ποιότητα της συναισθηματικής σχέσης που οι γονείς αναπτύσσουν με τα παιδιά τους και η παραβατική συμπεριφορά των ίδιων των γονέων αποτελούν τους κρισιμότερους παράγοντες. Το κλίμα του σπιτιού φαίνεται να επηρεάζουν καθοριστικά και να διαμορφώνουν σε σημαντικό βαθμό την ψυχολογία, την ψυχική υγεία. Η συμπεριφορά των ίδιων των γονέων λειτουργεί ως πρότυπο μίμησης των παιδιών, τα οποία μιμούνται τη συμπεριφορά των γονέων τους, στοιχείο που σημειώνουν και άλλες σχετικές έρευνες. Ακόμη, ο χρόνος που αφιερώνουν οι γονείς στα παιδιά τους για διάφορες δραστηριότητες, όπως φαγητό, συζήτηση, παρακολούθηση κάποιου προγράμματος στην τηλεόραση, κλπ. επηρεάζει τη συμπεριφορά τους πολύ σημαντικά και καθοριστικά.

- Με βάση τα αποτελέσματα του **Α΄ερωτηματολογίου που αφορούν την Δια - προσωπική και Ενδο – προσωπική προσαρμογή (ΕΔΕΠ) Παρασκευόπουλος & Γιαννίτσας (1999)** προκύπτει ότι :
    1. Πρώτα σε αναλογία τα παιδιά που παρουσιάζουν παθολογική συμπεριφορά με ποσοστό **29,2%**, παιδιά με **άγχος – δυσθυμία** έντονες συναισθηματικές αλλαγές για μεγάλα χρονικά διαστήματα και κυρίως κατά τη διάρκεια του σχολικού ωραρίου. Ένα σημαντικό ποσοστό των παιδιών αυτών έχουν το ψυχολογικό προφίλ του φοβικού παιδιού χωρίς αυτοπεποίθηση.

       Κύρια χαρακτηριστικά της συμπεριφοράς τους είναι: μοναχικό, αμήχανο, κλαψιάρικο, σχολαστικό, τρομαγμένο, υπερευαίσθητο, δειλό, θλιμμένο, κουρασμένο, σκεπτικό, ενοχικό.
    2. Σε δεύτερη αναλογία τα παιδιά με **επιθετική συμπεριφορά** και με ποσοστό **28,5%**, που παρουσιάζονται με το ψυχολογικό προφίλ του θυμωμένου παιδιού χωρίς αιτία.

       Κύρια χαρακτηριστικά της συμπεριφοράς τους είναι : πεισματάρικα, εριστικά, αρνητικά, ζηλιάρικα, εκρηκτικά, ευέξαπτα, ενοχλητικά, απρόβλεπτα, γκρινιάρικα και δεν συνεργάζονται με τα, άλλα παιδιά.
    3. Σε τρίτη αναλογία τα παιδιά με **παραβατική συμπεριφορά** και με ποσοστό **18,8%**, που παρουσιάζονται με το ψυχολογικό προφίλ του απείθαρχου παιδιού.

Κύρια χαρακτηριστικά της συμπεριφοράς τους είναι: καταστρέφει, κάνει κακές παρέες, κλέβει, το σκάει από το σχολείο, βρίζει, λέει ψέματα, κοροϊδεύει, είναι αδίστακτο και εχθρικό.

4. Σε τέταρτη αναλογία τα παιδιά με **μοναχικότητα – βραδυψυχισμό** και με ποσοστό **14,6%**, που παρουσιάζονται με το ψυχολογικό προφίλ του τεμπέλικου η αδιάφορου παιδιού.

   Κύρια χαρακτηριστικά της συμπεριφοράς τους είναι : νωχελικό, συνεσταλμένο, αμέτοχο, ολιγομίλητο, νωθρό, αθόρυβο, ονειροπόλο, υποχωρητικό, άτονο, αποφεύγει τις ομαδικές εκδηλώσεις.

5. Σε πέμπτη αναλογία τα παιδιά με ανωριμότητα και με ποσοστό **4,9%**, που παρουσιάζουν συνήθως προβλήματα που οφείλονται σε σοβαρή παθολογία.

6. Τέλος σε έκτη αναλογία τα παιδιά με **ψυχοσωματικές διαταραχές** και με ποσοστό **4,2%**, που παρουσιάζονται με το ψυχολογικό προφίλ του ασθενικού παιδιού.

   Κύρια χαρακτηριστικά της συμπεριφοράς τους είναι: αλλεργίες, πονοκέφαλοι, ζαλάδες, εμέτους, ενούρηση.

- Με βάση τα αποτελέσματα του **Β΄ερωτηματολογίου** Δυνατοτήτων και δυσκολιών του Goodman απο τους γονείς προκύπτει ότι:

Ενδιαφέροντα στοιχεία σε ό, τι αφορά στους τρόπους πρόληψης και αντιμετώπισης των περιστατικών αποκλίνουσας συμπεριφοράς των παιδιών και η δυνατότητα των παιδιών να αντιλαμβάνονται τα **συναισθήματα των άλλων (ενσυναίσθηση).**

Όσον αφορά, τον τρόπο αντιμετώπισης των περιστατικών αποκλίνουσας συμπεριφοράς, οι γονείς υποστηρίζουν ότι η **συζήτηση** με τα παιδιά και η **ένδειξη ενδιαφέροντος** εκ μέρους τους για ό, τι τα προβληματίζει και τα απασχολεί αποτελεί τη συχνότερη πρακτική που χρησιμοποιούν προκειμένου να κατανοήσουν τα παιδιά και να έρθουν σε βαθύτερη και στενότερη επικοινωνία και επαφή μαζί τους.

Επίσης, πολλοί γονείς αναφέρουν ότι η **διάθεση ποιοτικού χρόνου** για **κοινές δραστηριότητες** παιδιών - γονέων μειώνει την εκδήλωση αντικοινωνικής και ανεπιθύμητης συμπεριφοράς και ενισχύει τη μεταξύ τους σχέση. Ωστόσο, με την ανάπτυξη και πρόοδο της τεχνολογίας και την είσοδο του διαδικτύου στη ζωή όλων

μας, οι γονείς υποστηρίζουν ότι πολλές φορές καταφεύγουν σε ηλεκτρονικές πηγές, βιβλία και περιοδικά προκειμένου να ενημερωθούν για τα σχετικά ζητήματα.

Στο βασικό ερώτημα αν υπάρχει η δυνατότητα του παιδιού τους να αντιλαμβάνεται τα συναισθήματα των άλλων (ενσυναίσθηση) σε ποσοστό **31%** παρουσιάζει **διαταραχή συναισθήματος** που δεν του επιτρέπει όμως την επικοινωνία με του συνομηλίκους του σε ποσοστό **37% .**

Η συνοσηρότητα όμως η παρουσία και άλλων διαταραχών αποτελεί ένα σημαντικό παράγοντα στην επικοινωνία. Ένα ποσοστό γύρω στο **12%** παρουσιάζει **διάσπαση της προσοχής** από συναισθηματικούς κυρίως παράγοντες.

Έτσι, αυτόματα ανεβαίνουν οι δείκτες σε ποσοτική κλίμακα στο **5%** στα παιδιά, που παρουσιάζουν **διαταραχή της αγωγής**. Μόλις ένα **15%** παρουσιάζει ποσοστιαία πολύ καλή **θετική κοινωνική συμπεριφορά** η οποία δεν επηρεάζεται από τις συναναστροφές των συνομηλίκων του αλλά ενισχύεται θετικά από την αγωγή στην οικογένεια.

Στη προσπαθεί αναζήτησης των αιτιών που πυροδοτούν τις διαταραχές καταγράψαμε τα εξής αποτελέσματα :

Οι **δυσκολίες ξεκινούν** να παρουσιάζονται σε ποσοστό **71%** από τους 6-12 μήνες και σε μικρότερο ποσοστό μετά τους 12 μήνες. Σχετικά πολύ γρήγορα με την ανάπτυξη του παιδιού όπου όλοι οι τομείς αναπτύσσονται με πολύ γρήγορους ρυθμούς.

Οι δυσκολίες που παρουσιάζονται σε ποσοστό **75% ανησυχούν ή αναστατώνουν το ίδιο το παιδί** πάρα πολύ και αποτελούν **εμπόδιο στη ζωή στο σπίτι** κατά **34%** σε επίπεδα μη ανεκτικότητας από τους οικείους.

Φυσικά έχουν και σημαντικότατες **δυσκολίες στις σχέσεις τους με τους φίλους** και τις παρέες τους σε ποσοστό **79%** δεν γίνονται αποδεκτοί , κουράζουν ή τους εκνευρίζουν.

Το εντυπωσιακό βέβαια είναι ότι οι δυσκολίες στη συμπεριφορά επηρεάζουν σε πολύ μεγάλο ποσοστό στα **72%** την **σχολική μάθηση**.

Φυσικά δεν μένει ανεπηρέαστή και η ψυχαγωγία καθώς τα παιδιά αυτά σε ποσοστό 87% δεν δείχνουν να ικανοποιούνται με άλλες δραστηριότητες. Πολύ συχνά αλλάζουν ενδιαφέροντα και ασχολίες τις οποίες δεν τελεσφορούν.

Στο σύνολό της αυτή η αποκλίνουσα συμπεριφορά **αποτελεί βάρος για την οικογένεια** σε ποσοστό **88%** και επηρεάζει όλα τα μέλη. Είναι ο μπελάς της οικογένειας. Έτσι αυξάνονται οι δείκτες της επιθετικής συμπεριφοράς.

Λύσεις πρόληψης της συμπεριφοράς των παιδιών και δράσεις παρέμβασης στο σχολικό πλαίσιο χρησιμοποιήθηκαν στην παρούσα εργασία σε στόχους συγκεκριμένους στους τέσσερις βασικούς άξονες :

1) **Διαπροσωπικές σχέσεις**, όπου η συναλλαγή μεταξύ των μαθητών και η δημιουργία και διατήρηση φιλικών σχέσεων επιτεύχθηκαν στο μεγαλύτερό τους ποσοστό.

2) **Αυτοαντίληψη – αυτοεκτίμηση:** η κατανόηση από τον έναν μαθήτη προς τον άλλον ως μοναδικότητα και η αποδοχή των προσωπικών τους δυνατοτήτων βοήθησαν στον προσδιορισμό ουσιαστικού νοήματος της ζωής τους, αποτέλεσμα να δημιουργηθούν θετικά συναισθήματα, και να κινητοποιήσουν τη διάθεση τους για εμπλοκή στα κοινωνικά δρώμενα και την κατάκτηση θετικών κοινωνικών εμπειριών.

3) **Υπευθυνότητα:** καταφέραμε ανάπτυξη της κοινωνικής συμπεριφοράς, των κατάλληλων αντιδράσεων σε ποικίλες συνθήκες, την διατήρηση κοινωνικών σχέσεων, την αποφυγή θυματοποίησης, την ανεξαρτησία και τη λήψη αποφάσεων, την αναγνώριση των δικαιωμάτων και των υποχρεώσεων, την αναγνώριση της προσωπικής ευθύνης στις ενέργειες της ανεξάρτητης και ασφαλούς διαβίωσης.

4) **Επικοινωνία:** σημαντικά αποτελέσματα στη λεκτική και μη λεκτική επικοινωνία, όπου αναπτύχθηκε η δυνατότητα προσωπικής έκφρασης και κατανόησης του άλλου με κύριο χαρακτηριστικό τα ουσιαστικά συστατικά των ποιοτικών σχέσεων σε ποικίλες κοινωνικές συνθήκες.

Με την εφαρμογή του προγράμματος Δάφνη και μέσα από τις συγκεκριμένες δραστηριότητες επιτεύχθηκαν όλοι οι κεντρικοί στόχοι που μας οδήσησαν στα τελικά συμπεράσματα. Σημαντική ήταν η ευαισθητοποιηση και κινητοποίηση της μαθητικής κοινότητας τόσο σε επίπεδο συναισθηματικό, όσο και σε επίπεδο συμπεριφοράς σε σχέση με περιστατικά εκφοβισμού και βίας στο σχολείο. Το

συμαντικότερο όλων είναι οτι οι τρόποι αντιμετώπισης του προβλήματος προτάθηκαν απο τους ίδιους τους μαθητές.

Ακόμη, έγινε κατανοητό από το σύνολο των μαθητών ότι η κοινοποίηση περιστατικών βίας δεν αποτελεί «κάρφωμα» αλλά είναι αναγκαία.

Όσον αφορά τις στρατηγικές ελέγχου των συναισθημάτων και την ενσυναίσθηση - κατανόηση του τρόπου σκέψης του άλλου, τα παιδιά μίλησαν ανοικτά για τα συναισθήματα τους για περιστατικά εκφοβισμού και βίας στο σχολείο τους, με αποτέλεσμα τη συνειδητοποίηση και την ενίσχυση της ενσυναίσθησης και της αλληλεγγύης. Απέκτησαν θάρρος και δύναμη για να ομολογούν πράξεις και καταστάσεις που είναι επικύνδυνες για τους ίδιους και για τους άλλους.

- Με βάση τα αποτελέσματα του **Γ΄ερωτηματολογίου που αφορούν Κυβερνοεκφοβισμό** προκύπτει ότι:

Το **72%** των μαθητών πιστεύουν ότι οι συμμαθητές τους έχουν παρενοχλήσει κάποιον με ηλεκτρονικά μέσα και **3** από τους καλύτερούς φίλους έχουν παρενοχλήσει κάποιον με ηλεκτρονικά μέσα σε ποσοστό **62%**. Το **60%** πιστεύει ότι στην Ελλάδα έχουν παρενοχληθεί παιδιά στην ηλικία τους. Ακόμη, σε ποσοστό **52%** γνωρίζουν παρενόχληση που έγινε με ηλεκτρονικά μέσα.

Ωστόσο, σημαντικό είναι ότι το **65%** αναφέρει ότι δεν μετάνιωσε που το θύμα πληγώθηκε ή του δημιούργησε κάποιο σημαντικό πρόβλημα. Αν και το **80%** πιστεύει ότι η παρενόχληση με ηλεκτρονικά μέσα είναι κακή πράξη.

Η συμμετοχή τους στην πράξη της παρενόχλησης τους δημιουργεί συναισθήματα απενοχοποίησης σε ποσοστό **68%**, όταν παρενοχλούν με παρεά.

Ένα ποσοστό της τάξης του **58%** δηλώνει ότι απαντά σε απειλητικά μηνύματα, κυρίως όταν τσακωθεί με συμμαθητή του σε ποσστό **67%.** Ακόμη ένα αρκετά μεγάλο ποσοστό **42%** συμμετέχει ενεργά στην αποστολή απειλητικών, προσβλητικών βίντεο ή φωτογραφιών σε άτομο που αντιπαθεί και μόλις το **11%** θα προσπαθήσει να προστατέψει το άτομο που γελιοποιείται.

Κατά ένα μεγάλο ποσοστό 74% δηλώνουν ότι δεν θα παρενοχλήσουν μέσα από ηλεκτρονικά μέσα, ακόμη κι εάν αισθανθούν τη διάθεσηνα παρενοχλήσουν σε

ποσοστό 81%. Σημαντικό βέβαια είναι και ο ιδιαίτερα αυξημένο ποσοστό 84% που δηλώνει ότι δεν θα παρενοχλήσει, ακόμη κι αν το άτομο αξίζει παρενόχλησης.

Τα παιδιά αυτής της ηλικίας θεωρούν ότι το άτομο που παρενοχλεί έχει το προφίλ του εγωϊστή. Έτσι, ένα πολύ μικρό ποσοστό 11% ταυτίζεται με το θύτη.

Στις **20** ερωτήσεις που αφορούν στην ενσυναίσθηση των μαθητών παρουσιάζεται ένα αρκετά υψηλό ποσοστό **62%**, που εμφανίζει σημαντικά στοιχεία ενσυναίσθησης. Γι αυτό, ένας από τους βασικούς άξονες παρέμβασης της έρευνας, μέσα από τις δραστηριότητες του προγράμματος Δάφνη, ήταν η στόχευση ακόμη υψηλότερου ποσοστού ενσυναίσθησης.

Στην επόμενη ομάδα των ερωτήσεων που αφορούν μικρής έντασης παραβατικές συμπεριφορές παρουσιάζεται ένα αρκετά υψηλό ποσοστό σ' αυτές τις ηλικίες **48%**, όπου οι μαθητές εμφανίζουν ήπιες παραβατικές συμπεριφορές, μιμούμενοι συμπεριφορές άλλων συμμαθητών τους για να αποδείξουν ότι ανήκουν στην ομάδα.

Στην ενότητα των ερωτήσεων που αφορούν την παρενόχληση μέσω του διαδικτύου ή του κινητού τηλεφώνου η πλειοψηφία **76%** απαντούν όχι.

Στην ομάδα των ερωτήσεων που αφορούν την πρόκληση παρενόχλησης από τους ίδιους τους μαθητές μέσα στους 2 τελευταίους μήνες σχεδόν οι μισοί (ποσοστό **51%**) έχουν απαντούν αρνητικά, ωστόσο έχουν μπει στη διαδικασία παρενόχλησης χωρίς να έχουν συνειδητοποιήσει την πράξη τους ως παραβατική συμπεριφορά. Το κάνουν για λόγους κοινωνικής ενσωμάτωσης, επιλέγοντας, όμως, λάθος τρόπους επικοινωνίας (επιθετική παραβατική συμπεριφορά).

Στην ερώτηση που αφορά την πρόκληση παρενόχλησης κάποιου φίλου τους προηγούμενους 2 μήνες το ποσοστό **65%** απαντά όχι. Ωστόσο, αρκετά σημαντικό ποσοστό **35%** αναφέρει γνώση περιστατικών σε φίλους τους. Λιγότεροι από αυτούς που έπεσε στην αντίληψή τους το αναφέρουν ποσοστό **28%**, ενώ οι περισσότεροι το αποκρύπτουν. Η αναφορά του περισταστικού γίνεται κυρίως στους γονείς **30%** και στους φίλους **26%.**

Από την εικόνα των αποτελεσμάτων του κυβερνοεκφοβισμού, αλλά και το σύνολο των αποτελεσμάτων των τριών ερωτηματολογίων συμπεραίνουμε ότι το

μεγαλύτερο ποσοστό των μαθητών γνωρίζουν τις **σωστές συμπεριφορές** και τους **κινδύνους**. Ωστόσο, έχοντας πολύ **χαμηλούς δείκτες αυτοαντίληψης** και **αυτοεκτίμησης** (έντονα χαρακτηριστικά της εφηβείας), **μειωμένη υπευθυνότητα** και **αδιαφορία**, **έλλειψη διαπροσωπικών σχέσεων** με ποιοτικά χαρακτηριστικά (ενσυναίσθηση) και λάθος τρόπο επικοινωνίας, πέφτουν εύκολα σε παραβατικές συμπεριφορές, οι οποίες σαφώς έχουν και ένα πολυπαραγοντικό σύστημα που επηρεάζει τη συμπεριφορά τους.

Στην επαγγελματική ζωή, οι συγκρούσεις που δημιουργούνται λειτουργούν αρνητικά, αφενός επηρεάζουν ψυχοσυναισθηματικά την προσωπική μας ζωή, αφετέρου χάνεται πολύτιμος χρόνος στην επίλυση των διαφορών. Καθότι, ως Διευθυντής, θα πρέπει με πολύ συνέπεια μεθοδικότητα και χρόνο να διευθετήσω τις συγκρούσεις και να εξομαλύνω τις παραμέτρους εκείνες που δημιουργούν το πρόβλημα, θεωρώ οτι πρέπει να παρεμβάλλονται προγράμματα πρόληψης τέτοια ώστε να καταστέλλουν τις ενδεχόμενες έντονες συγκρούσεις. Οι συγκρούσεις και οι επιθετικές συμπεριφορές, ανεξαρτήτου αιτίας, δημιουργούν αρνητικό σχολικό κλίμα το οποίο δρα εις βάρος της εκπαιδευτικής διαδικασίας, εις βάρος των εκπαιδευτικών, αλλά κυρίως εις βάρος των μαθητών που βρίσκονται στην πιο εκρηκτική φάση της ζωής τους.

Η επίδραση του συγκεκριμένου προβλήματος στο εκπαιδευτικό σύστημα εμφανίζεται ως εμπόδιο στην περαιτέρω γνωστική ανάπτυξη των διαθεματικών προγραμμάτων, καθώς το ενδιαφέρον μονοπωλούν οι τομείς που αφορούν τις συμπεριφορές αυτές.

Με την εφαρμογή, τις παρεμβάσεις του προγράμματος ΔΑΦΝΗ και την ενημέρωση σε επίπεδο πρόληψης, παρέμβασης αλλά και διαχείρισης πετύχαμε στο 100% την **βελτίωση των διαπροσωπικών σχέσεων**, την **υπευθυνότητα** αναδεικνύοντας τους κινδύνους, αυξήσαμε τις **διαπροσωπικές σχέσεις** και τροποποιήθηκε η **διαδιασία επικοινωνίας** μεταξύ των μαθητών. Ελπίζουμε και ευελπιστούμε στην μείωση της παραβατικότητας και της επιθετικής συμπεριφοράς προς όφελος των μαθητών και της κοινωνίας στοχεύοντας στην μεταβολισμό των συναισθημάτων και όχι στην ποινικοποίηση των πράξεων.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Blonigen, D.M. (2010). Explaining the relationship between age and crime: Contributions from the developmental literature on personality, *Clinical Psychology Review, 30,* pp. 89-100.

Burley-Allen, M. (1982), Listening: The forgotten skill, New York: John Wiley & Sons, Inc.

Ciarrochi, J, Deane F.P., Anderson, S. (2002), Emotional intelligence moderates the relationship between stress and mental health, Personality & Individual Differences, 32(2), 197-209.

Conor, D. (2002). Aggression and antisocial behavior in children & adolescents. Research and treatment, New York: The Guilford Press.

Cooper, R., Sawaf, A. (1998), Executive EQ: emotional intelligence in business, London: Orion.

DiSalvo, V., Larsen C., Seiler W. J. (1976), Communication Skills Needed by Persons in Business Organizations, Communication Education, 25 269-275.

Doggett, A. (2002). Juvenile Delinquency and Family Structure, Senior Sociology Forum.

Duncan J., Smeltzer L., Leap, T. (1990), Humor and Work: Applications of Joking Behavior to Management, Journal of Management, Vol. 16, No. 2, 255-278.

Eysenck, H. J. (1977). Crime and Personality, London: Paladin.

George, J. (2000), Emotions and leadership: The role of emotional intelligence, Human Relations, 53(8), 1027-1055.

Goleman D. (1998a), Η συναισθηματική νοημοσύνη, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

Goleman, D. (1998b), What makes a leader? Harvard Business Review 76 (6): 93-102.

Hamama, L. &Ronen-Shevan, A. (2012). Self- control, social support, and aggression among adolescents in divorced and two- parent families, Children and Youth Services Review, 34, pp. 1042-1049.

Hargie, C., Tourish, D., & Hargie, O. (1994), Managers Communicating: An Investigation of Core Situations and Difficulties within Educational Organizations, International Journal of Educational Management, 8(6): 23-28.

Hinton, W.J., Sheperis, C.& Sims, P. (2003). Family- Based Approaches to juvenile Delinquency: A review of the Literature, The Family Journal, 11 (2), pp. 167-173.

Jansen, M. (1994), Seven gifts and silvery laughter: Humour in educational leadership, The Practising Administrator, 16(4), 14-17.

Karli, P., (1991). Animal and Human Aggression, Oxford: Oxford University Press.

Kellett, J.B.,Humphrey, R.H., Sleeth, R.G. (2002), Empathy and complex task performance: two routes to leadership, Leadership Quarterly, 13, 523-544.

Mayer, J.D., Salovey, P. (1993), The intelligence of emotional intelligence. Intelligence, 17, 433-442.

Morgado, A.M.- Luz- Vale-Dias, M. (2013). The antisocial phenomenon in adolescemce: What is literature tell us?, Aggression and Violent Behavior, 18, pp. 436-443.

Nijhof, K. S., Sholte, R. H.J., Overbeek, G. & Engels R. C. M. E. (2010). Friends' and adolescents' delinquency: The moderating role of social status and reciprocity of friendships, Criminal Justice and Behavior, 37, pp. 289-305.

Olweus, D. (1993). Bullying at School-What we Know and What we Can Do. Oxford: Blackwell Publishers.

Sage, L.& Ruyter, D. (2008). Criminal parental responsibility: Blaming parents on the basis of their duty to control versus their duty to morally educate their children, Educational Philosophy and Theory, 40 (6), pp. 789-802.

Shonkoff, J.P., Phillips, D.A. (eds.) (2000). From neurons to Neighborhoods: The Science of Early Childhood Development, Washington DC: National Academy Press.

Sosik, J.J., Megerian, L.E. (1999), Understanding leader emotional intelligence and performance, Group & Organization Management, 24(3), 367-390.

Taylor, I., Walton, P., Young, J. (1973). The New Criminology: For a Social Theory of Deviance, London-Boston: Routledge & Kegan Paul.

Tremblay, R.E. (2010). Developmental origins of disruptive behavior problems: The 'original sin' hypothesis, epigenetics and their consequences for prevention, Journal of Child Psychology and Psychiatry, 51 (4), pp. 341-367.

Walton, D. (1989), "Listening." In Are You Communicating? You Can't Manage Without It, 21-65. New York: McGraw-Hill.

West-Burnham, J. (1997), Managing Quality in Schools (2nd ed.). Pearson Professional Ltd.

Wolff, S.B., Pescosolido, A.T.,Druskat, V. Urch. (2002), Emotional intelligence as the basis of leadership emergence in self-managing teams, Leadership Quarterly, 13, 505-522.

Αθανασούλα – Ρέππα Α.(2001). Η συναισθηματική νοημοσύνη και ο ρόλος της στην αποτελεσματική επικοινωνία στην ΑεξΑΕ. Πρακτικά του Α΄ Πανελλήνιου Συνεδρίου για την ΑεξΑΕ, ΕΑΠ, Πάτρα.

Αλεξιάδης, Στ. (2011). Εγκληματολογία, Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Σάκκουλα.

Αρακά, Α. (2008). Νεανική παραβατικότητα: νεαροί θύτες ή θύματα, Η αλήθεια,

Βαβέτση Σ. Ομαδική συγγραφή(2013) Επιθετική συμπεριφορά στο σχολείο: Ζητήματα και προτάσεις Θεσσαλονίκη: εκδόσεις ΦΥΛΑΤΟΣ ISBN: 978-960-88824-3-0.

Βουϊδάσκης, Β. (1992). Κοινωνικά αίτια της κυκλικής, κάθετης και οριζόντιας αμφίδρομης επιθετικής συμπεριφοράς στις πρωτογενείς ομάδες κοινωνικοποίησης.

Στο: Ι. Νέστορος (επιμ.), Η επιθετικότητα στην οικογένεια, στο σχολείο και στην κοινωνία, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

Βρύζα, Κ. (1992). Η επιθετικότητα, η τηλεοπτική βία και το παιδί, Σύγχρονη Εκπαίδευση 63, σσ. 51-57.

Γεωργούλας, Σ. (2000). Ανήλικοι Παραβάτες στην Ελλάδα. Κοινωνική Αναπαράσταση & Αντιμετώπιση, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

Ε. Μακρή-Μπότσαρη, & Α. Τσιμπουκλή, Η Εξέλιξη του παιδιού στο κοινωνικό περιβάλλον: Θέματα Εφηβείας, σσ.63-116, Πάτρα: ΕΑΠ.

Ζαπάντης, Γ., Δημόπουλος, Α. (2007). Ανήλικοι δράστες στο: Β. Μπακάλη, (Επιμ), Ανήλικοι & Παραβατικότητα: Πρακτικά 1ου Φοιτητικού Συνεδρίου Εγκληματολογίας, σσ. 183-197, Αθήνα: Σάκκουλα.

Κατσιγαράκη, Ε. (2004). Οικογένεια και Παραβατικότητα, Αθήνα-Κομοτηνή: Σάκκουλα.

Καφασάρη, Α., Βλάσσης, Ν.& Γερουκαλής, Δ. (2004). Παραβατικότητα Ανηλίκων. Μια Μελέτη περίπτωσης για την Κω, Εγκέφαλος. Αρχεία Νευρολογίας και Ψυχιατρικής, 44 (4),

Καφέτσιος Κ. (2003), Ικανότητες Συναισθηματικής Νοημοσύνης: Θεωρία και εφαρμογή στο εργασιακό περιβάλλον, Ελληνική Ακαδημία Διοίκησης Επιχειρήσεων, 2, 16-25.

Κουράκης, Ν. (1999). Έφηβοι παραβάτες και κοινωνία. Θεμελιώδεις αξίες, θεσμοί και νεανική παραβατικότητα στην Ελλάδα, Αθήνα- Κομοτηνή: Σάκκουλας.

Κουράκης, Ν. (2004). Δίκαιο παραβατικών ανηλίκων, Αθήνα- Κομοτηνή: Σάκκουλας.

Κουτουβίδης Ν., Μηνογιάννη Α. (2003). Αιτιοπαθογενετικές Θεωρίες της Εγκληματικής Συμπεριφοράς, Ψυχιατρική, τ. 14 (3), σσ. 200-209.

Μακρή-Μπότσαρη, Ε. (2010). Εκφοβισμός, Επιθετικότητα, Θυμός: Θεωρητικές Προσεγγίσεις και Πρακτικές διαχείρισης, Αθήνα: Παπαζήση.

Μπεζέ, Λ. (1991). Βία στο σχολείο και βία του σχολείου. Τρεις παρανοήσεις και πολλά ερωτηματικά. Στο: Λ. Μπεζέ (επιμ.), Βία στο σχολείο… Βία του σχολείου, σσ. 61-77, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

Μπουγάδη, Σ., (1999). Διαδίκτυα και νέες μορφές αποκλεισμού και εγκληματικότητας, (αδημοσίευτη διπλωματική εργασία), Αθήνα: Πάντειο Πανεπιστήμιο. Κοινωνικών και Πολιτών Επιστημών.

Νόβα-Καλτσούνη, Χ. (2002). Μορφές αποκλίνουσας συμπεριφοράς στην εφηβεία. Στο: Χ. Νόβα-Καλτσουνη,

Νόβα-Καλτσούνη, Χ. (2005). Μορφές αποκλίνουσας συμπεριφοράς στην εφηβεία. Ο ρόλος της οικογένειας και του σχολείου, Αθήνα: Gutenberg.

Παπακωνσταντής, Γ. (2005). Στοιχεία εγκληματολογίας και αντεγκληματικής πολιτικής, Αθήνα-Κομοτηνή: Σάκκουλα.

Πετρόπουλος, Ν., Παπαστυλιανού, Α. (2001). Μορφές επιθετικότητας, βίας και διαμαρτυρίας στο σχολείο: Γενεσιουργοί παράγοντες και επιπτώσεις, Αθήνα: Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων& Παιδαγωγικό Ινστιτούτο.

Σουσαμίδου-Καραμπέρη, Αικ. & Βαβέτση-Τσιβίκη, Σ. (2011). Γονείς και εκπαιδευτικοί αντιμέτωποι με τη βία και επιθετικότητα των παιδιών και εφήβων. Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις University Studio Press (ISBN: 978-960-12-2006-2).

Σπινέλλη, Κ. (1976). Ανήλικοι εγκληματίες ή ανήλικοι παραβάτες. Το πρόβλημα υπό το πρίσμα της 'Θεωρίας της ετικέτας', Ποινικά Χρονικά, σ. 785.

Σπινέλλη, Κ. (2005). Εγκληματολογία. Σύγχρονες και Παλαιότερες Κατευθύνσεις, Αθήνα-Κομοτηνή: Σάκκουλα.

Φαρσεδάκης, Ι. (2005). Παραβατικότητα & Κοινωνικός Έλεγχος των Ανηλίκων, Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη.

Χάϊδου, Α. (1996). Θετικιστική Εγκληματολογία, Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Α΄ Ερωτηματολόγιο

Ερωτηματολόγιο Δια-προσωπικής και Ενδο-προσωπικής προσαρμογής (ΕΔΕΠ)

Παρασκευόπουλος & Γιαννίτσας (1999)

Στις σελίδες που ακολουθούν έχουν καταγραφεί μερικά χαρακτηριστικά που παρατηρούνται στην καθημερινή συμπεριφορά των παιδιών (στο σπίτι, στο σχολείο, στο παιγνίδι, στην εξοχή). Να απαντήσετε σε κάθε περίπτωση, έχοντας πάντοτε υπόψη το παιδί που το όνομα αναγράφεται στην προηγούμενη σελίδα.

Η συμπλήρωση κάθε ερώτησης γίνεται ως εξής:

Μπροστά από κάθε ερώτηση, υπάρχουν ο αριθμοί 0,1,2.

Για κάθε ερώτηση, πρέπει να βάλετε σε κύκλο τον κατάλληλο αριθμό, ακολουθώντας την εξής διαβάθμιση:

0. αν το χαρακτηριστικό δεν αποτελεί πρόβλημα στο παιδί.

1. αν υπάρχει πρόβλημα για το παιδί, αλλά είναι σχετικά μικρό πρόβλημα.

2 αν το χαρακτηριστικό αποτελεί σοβαρό πρόβλημα για το παιδί.

Προχωρήστε στις παρακάτω σελίδες και απαντήστε, μία-μία, όλες τις ερωτήσεις που ακολουθούν.

				Θέλει να γίνεται ολοένα το δικό του. Πεισματάρικο Όλη την ώρα χαζεύει, τεμπελιάζει, κάθεται νωχελικά.
				Δεν έχει παρέες, προτιμά να μένει μόνο του Παρουσιάζει συχνά δερματική αλλεργία, φαγούρα Προκαλεί καυγάδες, αντιδικίες, εριστική διάθεση Το απασχολεί ο εαυτός του, δεν νιώθει άνετα, βρίσκεται σε αμηχανία

				Παραπονείται συχνά ότι έχει πονοκεφάλους
				Ντροπαλό, συνεσταλμένο Αντιμιλάει, είναι όλο αντιρρήσεις, πνεύμα αντιλογίας
0				Νιώθει μοναξιά, πλήξη, ανία
1 2 3				Βρίσκεται σε υπερένταση, δεν μπορεί να ηρεμήσει Κάνει τον παλικαρά-το νταή-εκτοξεύει συνεχώς απειλές Αποφεύγει να αναμιχθεί, προτιμά να μένει αμέτοχο, απόμακρο
4				Κλαίει με το παραμικρό, ξεσπάει εύκολα σε κλάματα, κλαίει πολύ
5 6				Κάνει το αντίθετο από αυτό που του ζητούν, αρνητισμός Μιλάει ελάχιστα, είναι ολιγομίλητο
7				Πιστεύει ότι δεν θα τα καταφέρει, έλλειψη αυτοπεποίθησης
8 9 0				«Πιάνεται στα χέρια»-παλεύει με τα άλλα παιδιά, κτυπάει τα άλλα παιδιά Παραπονείται συχνά ότι έχει ζαλάδες, ιλίγγους Καταστρέφει ξένα πράγματα, προκαλεί σκόπιμα φθορά σε ξένη περιουσία
				Σχολαστικότητα στην καθαριότητα, στην τάξη,

1				στην εκτέλεση εργασιών
2				Στριγγλίζει, χτυπιέται κάτω, εκρήξεις θυμού
3				Εύκολα ταράζεται και τα χάνει
4				Φόβοι για ακίνδυνα πράγματα (σκοτάδι, κατοικίδια ζώα)
5				Έχει «κακές» παρέες.
6				Παραπονιέται ότι νιώθει ναυτία, κάνει συχνά έμετο
7				Υπερευαίσθητο, πληγώνεται με την παραμικρή παρατήρηση-κριτική
8				Επιμένει φορτικά να μονοπωλεί την προσοχή των άλλων
9				Μένει απαθές, νωθρό
0				Νομίζει ότι οι άλλοι τον κοροϊδεύουν, τον ειρωνεύονται
1				Ζηλεύει τα άλλα παιδιά
2				Βυζαίνει τα δάκτυλα
3				Δειλό, άτολμο, πάντα φοβισμένο
4				Κλέβει χρήματα ή πράγματα

5				Καυχιέται, κομπιάζει, κάνει το σπουδαίο, τον καμπόσο
6				Παρουσιάζει συχνά αλλεργικό συνάχι, αλλεργικό άσθμα
7				Άκεφο, μελαγχολικό, κατηφές, θλιμμένο
8				Το «σκάει» από το σχολείο, έχει πολλές αδικαιολόγητες απουσίες
9				Δεν δείχνει ενδιαφέρον για ό,τι γίνεται γύρω του: ζει σε δικό του κόσμο
0				Φαίνεται να μη μαθαίνει από τα σφάλματά του
1				Νιώθει διαρκώς κουρασμένο, νιώθει χρόνια κόπωση
2				Δεν ξέρει να παίζει και να χαίρεται
3				Έλλειψη συνεργατικότητας σε ομαδικές δραστηριότητες
4				Βρίζει χυδαία, βλασφημεί
5				Αθόρυβο, περνάει απαρατήρητο, σαν να μην είναι «παρών»
6				Εκρηκτική συμπεριφορά, βίαια ξεσπάσματα
7				Νιώθει ότι είναι ανεπιθύμητο, ότι δεν το αγαπάνε.
				Επιτίθεται και χτυπάει τα άλλα παιδιά, θεωρείται

8				επικίνδυνο
9				Δεν ανακοινώνει τις σκέψεις του-τις επιθυμίες του, μυστικοπάθεια, κρυψίνοια
0 1 2				Αρπάζεται εύκολα, ευέξαπτο, ευερέθιστο Δείχνει σαν να το απασχολεί κάτι-κάποια έγνοια-πάντα σκεπτικό Ονειροπόληση-αφηρημάδα-απλανές βλέμμα.
3				Αρνείται να εκτελέσει τις υποχρεώσεις του
4 5 6				Δεν νιώθει καμιά ενοχή ή μεταμέλεια, όταν σφάλλει. Καχύποπτο- δεν εμπιστεύεται κανέναν «Βρέχεται» στον ύπνο του-ενούρηση
7 8 9				Δείχνει απέχθεια προς το σχολείο Καθόλου διεκδικητικό- υπερβολικά υποχωρητικό Ενοχλεί του άλλους, δεν τους αφήνει σε ησυχία
0				Φοβάται μήπως κάνει ή μήπως πει κάτι κακό-άσχημο
1				Λέει «μελετημένα» ψέματα

2				Σπαστικές-ακούσιες κινήσεις- τικ.
3				Δεν μπορεί να καθίσει φρόνιμα, ενοχλητικό ζιζάνιο
4				Ανέκφραστο, άτονο
5				Αγωνία μήπως δεν είναι τέλειο σε ό, τι κάνει, τελειομανία
6				Καταστροφική διάθεση για τα δικά του πράγματα.
7				Κάνει κατεργαριές για να κοροϊδέψει-να εξαπατήσει τους άλλους
8				Διαταραχές ύπνου: νυκτερινοί εφιάλτες- νυκτοβασία-αϋπνία
9				Νομίζει ότι οι άλλοι θέλουν το κακό του, ότι το έχουν βάλει «στο μάτι».
0				Απαιτεί να ικανοποιούνται οι επιθυμίες του αμέσως «εδώ και τώρα»
1				Αλλάζει απότομα-ξαφνικά διάθεση, απρόβλεπτο
2				Είναι αδίστακτο- δεν έχει καθόλου αναστολές
3				Συμμετέχει σε βανδαλισμούς ή άλλες παράνομες πράξεις
4				Τρώει τα νύχια του-ονυχοφαγία
				Άσχημη γλώσσα: βρίζει, λέει βρωμόλογα, αυθαδιάζει

5				
6				Τραυλισμός
7				Νιώθει ότι δεν αξίζει τίποτε, ότι είναι άχρηστο, συναίσθημα μειονεξίας.
8				Σκόπιμη καθυστέρηση να πάει στο σχολείο και να μπει στην τάξη
9				Θορυβώδες, φωνακλάς, ταραχοποιός
0				Ανυπάκουο, απείθαρχο, δεν «ακούει» κανένα
1				Παραπονείται συχνά ότι έχει κοιλόπονους, στομαχόπονους
2				Νιώθει πολλές ενοχές
3				Το «σκάει» από το σπίτι.
4				Διαταραχές διατροφής: ανορεξία-βουλιμία (ακατάσχετη πείνα)· αποστροφή προς ορισμένα εδέσματα (π.χ. το τυρί)
5				«Λερώνεται» επάνω του εγκόπρηση
6				Αγωνία μήπως δεν ευχαριστήσει όλους
7				Κακία, εχθρότητα, εκδικητικότητα, μίσος για τους άλλους
8				Κάνει χρήση εξαρτησιογόνων ουσιών (οινοπνευματώδη, ναρκωτικά)

9 0				Δεν μπορεί να διώξει από το μυαλό του ορισμένες σκέψεις, έχει έμμονες ιδέες Δεν ικανοποιείται με τίποτε-μεμψίμοιρο-γκρινιάρικο
1				Το στενοχωρεί η εμφάνιση του-νομίζει ότι είναι άσχημο
2 3 4				Συμπεριφέρεται σαν «μικρομέγαλος» Υπνηλία-νυσταλέο Δείχνει αδιαφορία για την επιδοκιμασία ή την αποδοκιμασία των «μεγαλύτερων»
5				Αποφεύγει τις ομαδικές εκδηλώσεις: εκδρομές, πάρτυ
6 7				Φοβάται να πάει στο σχολείο Δεν εμμένει να τελειώσει ό, τι αναλαμβάνει, τα αφήνει «στη μέση»
8				Δεν μπορεί να καθίσει σε ένα μέρος, κινείται «σαν σβούρα», υπερκινητικότητα.
9 00 01				Υπερβολικά εξαρτημένο-προσκολλημένο στους μεγάλους Συμπεριφέρεται σαν να είναι μικρότερης ηλικίας Παρασύρεται εύκολα από τους άλλους
				Προτιμάει να κάνει παρέα με μικρότερα παιδιά

02				
03				Αδέξιο, ζημιάρικο, επιρρεπές στα ατυχήματα - έλλειψη συντονισμού κινήσεων
04				Ενεργεί χωρίς να σκέπτεται - παρορμητικό
05				Δεν μπορείς να το εμπιστευθείς - είναι ανεύθυνο
06				Υπεραπασχόληση με τα θέματα της ερωτικής ορμής, πρώιμος αυνανισμός
07				Είναι παχύσαρκο-χοντρό
08				Έχει κάποιο σωματικό ελάττωμα-δυσμορφία
09				Συμπεριφέρεται σαν να ανήκει στο άλλο φύλο
10				Σκόπιμοι αυτο-τραυματισμοί, απειλεί ότι θα αυτοκτονήσει.

Τα πέντε σύνδρομα του ΕΔΕΠ με τα συμπτώματα του καθενός, καθώς και τα «αταξινόμητα» συμπτώματα

Ενδο-προσωπική προσαρμογή	Άγχος-Δυσθυμία-Ψυχαναγκασμός	Ερωτήσεις: 6,10,11,14,17,21,23,24,27,30,32,33,37,41,42,47,51,55,60,65,69,74,77,82,86,89,91,92,96	**Αριθμός συμπτωμάτων 29**
	Μοναχικότητα-Βραδυψυχισμός	**Ερωτήσεις: 2,3,8,13,16,29,39,45,49,52,58,64,93,95**	Αριθμός συμπτωμάτων 14
	Ψυχοσωματικές διαταραχές	**Ερωτήσεις: 4,7,19,26,36,56,62,68,76,81,84,85**	Αριθμός συμπτωμάτων 12
Δια-προσωπική προσαρμογή	**Επιθετικότητα**	**Ερωτήσεις: 1,5,9,12,15,18,22,28,31,35,43,46,50,59,63,66,71,75,79,90,94**	Αριθμός συμπτωμάτων 21
	Παραβατικότητα	**Ερωτήσεις: 20,25,34,38,40,44,48,53,54,57,61,67,70,72,73,78,80,83,87,88**	Αριθμός συμπτωμάτων 20
Αταξινόμητα συμπτώματα	Υπερκινητικότητα-Ανωριμότητα (και άλλα)	Ερωτήσεις: 97, 110	Αριθμός συμπτωμάτων 14

Β΄ Ερωτηματολόγιο

Ερωτηματολόγιο Δυνατοτήτων και Δυσκολιών

R. Goodman (1997)

(συμπληρώνεται από γονείς)

Για κάθε θέμα, σημειώστε αν Δεν Ισχύει, Ισχύει Κάπως ή Ισχύει Σίγουρα. Θα μας βοηθούσε αν απαντούσατε σε όλα τα θέματα όσο καλύτερα μπορείτε ακόμα και αν δεν είστε απόλυτα σίγουρος/η ή το θέμα φαίνεται αστείο! Παρακαλούμε να απαντήσετε βασιζόμενοι στη συμπεριφορά του παιδιού κατά τους τελευταίους έξι μήνες ή στη διάρκεια αυτής της σχολικής χρονιάς.

	Δεν ισχύει	**Ισχύει κάπως**	**Ισχύει σίγουρα**
Λαμβάνει υπόψη τα συναισθήματα των άλλων	☐	☐	☐
Ανήσυχος/η και υπερδραστήριος/α, δεν μπορεί να παραμείνει ήρεμος/η, ακίνητος/η για πολύ ώρα.	☐	☐	☐
Παραπονείται συχνά για πονοκεφάλους, πόνους στο στομάχι ή αδιαθεσία	☐	☐	☐
Μοιράζεται εύκολα με τα άλλα παιδιά (κεράσματα, παιχνίδια, μολύβια κτλ)	☐	☐	☐
Συχνά έχει ξεσπάσματα νεύρων ή είναι ευέξαπτος	☐	☐	☐
Μάλλον μοναχικός/η, τείνει να παίζει μόνος/η	☐	☐	☐
Γενικά είναι υπάκουος/η, ή συνήθως κάνει ότι του/της ζητούν οι ενήλικες	☐	☐	☐
Τον/ην απασχολεί το παραμικρό, συχνά φαίνεται ανήσυχος/η	☐	☐	☐
Είναι πρόθυμος/η να βοηθήσει κάποιον που είναι πληγωμένος, αναστατωμένος, στεναχωρημένος, άρρωστος	☐	☐	☐

0	Συνεχώς στριφογυρίζει νευρικά ή δεν στέκεται ήσυχος/η, έχει νευρικότητα	☐	☐	☐
1	Έχει τουλάχιστον ένα φίλο	☐	☐	☐
2	Συχνά μαλώνει με τα άλλα παιδιά ή τα κοροϊδεύει, τα φοβερίζει, τα κτυπά	☐	☐	☐
3	Συχνά είναι δυστυχισμένος/η, αποκαρδιωμένος/η ή κλαίει	☐	☐	☐
4	Γενικά είναι συμπαθής στα άλλα παιδιά	☐	☐	☐
5	Η προσοχή του/της διασπάται εύκολα, δυσκολεύεται να συγκεντρωθεί	☐	☐	☐
6	Σε καινούριες καταστάσεις είναι νευρικός/η ή δείχνει συμπεριφορά προσκόλλησης, εύκολα χάνει την αυτοπεποίθησή του/της	☐	☐	☐
7	Είναι καλός/ή με τα μικρότερα παιδιά	☐	☐	☐
8	Συχνά λέει ψέματα ή εξαπατά	☐	☐	☐
9	Τα άλλα παιδιά τον/ην έχουν στο μάτι ή τον/ην κοροϊδεύουν, τον/ην φοβερίζουν, τον/ην χτυπούν	☐	☐	☐
0	Προθυμοποιείται συχνά να βοηθήσει τους άλλους (γονείς, καθηγητές, άλλα παιδιά)	☐	☐	☐
1	Πριν κάνει κάτι το μελετάει προσεκτικά	☐	☐	☐
2	Κλέβει από το σπίτι, το σχολείο ή αλλού	☐	☐	☐
3	Τα πηγαίνει καλύτερα με τους ενήλικες παρά με τα παιδιά	☐	☐	☐
4	Έχει πολλούς φόβους, τρομάζει εύκολα	☐	☐	☐
5	Φέρνει σε πέρας μία εργασία, έχει καλή προσοχή	☐	☐	☐

Έχετε άλλα σχόλια ή ανησυχίες;

Συνολικά, νομίζετε ότι το παιδί σας έχει δυσκολίες σε μία ή περισσότερες από τις παρακάτω περιοχές: συναισθήματα, συγκέντρωση, συμπεριφορά ή δυνατότητα να τα πηγαίνετε καλά με τους άλλους ανθρώπους;

Όχι	Ναι- κάποιες δυσκολίες	Ναι- αρκετές δυσκολίες	Ναι- σοβαρές δυσκολίες
☐	☐	☐	☐

Εάν έχετε απαντήσει «Ναι», παρακαλούμε να απαντήσετε στις ακόλουθες ερωτήσεις σχετικά με αυτές τις δυσκολίες:

- Από πότε υπάρχουν αυτές οι δυσκολίες;

Λιγότερο από μήνα	1-5 μήνες	6-12 μήνες	Περισσότερο από χρόνο
☐	☐	☐	☐

- Αυτές οι δυσκολίες ανησυχούν ή αναστατώνουν το παιδί σας;

Καθόλου	Μόνο λίγο	Αρκετά	Πάρα πολύ
☐	☐	☐	☐

- Οι δυσκολίες αποτελούν εμπόδιο στη καθημερινή ζωή του παιδιού σας στις παρακάτω περιοχές;

Καθόλου	Μόνο λίγο	Αρκετά	Πάρα πολύ

ΖΩΗ ΣΤΟ ΣΠΙΤΙ	☐	☐	☐	☐
ΦΙΛΙΕΣ	☐	☐	☐	☐
ΣΧΟΛΙΚΗ ΜΑΘΗΣΗ	☐	☐	☐	☐
ΨΥΧΑΓΩΓΙΑ	☐	☐	☐	☐

- Οι δυσκολίες είναι βάρος για σας ή γενικά για την οικογένεια;

Καθόλου	Μόνο λίγο	Αρκετά	Πάρα πολύ
☐	☐	☐	☐

Φύλο παιδιού Αγόρι ☐ Κορίτσι ☐ Ημερομηνία Γέννησης_____

Ποιος συμπλήρωσε το ερωτηματολόγιο;

Πατέρας ☐ Μητέρα ☐ Άλλος ☐ (διευκρινίστε:_____)

Ευχαριστούμε πολύ για τη βοήθεια

Γ΄ Ερωτηματολόγιο

ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ ΓΙΑ ΚΥΒΕΡΝΟΕΚΦΟΒΙΣΜΟ

Φύλο ☐ Αγόρι ☐ Κορίτσι

Ημερομηνία γέννησης:……

Σχολείο:……..

Τάξη:……

Το ερωτηματολόγιο αυτό περιλαμβάνει ερωτήσεις για τον κυβερνοεκφοβισμό**, δηλαδή τη χρήση των ηλεκτρονικών μέσων επικοινωνίας και των νέων τεχνολογιών όπως τα ηλεκτρονικά μηνύματα (e-mail), τα κινητά, τις ηλεκτρονικές ιστοσελίδες, τα δωμάτια επικοινωνίας κ.α. για την εσκεμμένη, επαναλαμβανόμενη και εχθρική συμπεριφορά ενός ατόμου ή μίας ομάδας που έχει σαν σκοπό να βλάψει κάποιο άλλο άτομο.**

Πόσοι από τους συμμαθητές σου πιστεύεις ότι έχουν παρενοχλήσει κάποιον με ηλεκτρονικά μέσα (π.χ. SMS, facebook, email, κ.λπ.)				
☐ Κανείς	☐ Λίγοι	☐ Αρκετοί	☐ Πάρα πολλοί	☐ Σχεδόν όλοι

Από τους 5 καλύτερούς σου φίλους, πόσοι έχουν παρενοχλήσει κάποιον με ηλεκτρονικά μέσα;				
☐ Κανείς	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ Όλοι

Από 0-100%, πόσα παιδιά στην ηλικία σου στην Ελλάδα πιστεύεις ότι έχουν παρενοχλήσει κάποιον με ηλεκτρονικά μέσα; ____%

Πόσο συχνά έχεις δει ή ακούσει παιδιά στην ηλικία σου να παρενοχλούν κάποιον με ηλεκτρονικά μέσα;				
☐ Ποτέ	☐ Σπάνια	☐ Μερικές φορές	☐ Συχνά	☐ Πολύ συχνά

Αν παρενοχλώντας κάποιον με ηλεκτρονικά μέσα, του προκαλούσα πρόβλημα ή τον πλήγωνα…		
1.	δεν θα το μετάνιωνα καθόλου	σίγουρα θα το μετάνιωνα
2.	δεν θα απογοητευόμουν με τον εαυτό μου	θα απογοητευόμουν με τον εαυτό μου
3.	δεν θα ένιωθα καθόλου άσχημα	θα ένιωθα πολύ άσχημα

4.	δεν θα ανησυχούσα καθόλου	θα ανησυχούσα πάρα πολύ

Κατά τη γνώμη μου η παρενόχληση με ηλεκτρονικά μέσα είναι …		
1.	ακίνδυνη	επικίνδυνη
2.	ηθική πράξη	ανήθικη πράξη
3.	καλή πράξη	κακή πράξη
4.	έξυπνη πράξη	ανόητη πράξη

Θα μπω στον πειρασμό να παρενοχλήσω κάποιον με ηλεκτρονικά μέσα αν …	Σίγουρα όχι	Μάλλον όχι	Δεν είμαι σίγουρος/η	Μάλλον ναι	Σίγουρα ναι
1. είμαι με παρέα που το κάνει.	1	2	3	4	5
2. οι άλλοι με κοροϊδεύουν επειδή δεν το κάνω.	1	2	3	4	5
3. νομίζω ότι οι περισσότεροι φίλοι μου το κάνουν.	1	2	3	4	5
4. οι φίλοι μου μού ζητήσουν να το κάνω.	1	2	3	4	5

Ας υποθέσουμε ότι λαμβάνεις ένα απειλητικό ή προσβλητικό μήνυμα μέσω Ίντερνετ ή κινητού τηλεφώνου. Πόσο πιθανό είναι να εκδικηθείς απαντώντας με ένα απειλητικό ή προσβλητικό μήνυμα στον αποστολέα;	
Απίθανο	Πολύ πιθανό
Ας υποθέσουμε ότι έχεις τσακωθεί άσχημα με ένα/μία συμμαθητή/τρια σου. Πόσο πιθανό είναι να στείλεις σε αυτό το άτομο άσχημα μηνύματα μέσω Ίντερνετ ή κινητού τηλεφώνου όταν επιστρέψεις στο σπίτι σου;	
Απίθανο	Πολύ πιθανό
Ας υποθέσουμε ότι οι φίλοι σου σκέφτονται να στείλουν απειλητικά μηνύματα ή να αναρτήσουν προσβλητικά βίντεο ή φωτογραφίες ενός ατόμου που όλοι αντιπαθείτε. Πόσο πιθανό είναι να συμφωνήσεις μαζί τους και να τους βοηθήσεις να το κάνουν;	
Απίθανο	Πολύ πιθανό
Ας υποθέσουμε ότι βλέπεις κάποιον να απειλείται ή να γελοιοποιείται σε ένα online group ή σε chat room. Όλα τα μέλη του online group ή του chat room αντιπαθούν αυτό το άτομο. Πόσο πιθανό είναι να παρέμβεις και να προσπαθήσεις να προστατέψεις το άτομο αυτό από τις προσβολές και τη γελοιοποίηση;	
Απίθανο	Πολύ πιθανό

Πιστεύεις ότι θα παρενοχλήσεις κάποιον με ηλεκτρονικά μέσα τους επόμενους δύο μήνες αν σου δοθεί η ευκαιρία;	
Σίγουρα όχι	Σίγουρα ναι
Πιστεύεις ότι θα παρενοχλήσεις κάποιον μέσα στους επόμενους δύο μήνες αν αισθανθείς τη διάθεση να το κάνεις;	
Σίγουρα όχι	Σίγουρα ναι
Πιστεύεις ότι θα παρενοχλήσεις κάποιον μέσα στους επόμενους δύο μήνες αν αισθανθείς ότι αυτό το άτομο αξίζει να παρενοχληθεί;	
Σίγουρα όχι	Σίγουρα ναι

Όλοι μας έχουμε γνώμη για ορισμένα άτομα. Σε αυτή την ενότητα μας ενδιαφέρει η γνώμη που έχεις για τα άτομα της ηλικίας σου που παρενοχλούν τους άλλους με ηλεκτρονικά μέσα. Σε κάθε ερώτηση βάλε σε κύκλο τον αριθμό που περιγράφει καλύτερα τον/την συνομήλικο/η σου που παρενοχλεί άλλους με ηλεκτρονικά μέσα.

	Καθόλου						Πάρα πολύ
1. Έξυπνος/η	1	2	3	4	5	6	7

2. Μπερδεμένος/η	1	2	3	4	5	6	7
3. Δημοφιλής	1	2	3	4	5	6	7
4. Ανώριμος/η	1	2	3	4	5	6	7
5. Ψύχραιμος/η	1	2	3	4	5	6	7
6. Με αυτοπεποίθηση	1	2	3	4	5	6	7
7. Ανεξάρτητος/η	1	2	3	4	5	6	7
8. Απρόσεκτος/η	1	2	3	4	5	6	7
9. Απωθητικός/η	1	2	3	4	5	6	7
10. Βαρετός/η	1	2	3	4	5	6	7
11. Ευγενικός/η	1	2	3	4	5	6	7
12. Εγωιστής/τρια	1	2	3	4	5	6	7

13. Παρακαλούμε σημείωσε από το 0 ως το 100 πόσο θετικά εκτιμάς τους συνομήλικούς σου που παρενοχλούν τους άλλους με ηλεκτρονικά μέσα; ➔ ……..

14. Σε γενικές γραμμές, πόσο πιστεύεις ότι μοιάζεις με τους συνομήλικούς σου που παρενοχλούν τους άλλους με ηλεκτρονικά μέσα;

Καθόλου Πάρα πολύ

Παρακάτω διατυπώνονται ορισμένες προτάσεις που είτε σου ταιριάζουν είτε όχι. Παρακαλούμε σημείωσε μία απάντηση στην κάθε μια για να δείξεις πόσο συμφωνείς ή διαφωνείς με κάθε πρόταση. Παρακαλούμε επίσης να απαντήσεις με απόλυτη ειλικρίνεια.

	Διαφωνώ Απόλυτα	Διαφωνώ	Ούτε διαφωνώ ούτε συμφωνώ	Συμφωνώ	Συμφωνώ απόλυτα
1. Δεν με επηρεάζει πολύ το πως αισθάνονται οι φίλοι μου.	1	2	3	4	5
2. Όταν είμαι με έναν/μία φίλο/η μου που είναι θλιμμένος/η, συνήθως αισθάνομαι και εγώ το ίδιο.	1	2	3	4	5
3. Μπορώ να νιώσω τη χαρά των φίλων μου όταν καταφέρνουν καλά κάτι.	1	2	3	4	5
4. Τρομάζω όταν παρακολουθώ ταινίες τρόμου.	1	2	3	4	5
5. Με παρασύρουν εύκολα τα συναισθήματα των άλλων.	1	2	3	4	5
6. Μου είναι δύσκολο να καταλάβω πότε είναι στεναχωρημένοι οι φίλοι μου.	1	2	3	4	5
7. Δεν στεναχωριέμαι όταν βλέπω τους άλλους να κλαίνε.	1	2	3	4	5
8. Δεν με επηρεάζουν καθόλου τα συναισθήματα των άλλων.	1	2	3	4	5
9. Συνήθως μπορώ να καταλάβω πως αισθάνεται κάποιος που δεν είναι καλά.	1	2	3	4	5
10. Συνήθως μπορώ να παραμείνω χαρούμενος όταν οι φίλοι μου είναι στεναχωρημένοι.	1	2	3	4	5
11. Συχνά στεναχωριέμαι όταν παρακολουθώ δυσάρεστες ειδήσεις στην τηλεόραση.	1	2	3	4	5
12. Συχνά μπορώ να καταλάβω πως αισθάνονται οι άλλοι πριν ακόμη μου το πουν.	1	2	3	4	5
13. Δεν με επηρεάζει καθόλου το να δω κάποιον/α θυμωμένο/η.	1	2	3	4	5

14. Συνήθως είμαι ευδιάθετος όταν οι άλλοι είναι χαρούμενοι.	1	2	3	4	5
15. Συνήθως λυπάμαι όταν είμαι με φίλους που είναι στεναχωρημένοι για κάποιο λόγο.	1	2	3	4	5
16. Μπορώ να καταλάβω γρήγορα πότε ένας/μια φίλος/η μου είναι θυμωμένος/η.	1	2	3	4	5
17. Συχνά με παρασύρουν τα συναισθήματα των φίλων μου.	1	2	3	4	5
18. Η δυστυχία των φίλων μου δεν με επηρεάζει καθόλου.	1	2	3	4	5
19. Συνήθως δεν αντιλαμβάνομαι τα συναισθήματα των φίλων μου.	1	2	3	4	5
20. Δεν μπορώ να καταλάβω πότε οι φίλοι μου είναι ευτυχισμένοι.	1	2	3	4	5

	Συμφωνώ		Διαφωνώ
1. Είναι σωστό να αγωνίζεσαι για να προστατέψεις του φίλους σου	1	2	3
2. Η καταστροφή των πραγμάτων κάποιου δεν είναι κάτι σημαντικό αν σκεφτείς ότι άλλοι χτυπούνε κόσμο.	1	2	3
3. Ένα παιδί που ανήκει σε μια παρέα δεν πρέπει να κατηγορείται για τα προβλήματα που δημιουργεί η παρέα.	1	2	3
4. Τα παιδιά που ζουν σε άσχημες συνθήκες δεν πρέπει να κατηγορούνται όταν είναι επιθετικά.	1	2	3
5. Είναι σωστό να λες μικρά ψέματα αφού δεν βλάπτουν κανένα.	1	2	3
6. Αν τα παιδιά φέρονται άσχημα στο σχολείο φταίνε οι καθηγητές.	1	2	3
7. Είναι σωστό να χτυπήσεις κάποιον που βρίζει την οικογένεια σου.	1	2	3
8. Η κλοπή λίγων χρημάτων δεν είναι τόσο σοβαρή με τη κλοπή μεγάλου χρηματικού ποσού.	1	2	3
9. Ένα παιδί που απλά προτείνει τη παραβίαση κάποιων κανόνων δεν πρέπει να κατηγορείται αν τα άλλα παιδιά το κάνουν στην πράξη αργότερα.	1	2	3
10. Όταν τα παιδιά είναι απείθαρχα δεν πρέπει να κατηγορούνται για κακή συμπεριφορά.	1	2	3
11. Δεν πειράζει να ενοχλείς κάποιον γιατί δείχνει ενδιαφέρον για αυτόν.	1	2	3
12. Αν κάποιος ξεχάσει τα πράγματα του είναι δικό του φταίξιμο αν κλαπούν.	1	2	3
13. Είναι σωστό να τσακωθείς όταν απειλείται η τιμή της παρέας σου.	1	2	3
14. Είναι προτιμότερο να προσβάλλεις ένα συμμαθητή σου, γιατί το να τον χτυπήσεις είναι χειρότερο.	1	2	3
15. Αν μια παρέα παιδιών αποφασίσει να κάνει κάτι κακό είναι άδικο να κατηγορηθεί μόνο ένα παιδί από την παρέα για αυτό.	1	2	3
16. Ένα παιδί δεν μπορεί να κατηγορηθεί επειδή βρίζει, όταν όλοι οι φίλοι του το κάνουν.	1	2	3
17. Το να πειράζεις κάποιον στην πραγματικότητα δεν τον στεναχωρεί.	1	2	3
18. Τα παιδιά που έχουν κακοποιηθεί συνήθως το αξίζουν.	1	2	3
19. Είναι σωστό να λες ψέματα για να προστατεύσεις του φίλους σου.	1	2	3
20. Αν σκεφτεί κανείς τις παρανομίες που γίνονται γενικά, το να κλέψεις μικροπράγματα από ένα κατάστημα δεν είναι πολύ σημαντικό.	1	2	3
21. Είναι άδικο να κατηγορούμε ένα παιδί επειδή απλά είχε μικρή συμμετοχή σε κάτι άσχημο που έκανε η παρέα του.	1	2	3
22. Δεν πρέπει να κατηγορείται για κακή συμπεριφορά ένα παιδί, αν πιέσθηκε από τους φίλους του να το κάνει.	1	2	3

23. Οι προσβολές μεταξύ των παιδιών ουσιαστικά δεν πειράζουν κανέναν.	1	2	3
24. Τα παιδιά δεν ευθύνονται για την κακή τους συμπεριφορά, όταν πιέζονται πολύ από τους γονείς τους.	1	2	3

Σου συνέβη κάτι από αυτά που περιγράφονται παρακάτω είτε μέσω Ίντερνετ είτε μέσω κινητού τηλεφώνου τους τελευταίους 2 μήνες;

		Όχι	Ναι, μια ή δυο φορές συνολικά	Ναι, μια-δυο φορές το μήνα	Ναι, περίπου μια φορά την εβδομάδα	Ναι, περισσότερες από μια φορά την εβδομάδα
1.	Κάποιος μου μίλησε άσχημα ή με έβρισε με γραπτό μήνυμα στο κινητό ή το Ίντερνετ.	1	2	3	4	5
2.	Κάποιος είπε άσχημα πράγματα για μένα σε άλλους με γραπτό μήνυμα στο κινητό ή το Ίντερνετ.	1	2	3	4	5
3.	Κάποιος με απείλησε με γραπτό μήνυμα στο κινητό ή το Ίντερνετ.	1	2	3	4	5
4.	Κάποιος έσπασε τους κωδικούς μου και έκλεψε προσωπικές πληροφορίες (π.χ. από email ή sites κοινωνικής δικτύωσης).	1	2	3	4	5
5.	Κάποιος έσπασε τους κωδικούς μου και παρίστανε ότι ήμουν εγώ (π.χ. από email, MSN, chatting, ή sites κοινωνικής δικτύωσης).	1	2	3	4	5
6.	Κάποιος δημιούργησε ένα ψεύτικο λογαριασμό με τα δικά μου στοιχεία (π.χ., στο Facebook ή στο MSN).	1	2	3	4	5
7.	Κάποιος ανάρτησε προσωπικές μου πληροφορίες στο Ίντερνετ.	1	2	3	4	5
8.	Κάποιος ανάρτησε ντροπιαστικά βίντεο ή φωτογραφίες μου στο Ίντερνετ.	1	2	3	4	5
9.	Κάποιος 'πείραξε' φωτογραφίες μου ή βίντεο που είχα αναρτήσει στο Ίντερνετ.	1	2	3	4	5
10.	Με αγνόησαν ή με απέρριψαν σε site κοινωνικής δικτύωσης ή σε διαδικτυακό chat room.	1	2	3	4	5
11.	Κάποιος διέδωσε φήμες για μένα στο Ίντερνετ.	1	2	3	4	5
12.	Κάποιος μου επιτέθηκε ή με πρόσβαλλε σε ένα διαδικτυακό (online) παιχνίδι.	1	2	3	4	5

13. Έκανες κάτι από αυτά που περιγράφονται παρακάτω είτε μέσω Ίντερνετ είτε μέσω κινητού τηλεφώνου τους τελευταίους 2 μήνες;

		Όχι	Ναι, μια ή δυο φορές συνολικά	Ναι, μια-δυο φορές το μήνα	Ναι, περίπου μια φορά την εβδομάδα	Ναι, περισσότερες από μια φορά την εβδομάδα
14.	Μίλησα άσχημα ή έβρισα κάποιον/α με γραπτό μήνυμα στο κινητό ή το Ίντερνετ.	1	2	3	4	5
15.	Είπα άσχημα πράγματα για κάποιον/α σε άλλους με γραπτό μήνυμα στο κινητό ή το Ίντερνετ.	1	2	3	4	5
16.	Απείλησα κάποιον με γραπτό μήνυμα στο κινητό ή το Ίντερνετ.	1	2	3	4	5
17.	Έσπασα τους κωδικούς κάποιου άλλου και έκλεψα τις προσωπικές του πληροφορίες (π.χ. από email ή sites κοινωνικής δικτύωσης).	1	2	3	4	5
18.	Έσπασα τους κωδικούς κάποιου και παρίστανα ότι ήμουν αυτό το άτομο (π.χ. από email, MSN, chatting, ή sites κοινωνικής δικτύωσης).	1	2	3	4	5

19. Δημιούργησα ένα ψεύτικο λογαριασμό παριστάνοντας κάποια άλλο άτομο (π.χ., στο Facebook ή στο MSN).	1	2	3	4	5
20. Ανάρτησα τις προσωπικές πληροφορίες κάποιου άλλου στο Ίντερνετ.	1	2	3	4	5
21. Ανάρτησα ντροπιαστικά βίντεο ή φωτογραφίες κάποιου στο Ίντερνετ.	1	2	3	4	5
22. 'Πείραξα' τις φωτογραφίες ή τα βίντεο που είχε αναρτήσει κάποιο άλλο άτομο στο Ίντερνετ.	1	2	3	4	5
23. Αγνόησα ή απέρριψα κάποιον/α σε site κοινωνικής δικτύωσης ή σε διαδικτυακό chat room.	1	2	3	4	5
24. Διέδωσα φήμες για κάποιον/α στο Ίντερνετ.	1	2	3	4	5
25. Επιτέθηκα ή πρόσβαλλα κάποιον σε ένα διαδικτυακό (online) παιχνίδι.	1	2	3	4	5

26. Είδες ή άκουσες να συμβαίνουν αυτά σε κάποιο/α φίλο/η σου τους προηγούμενους 2 μήνες;
☐ **Ναι** ☐ **Όχι**

27. Ανέφερες το περιστατικό σε κανέναν; ☐ **Ναι** ☐ **Όχι**

28. Αν ναι, σε ποιόν; …….

Ηλεκτρονικές φόρμες των ερωτηματολογίων

Τα ερωτηματολόγια έχουν προσαρμοστεί σε ηλεκτρονικές φόρμες τις Google και είναι αναρτημένα στους παρακάτω συνδέσμους:

Α΄ Ερωτηματολόγιο Α΄ - ΕΔΕΠ:

https://docs.google.com/forms/d/1haDYXC7qIdVI2vvI11EsUOkX-NvgVcbT3TxSYUX9oHQ/viewform

Β΄ Ερωτηματολόγιο - Δυνατοτήτων και Δυσκολιών:

https://docs.google.com/forms/d/1YDq5qndGI9sMXg1ZHB2Lyy7Ph7fhmWv0uWPAV1Ag9n0/viewform?usp=send_form

Γ΄ Ερωτηματολόγιο – για κυβερνοεκφοβισμό:

https://docs.google.com/forms/d/1gvVVaB7RS3U1iPGimG9GuS57mFtSCIQV-EkLFqXUMg0/viewform?usp=send_form